

DEKÁDA PO ARABSKEJ JARI: TURECKO, LÍBYA & SÝRIA

Historický kontext Arabskej jari,
jej príčiny, následky a dôsledky
pre Európsku úniu

A study for the ID Foundation

2022

1. Úvod do problematiky

Projekt *Dekáda po Arabskej jari: Turecko, Líbya & Sýria* predovšetkým analyzuje novodobý politologický fenomén 21. storočia, ktorý nesie názov – **Arabská jar**¹. Projekt sa venuje komplexným implikáciám Arabskej jari smerom k Európe a Európskej únii v jasne preddefinovanej časovej osi od jej prepuknutia, pričom evaluuje jej konzekvencie po desiatych rokoch a z nich vyplývajúce otázky mierené predovšetkým k Líbyi, Sýrii a Turecku.

Arabská jar ako revolučná vlna demonštrácií, protestov a nepokojov predefinovala doterajšie geo-strategické koncepcie i bezpečnostnú a zahraničnú politiku Európskej únie voči Blízkeho východu a Severnej Afriky i Turecka a vyvolala dopyt po novej flexibilnej, promptnej a koherentnej stratégii (konceptii) z dielne EÚ.

Túžba po slobode často potrebuje vonkajší impulz, aby naplno vytryskla na povrch a zmenila sa na skutočný revolučný zápal. Ako revolúcie zvrhávali autoritatívne vlády začal sa črtat' scenár prekreslenia politickej mapy v celom regióne. Spúšťače revolúcií sa líšili od krajiny ku krajine, hlavné príčiny však boli v niektorých režimoch porovnateľné.

V Tunisku sa pouličný predavač Bouazizi v zúfalstve podpálil pre ekonomické ťažkosti a skorumpované miestne úrady. V Egypte bol mladý podnikateľ Khaled Saeed zadržaný a umučený na smrť policajným aparátom. Hlboko rezonujúci incident zmobilizoval mladých ľudí, aby protestovali proti brutalite režimu prezidenta Husního Mubáraka. Ľudia v Sudáne demonštrovali proti al-Bašírovej autokracii, zatiaľ čo v Alžírsku vypukli masové protesty proti piatemu funkčnému obdobiu prezidenta Bouteflika pri moci.

Zmienené revolúcie demonštrujú spoločnú prierezovú dynamiku: absenciu jedinej vedúcej sily, čo viedlo k mobilizácii rôznych skupín vrátane mladých ľudí, žien, robotníkov a inteligencie z ktorých všetci zohrali kľúčovú úlohu v protestoch². Katalyzátorom týchto udalostí v Tunise bolo zvrhnutie tuniského diktátora Ben Alího v januári 2011 (bol pri moci od roku 1987). Revolučný duch sa čoskoro preniesol do Egypta (Mubarak vládol od roku 1981). Revolučné vlny pokračovali masovými protestmi sudánskeho ľudu a v decembri 2018 zvrhli režim prezidenta al-Bašira, ktorý vládol od roku 1989. Arabská jar spustila reformy v Maroku a nakoniec v Alžírsku obyvateľstvo

¹ Séria protestov a demonštrácií v regióne proti režimom Blízkeho východu a severnej Afriky sa stala známou ako "Arabská jar" (arabsky: *ar-Rabi al-Arabiya*), On: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12339521>, (17.12.2011)

² <https://www.ascleiden.nl/content/webdossiers/arab-spring-africa-ten-years-after>

prinútilo presidenta Bouteflika v roku 2019 odstúpiť (bol pri moci od roku 1999). Námestiami zmienených krajín sa ozýval populárny revolučný slogan „*Ash-sha ‘b yurīd isqāṭ an-nizām*“ – „ľud chce zvrhnúť režim“, tak znelo heslo vzdoru proti dlhodobým autoritárskym režimom³.

Zatiaľ čo vo vyššie zmieneným revolúciám sa podarilo zvrhnúť hlavy režimov v rozsiahlych ľudových protestoch a povstaniach, v dvoch krajinách nabral vývoj omnoho násilnejšie a drastickejšie trajektórie. V **Libyi** 17. februára pôvodne pokojné demonštrácie prepukli do revolúcie, ktorá eskalovala až do intervencie vojenských síl NATO. Plukovník Kaddáfí, ktorý nemilosrdne vládol od roku 1969 bol 20. októbra 2011 zajatý a zabitý po bitke pri Sirte. Svet obleteli snímky jeho verejnej defenestrácie opozičnými rebelmi⁴.

Reakcia jedného vodcu na mimoriadne udalosti Arabskej udalosti bola tak brutálna a vytrvalá, že uvrhla jeho krajinu do stavu humanitárnej katastrofy a občianskej vojny. Touto krajinou je **Sýria**, a ten vodca je prezident Bašár al-Asad. Konflikt začal 15. marca 2011 počas celoštátnych demonštrácií, ktoré boli logickým vyústením vlny protestov. Demonstranti požadovali odstúpenie prezidenta Bašára al-Asada, rovnako ako ukončenie jeho takmer päť desaťročí trvajúcej vlády strany *Baas*.

Mimo arabského sveta sa pomyselné tektonické vlny Arabskej jari rozšírili i do **Tureckej republiky**. V máji 2013 skupina aktivistov zorganizovala pokojný protest v istanbulskom parku Gezi. Protestovali proti plánom tureckej vlády zbúrať park s cieľom postaviť repliku vojenských kasární Taksim z osmanskej éry, ktorá by zahŕňala nákupné centrum. Nútené vyst'ahovanie demonštrantov z parku a nadmerné používanie policajných síl vyvolali bezprecedentnú vlnu masových demonštrácií. Počas troch prvých týždňov približne 3 milióny ľudí vyšli do ulíc po celom Turecku, aby protestovali proti širokému spektru obáv⁵ z budúcnosti Turecka.

Po desiatich rokoch nemožno pochybovať o tom, že revolučné udalosti Arabskej jari (2011) znamenali historický moment a začiatok novej epochy pre mnohé krajiny Blízkeho východu a Severnej Afriky (MENA – Middle East and North Africa) i Turecka. Do zmieneného dejinného zlomu Arabskej jari bol blízkovýchodný región absolútne nedotknutý treťou huntingtonovou

³ <https://www.ascleiden.nl/content/webdossiers/arab-spring-africa-ten-years-after>

⁴ <https://www.reuters.com/article/us-libya-gaddafi-finalhours-idUSTRE79K43S20111021>

⁵ <https://carnegieeurope.eu/2019/10/24/legacy-of-gezi-protests-in-turkey-pub-80142>

demokratizačnou vlnou⁶ a namiesto toho vykazoval kontinuálnu politickú stabilitu vládnuvých autokratov, diktátorov a monarchov (Černý, 2012:395). No arabské ľudové povstanie, ktoré začalo v Tunisku, úspešne sa prelialo do ďalších arabských krajín prekvapilo a ohromilo drvivú väčšinu akademickej obce, pretože vzbury boli nečakané, prejavy nepredvídateľné a ich výsledky prepísali teritoriálno-politickú mapu a naštrbili regionálnu rovnováhu. V menej ako jednom roku padli štyri arabské režimy, ktoré prežili niekoľko dekád. Tuniský a egyptský režim podľahli tlaku „ulice“ a boli zvrhnuté.

Situácia sa vyostrila v Jemene, Bahrajne a plukovník Kaddáfí v Líbyi bol zlynčovaný a zabitý svojim vlastným ľudom a dnes krajina zostáva zničená konfliktom a uvrhnutá v chaos, a jej obyvateľstvo krváca napriek obrovskému ropnému bohatstvu⁷. V Sýrii sa pokojné protesty sa premenili na neutíchajúcu občiansku vojnu, ktorej plodmi sú regionálna nestabilita a humanitárna kataklyzma, ktorá nemá v 21. storočí obdoby. Turecko hoc skrotilo protesty a prežilo údajný pokus o *coup d'etat* v roku 2016 je dnes nevyspytateľným partnerom s vlastnými geopolitickými záujmami a ambíciami.

Región Stredomoria, alebo Blízkeho východu je dnes označovaný prizmami „kolísky globálneho terorizmu“, či turbulentného bezpečnostného prostredia a nestability, v tom lepšom prípade bol obyvateľmi EÚ videný ako nevysychajúci ropný vrt, ale i ekonomický obrovský trh. V rôznych variáciách názvov európskej politiky za posledných 65 rokov boli sledované rovnaké ciele: energie, trh a bezpečnosť⁸. No udalosti arabskej jari otvárajú nielen nové možnosti politicko-ekonomickej spolupráce, ale i pomyselnú „pandorinu skrinku“ rizík a bezpečnostných hrozieb na ktoré je treba nájsť adekvátnu a koherentnú odpoveď.

Arabská jar dala názov vlne rozsiahlych protestov, povstaní a občianskych vojen, ktoré prebiehali vo väčšine Arabských štátov od decembra 2010 s primárne skrze občiansku aktivizáciu a vzbury až do roku 2012. Arabská jar bola i spúšťačom ozbrojených konfliktov, ktorých ohniská vznikli najprv v Sýrii, a ako druhej v Líbyi, kde prepukli do občianskej vojny trvajúcej až dodnes.

⁶ Huntington svoju teóriu vln demokratizácie poníma v globálnom, t.j. celosvetovom meradle. Definuje ju ako: *skupinu prechodov od nedemokratických k demokratickým politickým systémom, ktoré nastali v určitom čase, a ktoré boli výrazne početnejšie na rozdiel od zmien, ktoré prebehli v smere opačnom* (Huntington, 2008: 24).

⁷ <https://www.france24.com/en/live-news/20210210-libya-mired-in-chaos-10-years-after-arab-spring>

⁸ Globálna Stredomorská politika (1972-1992), Euro-arabský dialóg (1974-1989), Obnovená Stredomorská politika (1990-1996), Euro-stredomorské partnerstvo (1995-2008), Európska susedská politika (2004-2012), a konečne, Európska únia pre Stredomorie (2008-2012), (Khader, 2013: 9).

Konkrétne motívy vypuknutia protestov sa v jednotlivých krajinách líšili. Spoločným determinatmi boli boj proti chudobe, nezamestnanosti a zlým životným podmienkam obyvateľstva, ako aj s tým spojený odpor voči autoritárskym a skorumpovaným režimom vo väčšine arabských krajín.

Celkovo si nepokoje v arabských krajinách doteraz vyžiadali stovky tisíc obetí vrátane najväčších konfliktov v Líbyi (viac ako 30 000 mŕtvych) a Sýrii (až 500 000 mŕtvych). Nepokoje boli aj zdrojom masívnej nelegálnej migrácie do Európy. Niektorí analytici predefinovali tento pokračujúci konflikt a jeho konzekvencie pre regióny i mimo neho z Arabskej jari na Arabskú zimu.

Turecko – regionálna mocnosť s druhou najväčšou moslimskou populáciou (84 miliónov po Egypte s 102,3 miliónov obyvateľov) v regióne je de iure stále sekulárny štát na čele s prezidentom Erdoganom. Turecko avšak sleduje svoj vlastný záujem a svoju politiku graduálne no konštantne posúva smerom k radikalizácii, zbrojeniu a islamizácii a to v poslednom desaťročí (najmä po údajnom pokuse o coup d'etat v roku 2016)⁹.

⁹ <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/15/turkeys-failed-coup-attempt-all-you-need-to-know>

2. Ciele projektu

Arabská jar zmenila základné paradigmy politiky Európskej únie i vnímania európskeho spoločenstva smerom k regiónu Stredomoria, kde v roku 2010 vypukla. Pred revolúciou relatívna stabilita režimov zaručovala bezpečnosť Európskej únie, dnes EÚ ako i jednotlivé štáty čelia otázke ako vstrebať, prijať tieto zmeny a následne na ne reagovať. Európska únia predstavuje v globálnom meradle najväčší trh s pol miliardou obyvateľov, ktorého výdavky na obranu výrazne presahujú Rusko a Čínu. Škála nástrojov zahraničnej politiky je dokonca omnoho širšia ako tá, ktorou disponuje NATO a preto má potenciál zaujať dominantnú úlohu *soft power* aktéra a významného pólu svetovej politiky. Turbulentné udalosti Arabskej jari, ale i stiahnutie sa tradičného hegemóna Spojených štátov (ako *hard power*) znamenal koniec amerického „mieru“ na Blízkom východe. Neodvratným scenárom je vákuum, ktoré je vyplnené etnicko-náboženským násilím (*balkanizáciou* regiónu), vzostupom nových bezpečnostných rizík ako aj rozvratom pôvodnej teritoriálno-politickej koncepcie Blízkeho východu. Práve Európska únia prostredníctvom nástrojov svojej zahraničnej a bezpečnostnej politiky dostala historickú šancu nahmatať „tep dejín“ a vystúpiť ako silný mediátor a aktér v tomto regióne. Rovnako však treba zodpovedať pretrvávajúce kritické otázky a analyzovať následky revolúcií a samotné dedičstvo povstání po desiatich rokoch.

Kľúčové otázky:

- ✓ Aké sú budúce scenáre vývoja v Líbyi a Sýrii, ktoré sú dnes *de facto* zrútenými štátmi? Aké sú implikácie z toho plynúce pre krajiny Európy, spoločenstvo a EÚ ako takú?
- ✓ Predstavujú tieto krajiny partnera pre krajiny Európy a EÚ ako celok alebo hrozbu v zmysle migrácie, terorizmu, organizovaného zločinu, atď.
- ✓ Bude Turecko pokračovať vo svojom autoritatívnom kurze a nakoniec sa po takmer jednom storočí sekulárnej *kemalistickej* tradície zmení na islamskú krajinu?
- ✓ Stane sa Turecko lídrom inšpirujúcim ostatné krajiny v regióne k autokratickým tendenciám?
- ✓ Rozumejú Líbya, Sýria, alebo Turecko hodnotám a identite Európy a Európskej únie, a rešpektujú ich ako partnerov pre kooperáciu?

3. Metodologické vymedzenie

V intenciách splnenia stanovených cieľov projektu bola naštudovaná adekvátne, autentická a aktuálna literatúra a zdroje zaoberajúce sa danou problematikou, ale predovšetkým stanovenie kvalitatívnych, ako aj kvantitatívnych metód výskumu. V prvom rade je potrebné špecifikovať výber požadovaných dát, na ktoré sa daný výskum bude zameriavať a následne bude prístupné k ich vyabstrahovaniu.

Predložený projekt bude skúmať obdobie od roku 2011, teda vypuknutia Arabskej jari a na základe identifikátorov, determinantov a faktorov sa bude analyzovať aj prístup, reakcia a odozva EÚ v jednotlivých krajinách, ktoré spadajú pod spoločný menovateľ Arabskej jari. Pre potreby projektu boli vyselektované tri krajiny kvôli ich komparatívnej pridanej hodnote a nimi sú Líbia, Sýria a Turecko. Klasifikované krajiny budú chronologicky zoradené od vypuknutie povstania až po súčasnosť.

Pri koncipovaní projektu bude využitá metóda teoretického skúmania problematiky. Text projektu je primárne zostavovaný na základe štúdia odbornej literatúry v prípravnej fáze (formou tzv. aktívneho čítania). Po dôkladnom naštudovaní a zmapovaní rôznych ulov pohľadov danej problematiky sa následne pristúpi k objektívnej komparácii naštudovaného materiálu (relevantných knižných publikácií, odborných článkov a internetových zdrojov). V práci budú predstavené argumenty podporujúce získané tvrdenia ale zároveň i tie ktoré by ich mohli spochybnit'. Nemenej dôležitou zložkou pri koncipovaní práce bolo spracovávanie informácií s dôrazom na objektivitu a aktuálnosť výskumnej práce v jej finálnej verzii.

1. SÝRIA A LÍBYA – POLITICKO-HISTORICKÉ DETERMINANTY ARABSKEJ JARI

V snahe o identifikáciu kľúčových faktorov v časti venujúcej sa analýze konfliktov a ich vývoju smerom k EÚ sa pokúsime zasadiť dejinné udalosti *Arabskej jari* do širšieho kontextu danej problematiky. Práve na prípadovej štúdie, genéze a analýze konfliktov budú zodpovedané otázky aké sú budúce scenáre vývoja v Líbyi a Sýrii, ktoré sú dnes de facto zrútenými štátmi. Rovnako aké sú implikácie z toho plynúce pre krajiny Európy, európske spoločenstvo a EÚ ako takú?

Práve územie starobylej Sýrie, historickej mekky mnohých náboženstiev a križovatky islamu a kresťanstva, sa po Arabskej jari stalo bojiskom jednotlivých frakcií opozície a režimu Bašára al-Asada. Tak rýchlo ako revolúcia vypukla a šírila sa, tak i pomyselná „jar nádeje“ v politické zmeny obrátila v krvavú „zimnu chaosu“ občianskej vojny. Ak chceme dnes pochopiť príčiny tohto komplikovaného konfliktu musíme sa zamerať na jeho historické korene a celkovú genézu, ktorá má počiatky v minulom storočí.

Po víťazstve nad Moslimskými bratmi v roku 1982, prezident Háfiz al-Asad (otec Bašára al-Asada) razantne vyhlásil: „*Oni sú odpadlíci. My bránime islam, náboženstvo a vlasť.*“ (Kropáček, 1996:157). V tomto výroku Háfiza al-Asada, ktorý sám v roku 1982 nekompromisne potlačil opozičné sily možno badať paralelu so súčasnosťou, keď „dynastia sýrskeho leva“ (lev – arab. *'asad*) opätovne čelí povstaniu z radov vlastného ľudu. V kontexte udalostí Arabskej jari, keď sa Blízkym východom prehnala vlna povstaní, ktoré spôsobili revolučné spoločenské pohyby v mnohých arabsko-moslimských krajinách sa vynorili otázky mocenského usporiadania sýrskej oblasti tzv. „úrodného polmesiaca“¹⁰ (arab. *al-hilál al-chasíb*, sýrsko – palestínska oblasť). Revolučné pnutie sa v komparácii so Sýriou premietlo relatívne pokojne v moslimskej severnej Afrike (Tunis, Egypt), no „zhubná atmosféra povstaní“ otvorila v Sýrskej arabskej republike staré rany a vyústila do rozsiahleho konfliktu, ktorého počiatky siahajú hlboko do minulosti. Národné štáty na Blízkom východe by mali byť chápané ako produkty európskeho kolonializmu, ktoré často vznikali z pozície cudzích mocností podľa logiky – „rozdeľ a panuj“¹¹. Po prvej svetovej vojne víťazné mocnosti (Francúzi a Británia) vytýčili hranice, ktoré vôbec nerespektovali etnické a náboženské rozvrstvenie spoločnosti, ani predchádzajúce historické celky, ktoré existovali na danom území. Z „Veľkej Sýrie“

¹⁰ Oblasť Sýrie a dnešných moderných štátov Izraela, Palestíny, Jordánska a Libanonu býva taktiež označovaná historickým názvom **Levant**.

¹¹ Traduje sa legendárny príbeh demonštrujúci európsku ľahkovážnosť vo vytýčovaní hraníc Blízkeho východu, keď Winston Churchill jedno nedeľné popoludnie nakreslil s cigarou v ruke hranice Jordánska.

tak vznikol nový neprirodzený štátny útvar, ktorý je etnicky a nábožensky vysoko nejednotný a nestabilný štátny celok tvorený sunnitmi i šiitmi, a inými náboženskými skupinami (Černý, 2012:389-390).

1.1 Asadovská Sýria: počiatky a charakteristika režimu

Sýria ako veľká krajina čelila v 20. storočí častým prevratom, pádom vlád, vojenským pučom a politickej neslobode. Po porážke Osmanskej ríše v prvej svetovej vojne bola v mandátnej správe Francúzska a formálnu nezávislosť získala v roku 1941 (faktickú nezávislosť až v r. 1946 po stiahnutí francúzskych vojsk).

Nezávislá Sýria sa stala nestabilnou krajinou, kde si armáda častými pučmi zabezpečovala podiel na moci a politický vplyv, ktorý sa ešte umocnil úzkym spojenectvom so stranou *Baas*¹² (Socialistická strana arabskej obrody), ktorá sa k moci dostala prevratom 8. marca 1963 (Ježová – Burgrová, 2011). No konflikty sa nevyhli i samotnej strane, kde prebiehal medzi civilnou a vojenskou zložkou zápas o moc. V novembri 1970 došlo k definitívnemu rozkolu v rámci strany Baas a radikál Saláh Džadíd bol zosadený novým prezidentom a regionálnym tajomníkom strany Baas Hafízom al-Asadom (Mendel, 1994). Nástupom Hafiza al-Asada¹³ (ďalej Asad st.) k moci (16. novembra 1970 - 2000) sa začalo obdobie konsolidácie pomerov a krajina sa začala meniť v lokálnu mocnosť, sebavedomý subjekt nepodliehajúci vplyvom mocných arabských susedov, Egypta, Iraku, alebo Saudskej Arábie. Prezident Asad st. zasadil sýrsky štát do ideologického a geopolitického rámca, ktorý tvoril „syrocentrický“ arabský nacionalizmus (Gombár, 2001).

Popri vytváraní dokonalej aureoly moci a kultu osobnosti sa Asad st. sústredil hlavne na budovanie mocenského postavenia sýrskych alawitov z ktorých vzišiel, koncentráciu právomocí a kumuláciu moci do rúk prezidenta. Zahájil prísny kurz centralizácie verejného života a hromadný nábor do strany. Došlo k vytvoreniu alawitských kádrov okolo prezidenta a jeho brata Rifata, ktorý bol veliteľom *Rôt obrany* (alawitskej prétériánskej gardy), kreovanie významných funkcií

¹² **Baas** („Obroda“) je sekulárna panarabská strana kombinujúca ideológiu socializmu s arabským nacionalizmom – politický smer tzv. baasizmus. Heslo strany je „Jednota, sloboda, socializmus“ (arab. *Wahda, Hurrija, Ištirákija*). Strana bola založená v roku 1947 v Damasku odkiaľ expandovala a delila sa na niekoľko frakcií (Libanon, Jemen, Jordánsko, Irak, Sýria). Dominantné pozície si však vybudovala v Sýrii a Iraku, kde si uzurpovala monopol na politickú moc. Do zvrhnutie Saddáma Husajna (2003) vládla v Iraku nepretržite od roku 1963. Hlavným sídlom strany je dnes Damask a jej formálnym predsedom je sýrsky prezident Bašár al-Asad (Čejka, 2007: 35-36).

¹³ **Hafiz al-Asad** bol pragmatický prezident, ktorý sa inšpiroval násirizmom a gaullizmom, avšak nevládol charizmou svojich vzorov, no i tak mal talent hrať mocenskú hru, nejednal impulzívne, bol trpezlivou silnou osobnosťou, ktorá zaujala i amerického prezidenta Nixona. Na vrchole slávy si vyslúžil prezývku „damašská líška“ (Gombár, 2001).

straníckeho aparátu a štátneho sektoru taktiež podliehalo konfesiónalnemu výberu z pomedzi lojálnych alawitov (Mendel, 1994). Masovú podporu režimu zaisťovali odbory, roľnícky zväz a mládežnícke, študentské, ženské a ďalšie masové organizácie. Štruktúra Asadovho režimu sa hlboko zakorenila už v rokoch 1970–1972, pričom sa vytvorila mocenská pyramída pozostávajúca zo štyroch úrovní:

1. Prezident al-Asad, ktorý určuje generálnu líniu „vysokej politiky“ a sústreďuje vo svojich rukách kľúčové oblasti ako bezpečnosť, spravodajskú činnosť, vojenské a zahranično-politické otázky.
2. Kasta vysokých dôstojníkov, *mu'assasa* (establishment) – velitelia elitných útvarov a šéfovia bezpečnostných a spravodajských služieb tzv. „hadove oči a uši“. Majú privilegované osobné a ekonomické postavenie. Tieto prominentné pozície generálov elitných jednotiek a spravodajských organizácií tvorili zo 61,3 % *alawiti*.
3. Regionálne vedenie strany *Baas*. Regionálne vedenie nepredstavovalo mocensky významný orgán, ale slúžilo konzultatívne, či *post* legitimizujúco.
4. Ministri, vysokopostavení byrokrati, provinční guvernéri, predstavitelia masových a profesijných organizácií. Na tejto úrovni bola povolená určitá sloboda názorov (Gombár, 2001).

Politický režim v Sýrii až tak úzko nesúvisí s náboženstvom, no svojou povahou má bližšie skôr k režimom, ktoré do nedávna fungovali v strednej a východnej Európe. Politický systém Sýrie preto možno *stricto sensu* charakterizovať ako autoritatívny prezidentský režim so silnými znakmi klientelizmu a nepotizmu, ktorý je determinovaný paralelnou štruktúrou moci tvorenou klanovými a rodinnými zväzkami (Gombár, 2001).

Podľa oficiálnej štatistiky z roku 2010 sa počet obyvateľov Sýrie odhaduje na 23,695,000.1 (Smith, 2012). Hranice, ktoré z veľkej časti vytyčovali západné mocnosti vytvorili na suverénnom území Sýrie veľmi pestré zloženie populácie a to po etnickej i náboženskej stránke. Spoločnosť tvorená komunitami je charakteristická silnou vnútornou solidaritou, lojalitou a identifikáciou jedinca v rámci rodín, kmeňov a náboženských i etnických spoločenstiev, ktoré ani režimom protežované sýrske vlastenectvo nedokázalo doposiaľ potlačiť (Ježová – Burgrová, 2011). Hlavné etnické skupiny tvoria Arabi (90%), Kurdi – takmer výhradne sunniti (9%), Arméni, Čerkesovia a Turkméni. Politicky a spoločensky je však významná náboženská diverzita Sýrie, ktorá predstavuje zložitú konfesiónalnu mozaiku v zastúpení: sunnitský moslimovia (74%), alawiti (12%), kresťania - ktorí sú Arabi (10%), drúzi (3%), Menšie počty ďalších moslimských siekt, židia, atď. (Smith, 2012). Niektoré etnické skupiny, vrátane beduínov boli asimilované arabskou väčšinou. Kurdi, ktorí tvoria

druhé najpočetnejšie etnikum po Araboch žijú na severe pri hraniciach s Tureckom a Irakom. Arménske etnikum sa delí na dve skupiny – ranných starousadlíkov, ktorí sú arabizovaní a prisťahovalcov, ktorí prišli po prvej svetovej vojne (arménska genocída) a udržali si svoju identitu a jazyk. Väčšina populácie praktizuje islam, pričom sunnitská vetva (3/4 populácie) predstavuje majoritu na celom území okrem provincií (*muháfazát*) Suweida na juhu a Lattakia na severe. Alawite (extrémna šíitská podsekta) obývajú prevažne provincie Lattakia, Homs a Hamá. Väčšina drúzov žije v provincii Suweida, ďalší potom v Damasku, Alepu a Quneitre (Sardar, 2010:307-308).

1.2 Vzostup opozície – „Korán verzus lev“

Už otec Bašára al-Asada si plne uvedomoval, že regionálne – konfesijný aspekt vnútornej politiky Sýrie nie je možné podceňovať. Jeho sen o veľkej Sýrii, ktorá však stála na vratkých nohách náboženskej heterogenity a bolo potrebné režim mocensky legitimizovať v očiach vlastného obyvateľstva (hlavne jeho sunnitskej majority).

Sekulárne zmýšľajúci prezident Asad st. od počiatku vlády (1970) čelil nepokoju sunnitskej náboženskej väčšiny a preto sa odhodlal k rôznym politickým gestám. „*Aby otupil ostrie účelovej náboženskej kritiky zo strany svojich protivníkov, vykonal púť do Mekky a príležitostne dával najavo, že sa modlí a postí*“ (Kropáček, 1996). Okrem toho 80 alawistických náboženských osobností vydalo formálne prehlásenie, že ich svätou knihou je Korán. Takisto dosiahol od uznávaných autorít uznanie, že alawiti sú moslimovia. V Libanone všeobecne vážený Músa as-Sadr potvrdil *fatwou* konfesijnú jednotu alawitov so šiitmi¹⁴. Keď v roku 1973 prebiehali polemiky o ústave, do ktorej plne sekulárneho textu radikálni *'ulamá* chceli presadiť článok o islame ako štátnom náboženstve, Asad st. našiel kompromisné riešenie v ustanovení, že hlavou štátu musí byť moslim. No i tak v 70. rokoch sa v kruhoch sýrskych opozičných skupín a významných osobností začala stupňovať kritika alawistickej „lobistickej“ kádrovej politiky.

Nespokojnosť sekulárnych i nábožensky orientovaných vrstiev obyvateľstva a záujmových skupín rôzneho druhu k sebe dokázala sústrediť najkonsolidovanejšia, najjednoduchšia a najúdernejšia (i v politickom zmysle slova) fundamentalistická opozícia, ktorú reprezentovala sýrska odnož

¹⁴ Hoci *alawiti* sami seba považujú za súčasť šíitského islamu, väčšina sunnitov (ale i ši'itov) príslušníkov tejto konfesie za moslimov neuznáva. Dokonca i významný islamský učenec Ibn Tajmíja (13. – 14. storočie) vydal *fatwu*, ktorá označovala *alawitov* za neveriacich a modloslužobníkov, a posvätil vedenie *džihádu* voči tejto komunite (Ježová – Burgrová, 2011:115).

sunnitského Moslimského bratstva (ďalej Bratstvo), (Mendel, 1994). Pokiaľ, čo alawitská komunita získala významné pozície v strane a v armáde, sunnitská väčšina (asi 69%) ovládajúca výrobu a obchod sa iba bezmocne prizerala znárodňovaniu zo strany baasistickej vlády, ktoré postihlo najmä sunnitských podnikateľov. Napätie medzi režimom a fundamentalistickou opozíciou prudko vzrástlo od roku 1976, keď sýrska armáda vstúpila do Libanonu a v začínajúcej občianskej vojne pomohla kresťanským maronitom proti moslimsko-palestínskej aliancii (Kropáček, 1996:157-158), čo zradikalizovalo časť MB, ktorá sa začala orientovať na *džihád*. Spoločnosť sa začala ostro štiepiť podľa náboženského pôvodu a konflikt sa odvíjal medzi dvomi koalíciami – Moslimským bratstvom, ktoré poskytlo ideologickú platformu odporu medzi vládnucimi alawitmi. V širšom kontexte neskôr medzi sunnitskou väčšinou a stranou Baas (Mendel, 1994).

Radikálni stúpenci Moslimského bratstva začali používať taktiku „*uder a zmizni*“, ktorá v sebe niesla vlnu individuálneho teroru miereného na členov strany Baas v podobe vražd, teroristických útokov i pokusu o atentát na prezidenta Asada st. Odpoveď režimu bola neúprosná a bol prijatý zákon 49, ktorý trestal smrťou členstvo v zakázaných organizáciách. Odvetnými popravami členov Moslimského bratstva sa snažili bezpečnostné zložky potlačiť sunnitskú opozíciu. Kresťanské komunity, drúzovia, Čerkesovia a Arméni vyjadrovali podporu režimu, ktorý v tomto období bojoval o prežitie (Mendel, 1994: 198).

Vyvrcholením sýrskej krízy sa stal „boj o mesto Hamá“, ktoré bolo považované za tradičnú baštu sunnitskej ortodoxie. Dňa 3. februára 1982 vyhlásili extrémisti z Hamá a Halabu na čele so Sa'dom ad-Dínom v Hamá „ľudové povstanie“ a prevzali kontrolu nad mestom (Mendel, 1994). Režim mesto hermeticky uzavrel a vykonal „preventívny úder“ voči nepriateľom i vlastnému obyvateľstvu, keď vojenským zásahom so zemou zrovnal celé historické centrum, pričom postrieľané boli i celé rodiny. Vládne zdroje odhadli počet obetí z opozičných radov na 20 000 až 30 000 (oficiálne štatistiky neexistujú, lebo do oblasti neboli pripustení objektívni pozorovatelia), (Gombár, 2001).

Sýria sa fakticky dostala do stavu občianskej vojny. Nekompromisný zásah v meste Hamá bol devastujúcim a odstrašujúcim príkladom, no na druhej strane znamenal vnútropolitické upokojenie a koniec povstania (Gombár, 2001), pričom fundamentalistická opozícia bolo pokorená a nútená prejsť do hlbokej ilegality. Ku čiastočnému uvoľneniu atmosféry medzi režimom a Moslimským bratstvom došlo až v polovici 90. rokov v súvislosti s celkovou liberalizáciou krajiny, keď prezident Asad st. vydal amnestiu nad 1200 stúpenkami Moslimského bratstva.

Od udalostí v Hamá dosiahol Asad st. takmer kompletnú kontrolu nad spoločnosťou, kde vládnu „privilegovaní“ a pan-arabizmus sa stáva nástrojom na dosiahnutie regionálnej hegemonie, pričom sám prezident sa pasuje do role „pána národov“ (Saleh, 2012). V rokoch 1983 – 1984 však dochádza k nástupnickej kríze z dôvodov ochorenia prezidenta Asada st., keď jeho brat Rifat videl sám seba ako prirodzeného kandidáta. No prezident sa dištancoval od svojho mocného nepredvídateľného brata a nástupnícka otázka sa sústredila výhradne na jeho prvorodeného syna Básila al-Asada (ďalej Básil). Básil bol dokonalým nástupcom, pretože popri svojej popularite bol videný ako vzor čestnosti a sám pochádzal z radov armády (bol letec podobne ako jeho otec), pričom v rokoch 1991-94 velil Republikánskym gardám (opore režimu). No 21. januára 1994 sa pri automobilovej nehode zabil na svojom mercedese neďaleko damaského letiska. Ihneď po smrti Básila Hafíz al-Asad povolal späť svojho druhorodeného syna Bašhára, ktorý študoval medicínu v Londýne, aby sa pripravil ako jeho dôstojný nástupca a stal „pánom národov“ ako jeho otec pred ním (Gombár, 2001; Saleh, 2012).

1.3 Príbeh Bašára al-Asada: od revolúcie k občianskej vojne

„Ja nie som bábka západu. Nebol som ním vytvorený a neodídem na západ, ani do inej krajiny. Sýria ma stvorila, musím v Sýrii žiť a musím v Sýrii aj zomrieť!“ Výrok Bašára al-Asada v jednom z rozhovorov pre ruskú televíziu. (Russian Today, 2012).

Bašár al-Asad nebol vojak, nebol predurčený a vychovávaný ako nasledovník asadovskej dynastie a už vôbec nevládol atribútmi „pestovaného“ štátnika ako jeho brat Básil. No i tak tento intelektuál a lekár musel usadnúť na sýrsky trón a prevziať bremeno moci.

Začiatok vlády Háfizovho syna Bašhára al-Asada (2000) spočiatku priniesol nádej zmeny k väčšej slobode prejavu, tlače a celkovej politickej otvorenosti (tzv. damašská jar). K reformám síce prišlo, ale ako to už v arabskom svete pri striedaní autoritatívnych vládcov býva, reformy zasiahli iba sféru ekonomickú, nie politickú (Ježová – Burgrová, 2011:106). Za panovania Bašhára al-Asada (ďalej Asad) skutočne nastal nový vývoj vo vnútorných procesoch krajiny ako reštrukturalizácia ekonomiky a privatizácia národných zdrojov, čo malo viesť k nárastu bohatstva a rozvoju súkromného vlastníctva. V konečnom dôsledku prišiel nový „feudalizmus“, ktorý všetko prepojil s režimom a navyše teraz oplýval ešte väčšími výsadami, absolútnymi právami a politickou imunitou. Asad uzavrel manželstvo politickej a ekonomickej exkluzivity. Sprievodným javom tohto vývoja sa

stal vznik „modernistickej“ ideológie, silne naklonenej najvyššej triede spoločnosti a nepriateľskej pre širokú verejnosť, demokraciu, sociálno-kultúrne prejavy islamu a politický islam (fundamentalizmus), (Saleh, 2012).

Dôležitým míľnikom na ceste k politickej nestabilite v Sýrii bola vojna v Iraku (2003), keď do krajiny začali prúdiť vlny utečencov, ktorých počet bol v roku 2007 odhadovaný na 1,2 milióna. Tento nepriaznivý vývoj mal jasné konzekvencie: dopad na ekonomiku, následné zvyšovanie cien potravín a nákladov na život všeobecne, vznikali problémy v oblasti služieb a infraštruktúry (Al-Miqda, 2007:19). V roku 2006 sa stala viceprezidentkou Nadžáh Attárová, prvá žena a nečlenka vládnucej strany *Baas* v tejto funkcii (Sardar, 2010:38).

Rok pred začiatkom povstania (2011) mal režim na druhej strane relatívne dobré výsledky v ochrane slobody vyznania v porovnaní s niektorými krajinami v regióne, čo vyplýva z reportu *US State Department* o náboženskej slobode vo svete z roku 2010, ale i ustanovení sýrskej ústavy. Preto i napriek stupňujúcej sa kritike asadovho režimu zo strany opozície mu nemožno odoprieť snahu o rovné zaobchádzanie so svojim obyvateľstvom, tlmenie sektárskeho napätia a udržanie celistvosti krajiny, čo je jedným z dôvodov nároku na legitimitu zriadenia (nezvládnutia sektárskych a etnických stretov možno demonštrovať na príkladoch Iraku a Libanonu), (Smith, 2012).

Túžba po slobode často potrebuje vonkajší impulz, aby naplno vytryskla na povrch a zmenila sa na skutočný revolučný zápal. Ako revolúcie zvrhávali autoritatívne vlády v Tunisku, Egypte a potom viac násilne v Líbyi, začal sa črtat' scenár „prekreslenia“ politickej mapy v celom regióne. No reakcia jedného vodcu na tieto mimoriadne udalosti bola tak brutálna a vytrvalá, že uvrhla svoju krajinu do stavu humanitárnej katastrofy a občianskej vojny. Touto krajinou je Sýria, a ten vodca je prezident Bašár al-Asad. Konflikt začal 15. marca 2011 počas celoštátnych demonštrácií, ktoré boli prirodzeným dôsledkom vlny protestov známej ako Arabská jar. Demonštranti požadovali odstúpenie prezidenta Bašára al-Asada, rovnako ako ukončenie takmer päť desaťročí trvajúcej vlády strany *Baas*.

Povstanie má svoje korene v protestoch, ktoré vypukli 03. Marca 2011 v južnom meste Deraa po zatknutí a mučení niekoľkých tínedžerov, ktorí maľovali revolučné slogany na školské steny. Potom, čo bezpečnostné sily začali paľbu do demonštrantov a niekoľkých zabili, ľudia vyšli do ulíc. V júli 2011 už demonštrovali stovky tisíc ľudí v mestách po celej krajine. Vláda dlho nečakala a použila vojenskú silu so snahou rozdrviť odpor (disent), tanky dorazili do mesta Deraa už na konci marca 2011. V júli 2011 stovky tisíc ľudí protestovalo v mestách po celej krajine. V apríli 2011, bola sýrska armáda opäť nasadená na potlačenie povstania a vojaci dostali rozkaz začať paľbu do

civilistov. Po mesiacoch vojenského „dohľadu“ a stupňujúcich protestov sa spočiatku nenásilné demonštrácie vyvinuli do ozbrojeného povstania (al-Jazeera, 2012), pričom opozičné sily sa formovali z dezertérov sýrskej armády (sunnitskej časti), ale i zahraničných islamských radikálov (džihádistov a bojovníkov al-Káidy), ktorí sa tak isto zapojili do rodiacej sa občianskej vojny. Boje čoskoro dosiahli hlavného mesta Damasku a Aleppa v roku 2012 a od tej doby krajina upadla do občianskej vojny (BBC: Middle East, 2013).

Opozícia v politickom zmysle bola kreovaná v rámci Sýrskej národnej rady so sídlom v Istanbule. Národná rada je rôznorodá, od Moslimského bratstva cez signatárov tzv. Damaskej deklarácie a sýrske demokratické organizácie, ktoré reprezentujú Asýrčanov a rôzne regionálne centrá (Lenč, 2012). V súčasnosti stojí na čele novej opozičnej skupiny Moaz al-Khatíb. Tento muž je bývalý *imám* mešity v Damasku, ktorý bol mnohokrát perzekvovaný a zatknutý, pričom prináša značnú dôveryhodnosť. Opozičná skupina ako nový orgán bola vytvorená z veľkej časti na žiadosť USA, aby demonštrovala väčšiu jednotu opozície, čo je dôsledkom americkej *soft power*¹⁵ v regióne (Husain, 2012).

Sýria sa dnes utápa v ozbrojenom konflikte medzi silami lojálnymi k prezidentovi Asadovi a povstaleckými bojovníkmi bojujúcimi na strane opozície. Vzhľadom k tomu, že hlavné nepokoje začali v marci 2011, štúdie po niekoľkých mesiacoch odhadovali počty obetí na 22.000 až 25.000 zabitých Sýrčanov (Sharp – Blanchard, 2012). Oficiálne zdroje v roku 2012 uviedli 42.000 mŕtvych, pričom boje sa odohrávali aj na predmestí Damašku a počet obetí geometricky stúpал každým dňom (Husain, 2012).

Napriek medzinárodnému tlaku zo strany Ligy arabských štátov a OSN, ktorá v Bezpečnostnej rade dňa 21. marca 2012 podporila mierový plán zostavený Kofim Annanom volajúci po prímerí, humanitárnom prístupe a stiahnutí bezpečnostných síl z mestských oblastí, situácia v krajine naďalej eskalovala. Samotná Sýria zmietaná bratovražednými bojmi sa stala akousi súčasťou ďalekosiahlejších konfliktov ako by sa mohlo zdať, pretože jej citlivé geopolitické postavenie rozohralo mocenskú hru medzi západnými mocnosťami a Ruskom, Spojenými štátmi a Iránom, a hlavne poukázalo na nejednotu medzi sunnitmi a šiitmi. Zaujímavosťou sýrskej revolúcie

¹⁵ Tento termín razil Joseph S. Nye v roku 1980. **Soft power** - „mäkká sila“ je schopnosť krajiny presvedčiť ostatných, aby urobili to, čo chce bez použitia sily a nátlaku. Nye argumentuje, že úspešné štáty musia užívať tvrdú aj mäkkú silu, teda schopnosť prinútiť iných, rovnako ako schopnosť utvárať svoje dlhodobé postoje a preferencie. Spojené štáty môžu dominovať medzi ostatnými, ale tiež vynikať v projektovaní mäkkej sily s pomocou svojich firiem, nadácií, univerzít, kostolov a ďalších inštitúcií občianskej spoločnosti. Nye uznáva limity mäkkej sily: inklinuje mať rozptýlené účinky na vonkajší svet a nie je ľahké dosiahnuť konkrétne výsledky (Ikenberry, 2004).

je, že sa táto revolúcia stále dynamicky vyvíja. Dobrým príkladom je oslavovanie konca nepokojov v Sýrii po misii Kofiho Annana, no pár hodín po tom ako malo do platnosti vstúpiť prímerie, sa už objavovali videá o tom ako sýrska armáda bojuje proti povstalcom. Aj predstavitelia arabských krajín dávali tomuto prímeriu veľmi malú šancu (Lenč, 2012).

V auguste 2013 počet utečencov presiahol dva milióny Sýrčanov, ktorí utiekli cez hranice krajiny do Libanonu, Jordánska, Turecka a Iraku, ako aj severnej Afriky (1,8 milióna za 12 mesiacov). Podľa agentúr OSN približne polovica utečencov sú deti pod 18 rokov. Ďalších 4,25 milióna ľudí bolo v Sýrii nútené vysídlených. Nechvalným znakom sýrskeho konfliktu sa stali bombové útoky. Mnoho útokov cielených na strategické zariadenia režimu sa dávajú za vinu "teroristom" inšpirovaných *al-Kájdou*. Opoziční aktivisti však tvrdia, že asadovské bezpečnostné sily zinscenovali útoky v snahe zdiskreditovať rebelov a opozíciu. Avšak džihádisti operujúci v Sýrii sa sami prihlásili k väčšine výbuchov. Temná skupina s názvom front *an-Nusrat* sa priznala k dvojici samovražedných bombových útokov, ktoré v máji 2012 v Damasku zabili až 55 ľudí. Podľa inšpektorov OSN sa masakrov dopúšťal nielen asadov režim, ale i heterogénne zoskupenie opozície a hlavne sympatizantov prelinkovaných na *al-Kájdu* (BBC: Middle East, 2013). Samotné verzie udalostí, vychádzajúcich z krajiny boli značne rozporuplné a protichodné, nad krajinou sa nachádzala informačná hmla. Dňa 21. augusta 2013 sa na niekoľkých predmestiach Damasku objavili zábery obetí u ktorých išlo o podozrenie útoku chemickými zbraňami. Stovky boli zabití, pričom obe strany sa navzájom obviňovali z incidentu. Vláda prezidenta Bašára al-Asada súhlasila, že zničí svoje chemické zbrane (al-Jazeera, 2013) a do popredia sa nám natíska otázka, či je režim ešte schopný ochrániť vlastné zariadenia, kde sú chemické zbrane uložené.

1.4 Sýrsky rébus – komplexnosť konfliktu, jeho geopolitický rozmer a implikácie pre EÚ

Všetky arabské povstania (2011) sú značne zložité, ale „sýrsky prípad“ je vo svojej komplexnosti unikátny, pretože je v centre rôznych historických bojov v regióne i mimo neho. Tento brutálny konflikt nám znásobujú vonkajšie vplyvy: arabsko-izraelský konflikt, súvisiaca otázka odolnosti proti imperializmu, regionálna rivalita medzi Saudskou Arábiou a Katarom na jednej strane a Iránom na strane druhej, skutočné napätie a hra o geopolitickú prevahu medzi Spojenými štátmi

a Ruskom a zásadná otázka Hizballáhu¹⁶, ktorý si zaslúži vlastnú kategóriu. Zvýšenie regionálneho sektárskeho napätia, ktoré generovala sýrska revolúcia, tiež nabaľuje ďalšiu vrstvu k problematike. Môžeme konštatovať, že sýrske povstanie je lokálnou (miestnou), regionálnou a medzinárodnou záležitosťou. Na zložitosti nám pridáva i fakt, že väčšina síl (aktérov), ktoré chcú odstrániť (alebo odinštalovať) sýrsky režim sú sami o sebe dominantné politické/ ekonomické sily, regionálneho a do značnej miery medzinárodného charakteru a to: Spojené štáty, Saudská Arábia, Katar, a Izrael, (Haddad, 2012). To je v protiklade s povstaniami v Tunisku, Egypte, Bahrajne a Jemene, ktoré boli z veľkej časti domácimi/ internými záležitosťami daných režimov, bez zásahu z vonka. Sýrske povstanie nám implikuje externé faktory a aktérov, ktorí zásadne dokresľujú a ovplyvňujú podobu a vývoj občianskej vojny v regióne. V snahe o analýzu komplikovaného sýrskeho konfliktu sa nám na priblíženie situácie a čítanie v geopolitickej mape napomôžu jednotlivé premenné a to: **externý aktéri a náboženská polarizácia** (sektárstvo/ sektárske napätie).

Snáď najdôležitejším externým aktérom v sýrskom konflikte sú tradičný intervent v blízkovýchodných záležitostiach – **Spojené štáty americké**. Na pochopenie súvislostí americkej „skrytej“ (anti)intervencie nám poslúži deskripcia strategických amerických záujmov v Sýrii, ktoré sú práve neistým vývojom v stávke:

1. Prevencia užívania a šírenia sýrskych chemických zbraní. Ako sa konflikt stupňuje, zbrane sa stávajú bezpečnostným rizikom pre sýrsky ľud, ale i okolité krajiny. Chemický zbraňový arzenál zahŕňa: sarín, yperit a nervový plyn VX (agent VX). Režim síce deklaruje ich zabezpečenie ale je tu reálna hrozba, že padnú do rúk teroristov, alebo skupín napojených na *al-Káidu*. Objem chemického arzenálu uloženého v Sýrii je jedným z najväčších na svete (Pipes, 2013).

2. Zabránenie šírenia konfliktu do susedných krajín. Nielen sýrsky konflikt, ale tiež zbrane, militantné skupiny a sektárske napätie sa „spill over“ efektom môže preliať do susedného Libanonu, Iraku, Jordánska a Turecka cez čoraz viac porézne hranice Sýrie (Assenburg, 2013).

¹⁶ **Hizballáh** (arab. „Strana Božia“) je politická a radikálna organizácia libanonských šíitov, ktorá vznikla v r. 1982 ako reakcia na izraelskú inváziu do Libanonu („Mier pre Galileu“). Centrum aktivít hnutia sa nachádza v južnom a východnom Libanone (údolie Biká, Bejrút). Hlavným sponzorom je šíitský Irán, ktorý sa snažil prostredníctvom Hizballáhu šíriť hodnoty islamskej revolúcie (1979). Militantné krídlo Hizballáhu v 80. A 90. rokoch podniklo celú radu násilných akcií voči Izraelu a sebevražedných útokov. Civilné krídlo však prevádzkuje nemocnice, školy a sociálne aktivity rôzneho druhu. V 90. Rokoch sa postavil do čela organizácie šejch Nasralláh a už v roku 2005 získal Hizballáh 23 (z 128) kresiel v libanonskom parlamente začlenil sa do politického života. V roku 2006 prišla nová vlna radikalizácie hnutia zameraná na Izrael, ktorá prerástla do vojenského konfliktu, zažehnaného za pomoci OSN. Hizballáh figuruje na zozname teroristických organizácií USA (Čejka, 2007:75-76).

3. Minimalizácia iránskeho úsilia rozduchať konflikt v regióne. Iránske spojenectvo so Sýriou umožňuje premietnuť iránsky vplyv do Levantu a podporiť Hizballáh v Libanone a v menšom rozsahu palestínske militantné skupiny s destabilizujúcim dopadom na krajiny v regióne.

4. Zabránenie „voľnému operovaniu“ *al-Kájdou* inšpirovanými skupinami v Sýrii. Al-Kájdou inšpirované skupiny údajne rastú v počtoch a stále sa zvyšuje ich podiel zapájania sa do sýrskeho konfliktu. Tieto militantné formácie by sa mohli pokúsiť vytvoriť bezpečné útočisko v niektorých častiach krajiny, ktoré nie sú úplne pod kontrolou režimu alebo opozičných síl (David, 2014).

5. Zaisťovanie bezpečnosti Izraela¹⁷. Zvlášť v tomto bode musí byť americká zahraničná politika veľmi opatrná, lebo potenciálny islamistický víťazi dominujúci v Damasku by mohli byť viac antagonistickí smerom k Izraelu. Avšak nový režim, ktorý by obmedzil svoje vzťahy s Iránom a Hizballáhom a snažil sa byť partnerom Západu by mohol byť viac vnímavý k mieru s Izraelom. Realitou však je, že izraelskí predstavitelia sú hlboko znepokojení nestabilitou v krajine a bezpečnosťou chemických zbraní v Sýrii.

6. Ekonomické záujmy. Ako sme svedkami v Iraku, americký kapitál má veľký podiel na obnove krajiny a politickej transformácii. Americká vláda tiež usiluje o podporu a zmiernenie humanitárnej katastrofy a utrpenia. Spojené štáty sa zaviazali poskytnúť viac ako 100 miliónov dolárov na humanitárne aktivity v Sýrii i v susedných krajinách (Dalton, 2012:2).

Terajšia demokratická administratíva prezidenta Baracka Obamu kalkuluje s osudom Sýrie veľmi opatrne, poučená vojnou v Iraku a Afganistane. Americkí „tvorcovia politiky“ (*policy makers*) si uvedomujú patovú situáciu v Sýrii a priama intervencia je priveľký risk, ktorý by mohol ohroziť americké strategické záujmy v dlhodobom horizonte¹⁸. Neochota k ráznej akcie má však niekoľko pádných dôvodov:

- Alawitská minorita v Damasku bola značne nepriateľská voči americkým záujmom, ale zvrhnutie al-Asada a jeho nahradenie radikálnymi sunnitmi, môže byť ešte horším scenárom pre Washington.
- Poučenie z minulosti – partikulárnym záujmom Arabských štátov je boj voči Izraelu a teda i ochota podpory radikálnym sunnitským skupinám. Spomienka na Afganistan, kde sa

¹⁷ Americká blízkovýchodná politika, tradične spočíva na dvoch pilieroch a to izraelskej bezpečnosti a prístupu k rope z Perzského zálivu (Kepel, 2006) a kooperácii so Saudskou Arábiou ako strategickým partnerom v oblasti Perzského zálivu.

¹⁸ Súčasný konflikt v Sýrii môže ohroziť americké záujmy bez ohľadu na to, ako sa to vyvine. Preto musia americkí tvorcovia zahraničnej politiky pripraviť také stratégie, ktoré podchytiť budúce scenáre vývoja a implementujú politiky, ktorá pokryje risk.

podpora *mudžáhedínom* proti sovietskej okupácii (1980) obrátila proti americkým záujmom a vyústila 11. septembra 2001 teroristickými útokmi.

- Obamova administratíva si nechce znepriatelit' Rusov v otázke vojenskej intervencie v Sýrii, pretože potrebuje Putinovu spoluprácu v Bezpečnostnej rade OSN ohľadom iránskeho jadrového programu, ale aj sýrskeho chemického arzenálu.
- V neposlednom rade zabránenie ďalšej vojenskej intervencie bolo dôležitým bodom prezidentskej kampane v roku 2008, ktorá zabezpečila víťazstvo Baracka Obamu.
- Prioritou číslo jedna je limitovanie iránskeho jadrového programu, preto neprichádzalo do úvahy konfrontovať Teherán ohľadom Sýrie a tým ohroziť rokovania (Katz, 2013:10-11).

Faktom je tiež, že americké vojenské kapacity nie sú neobmedzené a musia byť k dispozícii v „hypotetickom strete“ s Iránom, alebo inde vo svete. Taktiež existencia veľkých geopolitických hráčov ako Rusko a Čína, nielenže znamenala zablokovanie otvorenej vojenskej intervencie v Bezpečnostnej rade OSN, ale sama o sebe tvorí komplikované prekrytie strategických záujmov týchto mocností pretínajúcich sa v Sýrii (prístav Tartus, ekonomické záujmy). V šachovej hre medzinárodnej politiky v Sýrii dalo **Rusko** signifikantný mat nielen blokovaním rezolúcie BR OSN, ale posilnilo i svoju pozíciu v geopolitickej hre so Západom. Už od roku 2011 Rusko poskytovalo svoje vojenské zdroje (pravdaže sa nezapojilo priamo), no poskytlo i finančnú asistenciu pri stabilizácii sýrskej líry a ekonomiky. Avšak najefektívnejšou úlohou Ruska bol boj na politických a diplomatických frontoch. Prezident Vladimir Putin získal na kredibilitu a legitimitu doma i v zahraničí, keď obhajoval Asadov režim, ktorý bojuje s „teroristami“. Hlavnými dôvodmi ruského záujmu je nielen nezanedbateľný trh so zbraňami, strategický prístav Tartus, ale strata Sýrie môže drasticky podkopať globálne geopolitické záujmy Moskvy, ktorá sa obáva domino efektu zasahujúceho jej sféry vplyvu (bývalé Sovietske republiky, Irán). No politika Moskvy voči Sýrii úmyselne predlžujúca konflikt, robí výsledok ešte ťažšie predpovedateľný (Nizameddin. 2013:12-13).

Vo svetle nečinnosti Spojených štátov vystupuje **Izrael** diametrálne odlišne. Nedávny útok Izraela na sklady zbraní pri Damasku je žiarivý príklad rázneho zakročenia proti prezidentovmu režimu. Izraelskí najvyšší predstavitelia operujú jednoducho, precízne a konajú nekompromisne, keď ráznym útokom zničili dodávku veľkého množstva moderných rakiet, ktoré boli určené pre Hizballáh. Sýria sa stáva bezpečným útočiskom pre al-Kájdu. Izrael sa z spočiatku správal zdržanlivo a zdržal sa odplaty voči narušovaniu integrity jeho pohraničných území, ale v januári a máji 2013 izraelské

letectvo bombardovalo konvoj prepravujúci taktické zbrane naviazané na libanonský Hizballáh, ktorý predstavuje konfliktný bod medzi židovským štátom a asadovskou Sýriou (Assenburg, 2013:13). Niektorí americkí a izraelskí stratégovia vidia sýrsku občiansku vojnu ako príležitosť k rozhodujúcemu oslabovaniu Iránu a dúfajú, že porážka Sýrie v Levante by donútila Teherán prehodnotiť otázku jeho jadrového programu, alebo aspoň pripravila pôdu na nové rokovania, čo sa nedávno potvrdilo podpísaním novej dohody medzi Teheránom a Washingtonom (2013). Očakávania sú také, že libanonský Hizballáh bude oslabený pádom prezidenta al-Asada a politická zmena v Sýrii by viedla k odrezaniu hlavnej tranzitnej trasy pre dodávky zbraní militantnému krídlu Hizballáhu¹⁹. Avšak voči Izraelu nepriateľský sunnitský režim môže vytvoriť „zónu konfliktu“ na hraniciach medzi židovským štátom a Sýriou, preto sa Izrael obáva scenáru pádu asadovho režimu.

Na druhej strane sa **Iránske** vedenie vidí v čele strategického a ideologického boja, ktorý má očistiť a oslobodiť región od americkej a izraelskej hegemonie. Irán preto podporuje sýrsky režim vojenskými poradcami, zbraňami, finančnými prevodmi a dodávkami energie. Zatiaľ, čo sýrski rebeli získavajú politickú, finančnú a logistickú podporu, rovnako ako školenia od západných aktérov, ako sú Spojené štáty, Turecko, Spojené kráľovstvo a Francúzsko na jednej strane a finančnú a vojenskú pomoc zo sunnitských štátov Perzského zálivu (Saudská Arábia, Katar) na strane druhej. Irán v žiadnom prípade nechce prísť o jedného z mála vojensko-politických spojencov v regióne, a preto hoci ho to ekonomicky vyčerpáva poskytne Bašárovi al-Asadovi určité garancie ochrany (Assenburg, 2013).

Občianska vojna v Sýrii nám takisto prináša nové scenáre usporiadania **Turecka**, ktoré pod taktovkou AKP (Strana spravodlivosti a rozvoja, turecky: *Adalet ve Kalkınma Partisi* – pri moci od roku 2002) značne intervenuje vo svoj prospech. Hromadiaca turecká sila, sa tak postupne začína realizovať inde a hovorí sa okrem iného o "neo-otomanizme", akosi oživovaní tureckých imperiálnych ambícií na Blízkom východe v modernom háve (Čejka, 2011). Ankara sa na druhej strane obáva posilnenia autonómie Kurdskeho regiónu (ten presahuje do Sýrie, ale hlavne toho v Iraku), čo by viedlo k nárastu separatistických aspirácií medzi vlastným kurdským obyvateľstvom,

¹⁹ V druhej polovici 80. rokov dochádza ku geopolitickej zmene pohľadu Sýrie na situáciu v Libanone a konkrétne aj na pohľad na hnutie Hizballáh, ktoré bolo dovtedy so sýrskym režimom v kontradikcii. Asadovská Sýria bola striktno sekulárnou krajinou a nepodporovala hnutia založené na náboženskom základe (Hizballáh v preklade: Strana Božia). Avšak dôsledkom porážky sýrskej armády Izraelom boli sýrske vládnuce elity prinútené zmeniť svoj predchádzajúci pohľad na celkovú situáciu a nájsť vhodné spojenca proti izraelskému tlaku v oblasti. Jediným vhodným spojencom bol v danej geopolitickej situácii Irán, čo malo za následok akceptáciu existencie Hizballáhu a začiatok jeho neoficiálnej podpory, nakoľko Sýria stále podporovala aj hnutie Amal. Takisto nemožnosť poraziť Izrael vojensky viedla sýrskych predstaviteľov k podpore hnutí, ktoré by proti Izraelu bojovali aj inými prostriedkami ako je vojenská sila (Norton, 2007). Dnes bojujú vládne jednotky po boku Hizballáhu proti sunnitským radikálnym skupinám, ktoré operujú pri hraniciach s Libanomom.

lebo práve tieto odľahlé nekontrolovateľné končiny poskytujú bezpečné útočisko pre PKK (Strana kurdských pracujúcich, kurdsky: *Partiya Karkerên Kurdistan* alebo PKK). Sýrsky režim do značnej miery stiahol svoju prítomnosť od kurdskej oblasti v krajine, štruktúry kurdskej milície boli zriadené práve tu. Ozbrojený boj medzi sýrskymi povstalcami a PYD (Strana demokratickej únie, kurdsky: *Partiya Yekîtiya Demokrat* je stranou Kurdov v Sýrii), ako aj politické rozdiely medzi arabskými a kurdskými zástupcami sýrskej opozície otvorili otázku autonómie, alebo dokonca oddelenia "západného Kurdistanu", čo by bol nežiaduci vývoj práve pre zmienené Turecko. V tejto súvislosti sa turecká vláda zapojila do rokovaní s uväzneným vodcom PKK Abdullahom Ocalanom a v apríli 2013 sa dohodli na prímerí, prišlo k stiahnutiu bojovníkov PKK a komplexné reformy zamerané na zlepšenie postavenia Kurdov v Turecku, čím sa turecká vláda takto pokúsila aspoň na čas eliminovať hrozbu iredenty (Matthees – Seuffer, 2013).

Regionálne pozície troch nearabských štátov – Iránu, Turecka a Izraela boli silne ovplyvnené Arabskou jarou a najmä krízou v Sýrii, pričom vzťahy medzi všetkými tromi aktérmi boli veľmi naštrbené a Izrael s Iránom sa ocitli na pokraji vojny. Takisto rozpor medzi **Saudskou Arábiou** a **Katarom** v otázkach podpory jednotlivých frakcií rebelov, podkope pozície opozičných síl. Katar podporuje sýrske Moslimské bratstvo, ktoré Rijád odmieta a vidí ako potencionálny zdroj domácej nestability v Saudskej Arábii. Katar sa taktiež zdá byť menej zaujatý nebezpečenstvom vyzbrojovania extrémistov v rámci opozície, ako je *Džabhat al-Nusrat*, Islamského štátu v Iraku a *aš-Šamu*. Saudská Arábia sa snaží zvrátiť Katarský vplyv vnútri hlavnej opozičnej politickej skupiny, sýrskej Národnej koalície a údajne buduje vlastnú "armádu islamu", zloženú zo štyridsiatich troch islamistických a salafistických povstaleckých brigád (Sofer, 2013:9). Boj o dominanciu a budúci vplyv v Sýrii zo strany Kataru a Saudskej Arábie môže expandovať ak sa oslabí vplyv Iránu v konflikte.

Jeden z najväčších britsko-amerických historikov a orientalistov Bernard Lewis povedal: „*Ludia zo Západu, až na pár výnimiek, prestali považovať náboženstvo za svoju najdôležitejšiu starosť, a preto nie sú ochotní pripustiť, že by pre niekoho iného mohlo stále tým najdôležitejším byť. Pre pokrokovú modernú myseľ je jednoducho neprípustné, aby ľudia bojovali a umierali kvôli obyčajnej odlišnosti ako náboženstvo*“ (Lewis, 1997). Sýrska občianska vojna však priniesla masívny nárast **sektárskeho napätia** a **náboženskej polarizácie**, ktoré poznačili región už ako dôsledok irackej občianskej vojny. Preto sa nám do našej geopolitickej mapy musí zapísať i tento aspekt konfliktu a jeho vnímanie ako „sunnitského povstania“ (podporované sunnitskými monarchiami v

Perzskom zálive a Tureckom) proti alawitskému (odnož šiitskej vetvy islamu) režimu na čele s rodinou al-Asadovcov. Alawiti tvoria pomyselnú chrbticu režimu a elitné zložky armády. Hlavná konfliktná línia je vedená práve pozdĺž sektárskych línií medzi sunnitmi ovládanými krajinami ako Saudská Arábia, Katar a Turecko, štátmi s prevahou šiitov ako Irán, Irak a Sýria. Ako domácich podporovateľov môžeme označiť alawitskú minoritu, kresťanov a Drúzov, vonkajších zástancov režimu, predstavujú – šiitský spojenci (Irán, Hizballáh a i šiiti v Iraku). Geopolitickými rivalmi sú v Sýrii, ale aj v celom regióne sunnitská Saudská Arábia a šiitský Irán, toto súperenie je sprevádzané partikulárnymi záujmami Kataru a Turecka, čo destabilizuje bezpečnostnú architektúru a absencia akéhokoľvek arbitra (mediátora v konflikte) ešte viac naštrbuje krehké nábožensko-etnické línie. Sektárske napätie a polarizácia neveštía nič dobré pre budúcnosť Sýrie ani pre zložitú mozaiku spoločnosti v regióne (viď dopad na Irak, Libanon), (Asseburg, 2013:16). V samotnej „sunnitskej koalícii“, čo už samé o sebe je odvážne označenie, prebieha zápas o vplyv medzi Katarom a Saudmi o vplyv medzi jednotlivými frakciami sýrskych rebelov a opozičných síl.

Nekončiaci krvavý konflikt v Sýrii a s ním spojené posilňovanie **radikálnych džihádistov** zosobnených v posledných týždňoch hlavne v skupinách inšpirovaných *al-Kajdou* a na ňu naviazanú skupinu Islamský štát v Sýrii a *aš-Šamu* (ISIS²⁰, *aš-Šam* z arabčiny "Veľká Sýria", čo predstavuje región začleňujúci okrem samotnej Sýrie aj Libanon, Palestínu a Jordánsko) nám vzhľadom na rastúci význam aj ďalších radikálnych skupín (napríklad *Džabhat al-Nusrat*) naskytá otázku, kde sa podeli „dobrí chlupci“, ktorých Západ podporoval (Daniel, 2014). Chaos v Sýrii zanechal svoju stopu aj na Libanone, ktorý čelí prívalu sýrskych utečencov, a aj s eskaláciou svojich domácich konfliktov, čo môže v krátkodobom horizonte destabilizovať túto konfesiónálne rozdelenú krajinu a domov hnutia *Hizballáh*.

Konflikt je omnoho viac sektárskym ako kedykoľvek predtým a jeho elementárnym základom je „geografia“, hovorí Andrew J. Tabler²¹. Sýria bola základným kameňom post-otomanského projektu Blízkeho východu po Sykes–Picotovej dohode, ktorá predstavovala tajný plán Francúzska a Veľkej Británie na rozdelenie sféry vplyvu v teritóriu Osmanskej ríše po ukončení prvej svetovej

²⁰ **ISIS** (Islamic State of Iraq and the Levant) – Islamský štát Iraku a Levantu (Laub, 2014). Bojovníci ISIS sa do bojov proti sýrskemu režimu zapojili výraznejšie až počas minuloročného apríla, ale v nasledujúcich mesiacoch dokázali získať podporu sýrskych (a zahraničných) džihádistických skupín a tiež ovládnuť významné územia predovšetkým na severe krajiny. Počas jesene minulého roka potom v nimi dobytých oblastiach začali vytvárať miestnu samosprávu riadiacu sa radikálnym výkladom islamského práva (Daniel, 2014).

²¹ Andrew J. Tabler je analytik v Programe na Arabskú politiku vo Washingtonskom inštitúte pre Blízkovýchodnú politiku, so zameraním na Sýriu a americkú politiku v Levante.

vojny (Lewis, 1997). Mnohí hovoria, že konflikt v Sýrii vykazuje podobné znaky ako 15 ročná vojna v Libanone a Sýria je v poradí ďalšou krajinou, ktorá dopláca na svojvoľnú politiku Západných mocností. Medzinárodné spoločenstvo nemá významné ekonomické záujmy v Sýrii, avšak skoro všetky susedné krajiny Sýrie predstavujú strategických partnerov a spojencov pre Ameriku i Európu: Izrael, Jordánsko, Turecko, Irak i Libanon.

Regionálna sektárska rivalita sa premieta v Sýrii v krvavom boji, ktorého predvoj tvoria sily bezprostredne pochádzajúce z amerického zoznamu zahraničných teroristických organizácií. Dnes, Hizballáh, jednotky Quds (IRGC, tajná zložka Iránskych revolučných gárd zameraná na zahraničné operácie) a ďalšie iránskej šiitské milície bojujú po boku režimu Bašára al-Asada. Na druhej strane stojí sunnitská opozícia tvorená salafistami a džihádistami (mnohí sú *mudžáhedíni* na „penzii“ z Afganistanu), z ktorých časť tvorí pobočky al-Kájdy v Sýrii. Tento sunnitský nesúrodý protipól režimu bojuje bok po boku (a často i proti sebe). V kurdských oblastiach operujú bojovníci Strany demokratickej únie (PYD) napojení na Stranu kurdských pracujúcich (PKK), (Tabler, 2014:6-7). Práve nárast aktivity a koncentrácia radikálnych skupín a džihádistov na území Sýrie, ktorá sa stala bezpečným útočiskom, základňou pre preskupenie síl a polom pôsobnosti predstavuje pre medzinárodné spoločenstvo kritickú bezpečnostnú hrozbu do budúcnosti.

Inštitúcie EÚ a jednotlivé členské štáty sú naďalej odhodlané mierové urovanie konfliktu, no po 10 rokoch sa zdá byť najnaliehavejšia otázka, čo ďalej. Otázka znie či **Európska únia** bude len pasívnym okoloidúcom, nečinne sa prizeraúcim iným medzinárodným hráčom ako Rusko, Čína, Irán či Saudská Arábia, alebo prevezme aktívnejšiu úlohu. Z európskeho hľadiska je najdôležitejšou otázkou v Sýrii **bezpečnosť**. Nejde len o potenciálne vojenské či skôr teroristické hrozby, ale aj tie, ktoré súvisia s migráciou obyvateľstva a utečeneckou krízou. Väčšina európskych politikov pristupuje k utečencom s obavami, ale zároveň inštitúcie EÚ robia všetko pre to, aby pomohli v krajinách susediacich so Sýriou, namiesto toho, aby im umožnili vstup do samotnej EÚ. Dohoda uzavretá medzi EÚ a Tureckom v júni 2021 je toho najlepším príkladom. EÚ je dokonca pripravená privrieť oči pred krokmi, ktoré podnikol prezident Recep Tayyip Erdoğan v Turecku, ak pomôže udržať potenciálnu hrozbu ďalšej migračnej krízy ďaleko od svojich hraníc. Turecko tak nad EÚ získava účinnú diplomatickú páku s vydieračským potenciálom.

Je však potrebné tiež zdôrazniť, že v dôsledku toho je EÚ najväčším darcom pomoci pre tých, ktorých zasiahla vojna. Od roku 2011 poskytla takmer 25 miliárd eur na podporu Sýrčanov. Okrem toho od roku 2017 organizuje v Bruseli aj výročné konferencie na tému „Podpora budúcnosti Sýrie a

regiónu“. Počas poslednej v marci 2021 EÚ prisľúbila 5,3 miliardy eur pre Sýriu a susedné štáty, ktoré prijímajú sýrskych utečencov. Hrozba migračnej krízy nič nemení na tom, že EÚ naďalej venuje pozornosť potenciálnym teroristickým hrozbám. Útoky militantov napojených na ISIS v minulých rokoch zanechali stopy na konaní a postojoch popredných politikov EÚ. V júni 2021 sa Josep Borrell ako Vysoký predstaviteľ EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku zúčastnil na ministerskom stretnutí Globálnej koalície proti *Daeš* – Islamskému štátu. Hoci ISIS stratil svoju územnú základňu v Sýrii a Iraku, EÚ nezľahčuje pretrvávajúcu hrozbu, ktorú predstavuje táto teroristická organizácia, a je pripravená spolupracovať s akýmkoľvek subjektom, ktorý v tejto veci zdieľa jej postoj (OSIEWICZ, 2021).

Stratégia EÚ pre Sýriu

Rada 3. apríla 2017 prijala stratégiu EÚ pre Sýriu. Táto stratégia je súčasťou regionálnej stratégie EÚ pre Sýriu a Irak, ako aj pre hrozby ISIL/Dá'iš. Strategické ciele EÚ v Sýrii sa zameriavajú na šesť kľúčových oblastí:

- **ukončenie vojny** prostredníctvom skutočnej politickej transformácie
- podpora zmysluplného a inkluzívneho **prechodu**/ tranzície moci v Sýrii
- zachraňovať životy vyriešením **humanitárnych potrieb** pre najzraniteľnejších Sýrčanov
- podpora demokracie, **ľudských práv** a slobody prejavu
- presadzovanie zodpovednosti za **vojnové zločiny**
- podpora **odolnosti** sýrskeho obyvateľstva a sýrskej spoločnosti²²

1.5 Politologická predikcia budúcej trajektórie Sýrie

Táto podkapitola sa skromne pokúsi predikovať budúce scenáre vývoja konfliktu a identifikovať najviac pravdepodobné trajektórie pre Sýriu. Na základe analýzy konfliktu a štúdia dostupnej literatúry sa nám naskytajú štyri eventuálne scenáre: každý z nižšie uvedených scenárov

²² <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/syria/>

začína “spúšťačou” udalosťou, až potom nasleduje súbor možných kľúčových faktorov (relevantní aktéri, zložky režimu a sýrska armáda, opozícia a vonkajšie sily).

1. Náhla smrť Bašára al-Asada – sýrskej opozícii alebo al-Kájde sa podarí eliminovať (zabiť) prezidenta Asada a nasleduje obdobie konfliktov. Opozícia zosadí Asada násilne a prevezme kontrolu nad krajinou. Kľúčové udalosti, ktoré budú nasledovať:

- Zostávajúci členovia režimu si udržia kontrolu nad väčšinou štátnych inštitúcií, ale neistota a zmätok po al-Asadovej smrti spôsobí čoraz väčšie napádanie pozícií režimu zo strany opozície. Sýrska opozícia vyhlási víťazstvo, ale chýba jej koherentná stratégia a kredibilita pre post-asadovskú tranzíciu (prechod) a stabilizovanie vnútro politickej situácie.
- Al-Kájdou inšpirované skupiny využijú obdobie neistoty a získajú ďalšie pozície v kľúčových mestských centrách a budú pokračovať v útokoch proti lojalistom starého režimu.
- V zmätku po al-Asadovej smrti, slabnutí režim stráca kontrolu nad chemickým arzenálom a nemôže ďalej garantovať svoju ostražitosť, pretože sa koncentruje na odvrátenie úplného kolapsu krajiny. Radikálne opozičné skupiny by mohli získať kontrolu nad niektorými z chemických zbraní (Dalton, 2012:3-4).
- Napriek smrti prezidenta mocenská pyramída, štruktúra režimu a nepotistické kruhy stále existujú a ich úplná porážka si môže vyžadovať dlhodobý časový horizont.

„Anarchia v Sýrii, zahraničné intervencie susedov, vyhliadka na prevzatie moci v Damasku islamistami napojenými na al-Kájdu, nepriateľské akcie proti Izraelu na až doteraz pokojných Golanských výšiniach, a rozsievanie systému chemických zbraní teroristickým organizáciám. Zvrhnutie Bašara al-Assada hrozí rekapituláciou scenáru odstránenia dlhoročných diktátorov Iraku a Líbye v roku 2003 a 2011, ktoré viedli k rokom, či dokonca desaťročiam nestability a násilia. Ešte horšie je, že tento výsledok by mohol oživiť inak už odumierajúcu kariéru tureckého premiéra Recepta Tayyipa Erdoğan, ktorý je v súčasnej dobe už takmer porazený vlastnými chybnými krokmi“ (Pipes, 2013). V tomto scenári sa občianska vojna stáva v skutku násilná a sektárska. Pokračuje prenasledovanie a trpké konflikty medzi predstaviteľmi starého režimu a frakciami opozície.

2. Riadený prechod – opozíciou vedená koalícia prevezme moc skrze riadenú tranzíciu. Kľúčové udalosti:

- Väčšina štátnych štruktúr spočiatku zostáva zachovaná, ale ich schopnosť a dôveryhodnosť v priebehu času slabnú.

- S pomocou Západu a sunnitských spojencov Sýrska slobodná armáda (FSA) a hlavné milície dobjú Aleppo a Damask. Vojenská opozícia zjednotí prebehlikov i dôveryhodnú časť byrokracie režimu, a vytvorí prechodnú vládu. Al-Kájdou inšpirované skupiny sú marginalizované a prevážené stále viac jednotnou a dôveryhodnou opozíciou, ktorej politická stratégia výslovne zahŕňa menšiny a bývalých členov režimu.
- Sýrska prechodná vláda kontroluje chemické zbrane, s poradenstvom a podporou medzinárodného spoločenstva.
- Konflikt nižšej intenzity pokračuje po dobu niekoľkých rokov, kým opozícia dosahuje udržateľného politického prechodu. Prílev utečencov do susedných krajín poľavuje a situácia sa postupne stabilizuje (Dalton, 2012:4; Landis – al-Azm – Zweir, 2014).

Bez ohľadu na to, ako dobre by sa opozícii darilo manažovať sýrsku politickú transformáciu, štátne inštitúcie by boli veľmi oslabené. Strach a nedôvera medzi sýrskou populáciou by pretrvávala. Tento scenár však stroskotáva na ideologickej rôznorodosti opozičných síl a kontradikcii ich podporovateľov (Asseburg, 2013).

3. Asad sa udrží pri moci po devastujúcej občianskej vojne

Prezident al-Asad si s pomocou Ruska, Iránu a Číny uchová moc, ale konflikt má veľmi negatívny dopad na civilné obyvateľstvo. Kľúčové udalosti :

- Rebeli držia okrajové územia v odľahlých oblastiach, ale Asad drví väčšinu opozície a jeho kampaň, zahŕňa hromadné vraždy, popravy, mučenie a väznenie rebelov a ich sympatizantov (Asseburg, 2013).
- Sýrske chemické zbrane sú v ohrození, ale nakoniec zostávajú pod kontrolou a dohľadom režimu.
- Toky utečencov sa navýšili po tom ako Asad prenasleduje a perzekvuje rebelov.
- Irán zdvojnásobuje svoje úsilie o posilnenie Asadových pozícií (Dalton, 2012).

Udržanie Asada pri moci, môže byť veľmi znepokojujúce, pretože sa odrazí na náraste brutality konfliktov a humanitarnej kríze, ktorá bude narastať, pričom režim už nikdy nebude taký silný ako predtým.

4. Sýria sa rozpadne pozdĺž sektárskych alebo regionálnych línií

V tomto scenári sa vyhrotí občianska vojna a v krátkodobom časovom horizonte padnú štátne štruktúry. Sýria upadne do anarchie so značnými civilnými obeťami. Konflikt je čím ďalej, tým viac

sektársky a popravy v mene „odplaty“ sa stupňujú. Asad odíde, je zabitý alebo sa stáva marginalizovaným aktérom, pričom zvyšky režimu sú prerozdelené medzi bojujúce frakcie. Kľúčové udalosti:

- Opozícia nedokáže držať pohromade a nie je politicky homogénna. Rozdielne povstalecké skupiny prevažne pôsobia nezávisle na sebe.
- Rebelské militantné skupiny neútočia iba na pozície režimu, ale bojujú medzi sebou a manévrujú smerom k získaniu moci a teritória.
- Chemické zbrane sú v najvyššom riziku pádu do rúk extrémistov. Spojené štáty sú nútené koordinovať medzinárodnú intervenciu s cieľom zabezpečiť alebo zničiť chemický arzenál v Sýrii. Tento scenár je najrizikovejším pre americké záujmy a v krajine sa vytvára nestabilné politické a mocenské vákuum.
- Tok utečencov a bojovníkov cez hranice turbulentne stúpa (Dalton, 2013; Landis – al-Azm – Zweir, 2014).

Skupiny napojené na al-Kájdu budú ľahšie dobývať územia a zriaďovať „bezpečné útočiská“ na dezintegrovanom a nekontrolovanom území. Minority (Alawiti, Drúzi a kresťania) budú čeliť zvýšenému sektárskemu násiliu, pretože v očiach radikálov (opozície) kolaborovali s režimom. Etnické zlomové línie budú definitívne naštrbené a roztrieštené, čo vytvorí priestor pre partikulárne záujmy jednotlivých etník (zoskupení) a ich snáh o vytvorenie nezávislých územných celkov (Kurdi, islamisti), (Landis – al-Azm – Zweir, 2014).

Veľkým nebezpečenstvom, ktoré môže vyhrotiť situáciu a destabilizovať región je tzv. *efekt preliatia* (z angličtiny: spill over effect). Centrálna poloha Sýrie v mape Blízkeho východu má geostrategickú dôležitosť a eskalácia konfliktu môže mať nedozerané následky pre celú oblasť. Počet utečencov, ktorý rastie geometrickým radom vytvára enormný tlak na susediace krajiny, najmä Libanon, Turecko, Jordánsko a Irak, ktoré čelia neželanému prílevu imigrantov a v neposlednom rade i bezpečnostným rizikám. Poskytnutie primeraného bývania, zdravotné služby a logistika vyčerpávajú miestne ekonomiky tiež vytvárajú napätie medzi miestnym obyvateľstvom. Distribúcia konfliktu sa tak prelieva do Libanonu a Iraku a náboženské nepokoje destabilizujú tieto štáty, ktoré sú sami o sebe nestabilnými a na pokraji občianskych vojen. Obe krajiny sa totiž podieľajú na sýrskom konflikte vlády s opozíciou, a to rétoricky, finančne a aspoň čiastočne vojensky (libanonský Hizballáh). Samotné Turecko, ako hostiteľ Sýrskej národnej rady (SNC) a operačná základňa pre Slobodnú sýrsku armádu (FSA – Free Syrian Army) je pod tlakom vojny. V reakcii na hrozby z toho

plynúce v januári 2013 Turecko povolilo rozmiestnenie palebných batérií systému *Patriot*, ktoré NATO poskytlo na ochranu pohraničných území a civilného obyvateľstva (Asseburg, 2013:14).

1.6 Historické determinanty revolúcie v Líbyi

Líbyu je krajinu s približne 6,4 miliónmi obyvateľov, tvoria najmä arabské a berberské etniká. Na juhu sú aj nomádske kmene, ako sú kmene Tuaregov a Tebu²³.

Po druhej svetovej vojne bolo územie Líbyie pod kontrolou koloniálnych mocností Talianska, Veľkej Británie a Francúzska. V roku 1949 po návrhu Organizácie spojených národov (OSN) prichádza Líbyia postupne k samostatnosti. V roku 1951 bolo vyhlásené samostané Zjednotené kráľovstvo a Národný kongres ustanovil kráľom Idrísa as-Sanúsího (známeho ako Idrís I.). V roku 1969 však dôjde k prevratu Slobodných dôstojníkov a revolúcia vynáša do čela štátu plukovníka Kaddáfího, ktorý s ostatnými dôstojníkmi formuje tzv. Radu revolučného vedenia (RRV). Spúšťačmi revolúcie z roku 1969 boli politika kráľovského režimu, ktorý si uzurpoval značnú moc, bez možnosti zvyšku spoločnosti participovať na nej, ale i jeho parazitovanie na ropných príjmoch krajiny bez ich spravodlivého prerozdelenia (Ježová, M. – Burgrová, H., 2011: 64).

Plukovník Kaddáfí po tom, čo Hnutie slobodných dôstojníkov vyhlasuje po bleskovom prevrate Líbyjskú arabskú republiku (1969) uzurpuje moc a započína vlastnú revolúciu a upevňovanie moci. Sedemdesiate roky boli príznačné prenasledovaním “nepriateľov režimu” a elimináciou akejkoľvek opozície aj z radov vlastných. Odmietnutie princípov parlamentnej demokracie v roku 1973 viedlo ku kultúrnej revolúcii, ktorej finálnou fázou bola tzv. *džamáhírja*²⁴.

Líbyjskej ústave bola zrušená platnosť a nahradila ju Kaddáfího *Zelená kniha*, ktorá pre líbyjský ľud definuje koncept štátneho usporiadania a krajinu premenúva na Veľkú socialistickú ľudovú líbyjskú arabskú tzv. *džamáhírju*. Pre charakter režimu medzi rokmi 1969 od prevzatia moci Plukovníkom Kaddáfím až po jeho zvrhnutie v roku 2011 existujú **klúčové elementy**

²³ <https://www.aljazeera.com/features/2017/5/30/libya-today-from-arab-spring-to-failed-state>

²⁴ *Džamáhírja* bola tzv. éra más a praktizovanie priamej demokracie podľa Kaddáfího, <https://www.jstor.org/stable/160277>

existencie a jeho prežitia. V rukách vodcu boli **koncentrované mocenské nástroje** a hlavne **bezpečnostné zložky** fungujúce na princípe klanového klientelizmu, t.j. represívne sily potláčajúce akúkoľvek opozíciu boli zverené do rúk príslušníkom Kaddáfího lojálneho kmeňa (podobne ako v Iraku).

Ďalším elementom “prežívania” Kaddáfího režimu je ekonomika krajiny, ktorá je odlišná od svojich susedov, keďže je majoritne založená na **ropnom priemysle** bez väčšej potreby diverzifikácie. V preklade na relatívne malý počet obyvateľov tak pripadá signifikantný domáci produkt (HDP) *per capita* jeden z najvyšších na africkom kontinente i keď v minulosti bola líbyjská ekonomika označovaná ako “rentiersky”, alebo “distribučný”²⁵ štát (Kalberg – Otnam, 2007: 21).

Avšak líbyjská podpora teroristických organizácií viedla k medzinárodnej izolácii, uvaleniu sankcií a bojkotu dovozu líbyjskej ropy zo strany USA. Situáciu ešte viac zhoršili aféry podpory terorizmu²⁶, ktoré vyústili do uvalenia sankcií OSN a izolácie režimu v 90. rokoch. Kaddáfího režim sa bol obvinený z útoku na lietadlo spoločnosti PanAm 103, ktoré sa po výbuchu zrútilo pri škótskej dedinke Lockerbie (1988). Zničujúce ekonomické sankcie a medzinárodná izolácia prinútili plukovníka Kaddáfího k splneniu požiadavky na odškodnenie pozostalých po obetiach z Lockerbie a v roku 2003 boli sankcie anulované. Od roku 2004 sa Kaddáfí začal postupne zblížovať so Západom, keď navštívil Brusel za účelom nadviazať obchodné vzťahy s EÚ. Líbyia bola v roku 2006 vyškrtnutá z amerického zoznamu krajín podporujúcich terorizmus a neskôr v rokoch 2008-2009 dokonca zvolená nestálym členom Rady bezpečnosti OSN (Ježová, M. – Burgrová, H., 2011: 70-71). Kaddáfí a jeho režim vydávali *Zelenú knihu*, ktorá mala byť návodom k jedinému možnému spravodlivému usporiadaniu spoločnosti, pričom jeho arci nepriateľom mali byť parlamentné demokracie uzurpujúce moc úzkou elitou politikov. Zelená kniha bola chrbtovou kosťou fungovania spoločnosti v Líbyii do roku 2011 (Tureček, 2016: 162).

Pre samotný character režimu bol medzi rokmi 1969-2011 kľúčový jeden element a to osobnosť plukovníka Kaddáfího jeho vplyv na smerovanie líbyjskej spoločnosti do vnútra, ale

²⁵ Rentierky štát možno charakterizovať ako štát, kde významné príjmy z ťažby a exportu ropy dovoľujú vládnej vrstve redistribuovať príjmy do soc. systému obyvateľstva a na oplátku si kupovať ich poslušnosť (Ježová, M. – Burgrová, H., 2011: 71).

²⁶ Kaddáfího režim bol obvinený z útoku na lietadlo spoločnosti PanAm 103, ktoré sa zrútilo blízko škótskeho Lockerbie (Ježová, M. – Burgrová, H., 2011: 70).

i navonok voči okolitému svetu. Implementácia Zelenej knihy vytvorila unikátny štátny systém s prvkami klanového klientelizmu v kombinácii s premenlivosťou zahraničnej politiky i nevyspytateľnosti chovania plukovníka Kaddáfího. Zmienené determinanty a vzrastajúca nespokojnosť sa kumulovali až do momentu, keď v roku 2011 vypukli protivládne protesty a režim po intervencii Západu postupne stratil schopnosť vzdorovať politicky i vojensky (Ježová, M. – Burgrová, H., 2011: 75).

1.7 Líbya: od revolúcie k občianskej vojne

Vlna arabských *intifád*²⁷ inšpirovaná udalosťami v Tunisku a Egypte sa preliala aj do Líbyie. Východná časť krajiny, ktorá bola za Kaddáfího režimu výrazne marginalizovaná a utláčaná sa stala kľúčovým epicentrom pre vzostup opozície. Povstalci boli mobilizovaní voči viac ako štyri dekády vládnucej autoratívnej vláde plukovníka Kaddáfího, ktorá prakticky politicky zabetónovaná potierala akékoľvek politické slobody, bujnela korupciou a spoločnosť žila vo veľkej sociálnej nerovnosti. Líbyjská spoločnosť je charakteristická *tribalizmom*²⁸ v ktorom Kaddáfímu spriaznené kmene prakticky dominujú spoločnosti. Ďalšou charakteristikou režimu bolo porušovanie ľudských práv a a perzekúcia opozície. V *Index Freedom House*, ktorý mapuje kritéria úrovne politických práv a občianskych slobôd je líbyjský režim vedený pod indexom 7.0, podobne ako Severná Kórea, teda režimy s vysokou mierou politických represálií (Černý, 2012:71).

Kombinácia všetkých vyššie zmienených faktorov a ich dlhoročná kumulácia vyústili v januári 2011 v pokojné demonštrácie, ktoré však boli hneď konfrontované líbyjskými bezpečnostnými zložkami. Zrážky opozície a režimu sa rýchlo zmenili na otvorené násilie. Situácia eskalovala rýchlo a na prelome februára a marca už povstalci kontrolovali východnú polovicu krajiny a niektoré izolované územia na západe. Centrom povstania sa stala metropola východu Bengházi, ktorá sa stala cieľom protiofenzívy vládných síl. Úspešné potlačenie povstania

²⁷ https://ips-dc.org/the_arab_worlds_intifada/

²⁸ Líbya bola vybudovaná, v dobrom aj v zlom, okolo kmeňového a regionálneho systému. Kmeň tak zohráva kľúčovú úlohu pri formovaní lojality a afiliácií. V skutočnosti počas celého procesu budovania štátu kolonizačnými mocnosťami Talianska, Británie a Francúzska, potom za krátko trvajúcej monarchie kráľa Sanúsiho a nakoniec počas Kaddáfího prezidentovania, prevládali kmeňové štruktúry. Zohrávajú úlohu, ktorá je v každodennom živote Líbyjčanov dôležitejšia ako kedykoľvek predtým. In: <https://www.frstrategie.org/en/programs/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/tribal-structure-libya-factor-fragmentation-or-cohesion-2017>

bolo nadohľad, avšak 19. marca koalícia prevažne západných štátov zahájila letecké útoky a dostala vládne sily do defenzívy (Brtnický, 2016: 131).

Medzinárodné spoločenstvo rezareagoval rýchlo. V marci 2011, po tom, čo Bezpečnostná rada OSN schválila „všetky potrebné opatrenia“ na ochranu civilistov, mocnosti NATO spustili letecké útoky na vládne ciele. Bezpečnostná rada OSN uvalila sankcie, zbrojné embargo a zmrazila aktíva Líbye, aby poukázala na Kaddáfího zločiny proti ľudskosti a obrátila sa na Mezinárodný trestný tribunál v Haagu. Čoskoro potom Liga arabských štátov pozastavila Líbyi členstvo a na jednom zo svojich zasadnutí vyzvala medzinárodné spoločenstvo zaviesť bezletovú zónu. Bezpečná rada OSN tejto žiadosti vyhovel (Daalder – Stavridis, 2012:2). S vojenskou pomocou Západu a niekoľkých arabských štátov obsadili povstalecké sily Tripolis po šiestich mesiacoch bojov, pri ktorých zahynulo niekoľko tisíc ľudí. Po štyroch desaťročiach pri moci sa Kaddáfí dal na útek a v auguste 2011 ho zajali a zabil pri meste Sirta²⁹.

Európska zahraničná politika sa od začiatku konfliktu stavala proti Kaddáfího snahám povstanie vojensky poraziť, predstavitelia EÚ na začiatku marca schválili zbrojné embargo a ekonomické sankcie proti líbyjskému režimu (European External Action Service 2011). Počas ďalšej eskalácie konfliktu v polovici marca patrili Francúzsko, Veľká Británia a Taliansko k prvým aktérom, ktorí iniciovali (alebo sa pripojili) kontroverzné letecké a raketové údery, ktoré si fakticky kládli za cieľ porážku Kaddáfího ozbrojených síl (Brtnický, 2016: 131).

Osem mesiacov po povstaní oznámila medzinárodne uznávaná *Národná prechodná rada Líbye* z veľkej časti organizovaná z miestnych ozbrojených skupín, ktoré vznikli v mestách ako Beneghází a Misuráta ako riadiaci orgán pre povstanie „oslobodenie“ Líbye. Líbyjčania však boli čoskoro frustrovaní z nečinnosti dočasnej vlády. Národná prechodná rada Líbye prisľúbila splniť dlhý zoznam potrieb vrátane fungujúceho súdneho systému, zmierovacieho procesu pre úradníkov, ktorí slúžili starej administratíve, odzbrojenia milícií, vybudovania funkčných národných bezpečnostných síl, obnovy zničených oblastí a poskytovania základných služieb, ako je zdravotná starostlivosť. Veľkou súčasťou zlyhania bola stagnácia líbyjskej ekonomiky po odstránení Kaddáfího, ale i útok na americký konzulát v Benghází v septembri 2012, keď zaútočila ťažko

²⁹ <https://www.bbc.com/news/world-12482311>

ozbrojená skupina na americkú špeciálnu misiu v Benghází a zabila amerického veľvyslanca J. Christophera Stevensa a troch ďalších Američanov³⁰.

1.8 Vplyv regionálnych a globálnych mocností na konflikt v Líbyi

Líbyjský konflikt v roku 2014 spočiatku viedol k ojedinelému prejavu jednoty medzi zahraničnými mocnosťami na podporu politického procesu a novej politickej dohody v rámci Líbyie. Politické inštitúcie vytvorené v rámci dohody však nedokázali dosiahnuť konsenzus. Medzinárodná podpora týmto orgánom sa stávala čoraz povrchnejšou a západné štáty sa tomu prispôbovali, pričom kľúčoví európski aktéri sa viac zameriavali na svoje partikulárne záujmy než na hľadanie komplexného riešenia krízy. Postupne sa tak v Líbyi popri domácich akéroch nastúpili i regionálne a globálne mocnosti so svojimi proxy záujmami.

Polný maršál **Chalífa Haftar** je súčasťou líbyjskej politickej scény už viac ako štyri desaťročia a presúva sa z centra na perifériu a späť. Tento vojenský veliteľ a vodca Líbyjskej národnej armády je v súčasnosti zapojený do občianskej vojny v Líbyi. Dňa 2. marca 2015 bol ustanovený veliteľom ozbrojených síl Libyjskému parlamentu, ktorý sídli v Tobruku³¹. Dlhú dobu sa spoliehal na podporu SAE a Egypta. Haftar spustil svoj útok na Tripolis krátko po návrate z cesty do Rijádu, kde si pravdepodobne zaistil súhlas na postup s podporou krajín Blízkeho východu a severnej Afriky. Jadrom tejto podpory sú štáty, ktoré zdieľajú širokú politickú víziu zvrátenia politiky arabských povstaní, najmä demokratických a proislamistických síl. Je jeden z možných budúcich prezidentov Líbyie³².

Egypt je v Líbyi samostatným hráčom a jeho podpora Haftarovi pramení zo zmesi ekonomického oportunistu, priamych hrozieb pre jeho bezpečnostné záujmy a spoločnej ideológie militarizmu medzi Haftarom a prezidentom Abdal Fattáhom al-Sísím ako jediného protijedu na existenciálnu islamistickú hrozbu v oboch krajinách. I keď sa Egypt cítil Haftarom

³⁰ <https://www.aljazeera.com/features/2017/5/30/libya-today-from-arab-spring-to-failed-state>

³¹ <https://www.bbc.com/news/world-africa-27492354>

³² <https://www.novinky.cz/zahranicni/svet/clanek/polni-marsal-chalifa-haftar-kandiduje-na-libyjske-prezidenta-40378198>

marginalizovaný v prospech úzkeho kontaktu s Francúzskom, Ruskom a Spojenými arabskými emirátmi po útoku na Tripolis však znovu potvrdil svoju podporu.

Spojené arabské emiráty (SAE) považujú príslub arabských povstaní o presadzovaní reprezentatívnej vlády a perspektívu, že (často islamisticky orientované) strany, ktoré boli desaťročia v opozícii by sa jedného dňa dostali k moci prostredníctvom volebnej urny ako existenčnú hrozbu. Lídri Emirátov sa obávajú, že požiadavka povstaní po občianskych právach a reprezentácii by mohla dosiahnuť ich hranice a preto sa postavili do popredia regionálneho boja proti arabským povstaniam a politickým islamistickým skupinám – najmä Moslimskému bratstvu. Spojené arabské emiráty považujú Líbyu za ústredné bojisko v tomto boji. Podobne ako Egypt, aj Spojené arabské emiráty vnímajú Haftarove politické postoje a vojenský štýl ako doplnok k svojej vízií. Od roku 2014 sú SAE kľúčové pre posilnenie jeho vojenských spôsobilostí, ako aj jeho politickej podpornej základne (v Líbyi a v zahraničí) a jeho medzinárodného postavenia. Rovnako ako SAE, aj **Saudská Arábia** zmobilizovala svoju propagandistickú mašinériu, aby vyhrala naratívnu vojnu okolo Haftara a jeho ofenzívy. Prostredníctvom siete blogov, ktoré publikovali v priemere 1000 príspevkov denne počas prvých 15 dní ofenzívy, sa Rijád snažil ovládnuť líbyjské mediálne prostredie. Hlavne odkedy sa začal Haftarov postup na Tripolis. Haftar má tiež podporu z Ruska a USA. **Rusko** od roku 2014 hovorilo so všetkými stranami líbyjského konfliktu a snažilo sa o vplyv v Líbyi. Ruské aktivity v Líbyi sú pravdepodobne produktom rôznych štátnych inštitúcií, najmä ministerstva obrany.

Haftarov postup na Tripolis mnohí Líbyjčania vnímali ako existenčnú hrozbu a jeho perspektívne víťazstvo ako ďalšiu ranu, ktorá by polarizovala líbyjskú spoločnosť. Posunuli by tiež kľúčové volebné obvody v západnej Líbyi do vojnového stavu a odklonili och od procesu OSN do ktorého sa kedysi zapojili. To vytvorilo príležitosť pre nových regionálnych aktérov akými sú **Turecko** a **Katar**, ktoré predstavujú **protihaftarovský tábor**. Tieto krajiny boli predtým v Líbyi slabšie zastúpené v dôsledku nečinnosti a politickej marginalizácie mnohých ich líbyjských partnerov, ale teraz majú šancu znovu sa presadiť, a tým zmariť machinácie svojich regionálnych rivalov Saudskej Arábie a Spojených arabských emirátov. Ako všetci externí aktéri, aj oni naďalej vidia potenciál v politickej a ekonomickej odmene, ak ich líbyjskí spojenci získajú kontrolu nad štátom (Megerisi, 2019).

1.9 Migrantská kríza v Líbyi

Koniec Kaddáfího vlády znamenal aj koniec jeho bezpečnostného aparátu, ktorý predtým kontroloval obchodné cesty cez Líbyu. Po povstaní v roku 2011 sa bezpečnosť rozpadla a na dlhých a priepustných púštnych a morských hraniciach teraz operujú bojujúce milície, ktoré zarábajú na preprave ľudí, benzínu, potravín, drog a zbraní. V dôsledku politického rozdelenia Líbye a upadajúcej ekonomiky neexistujú žiadne zariadenia a púštne hliadky na boj proti sieťam obchodníkov s ľuďmi. Líbyjská pobrežná stráž nemá ani prostriedky na monitorovanie námorných plavieb. Za posledné tri roky prešlo Líbyou viac ako 150 000 ľudí. Blízkosť Líbye k talianskemu ostrovu Lampedusa a uzavretie hraníc medzi EÚ a Tureckom zvýšili tok migrantov vstupujúcich do Európy cez líbyjské pobrežie³³.

K októbru Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM) odhadovala, že v Líbyi bolo 212 593 vnútorne vysídlených ľudí, čo je cca 42 506 rodín, pričom najväčší počet je v Bengházi, za ktorým nasleduje Tripolis a potom Misuráta. Medzi januárom a septembrom 2021 prišlo do Talianska a na Maltu cez centrálnu stredomorskú cestu najmenej 46 626 ľudí, z ktorých väčšina odišla z Líbye. Podľa Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) príchody na Maltu a do Talianska v roku 2021 boli vyššie v porovnaní s rovnakým obdobím v roku 2019 alebo 2020. Organizácia zaznamenala 1 118 úmrtí pri brehoch Líbye od januára do 30. septembra 2021. IOM identifikovala k októbru 2021 **610 128** migrantov z Líbyi. Európska únia pokračovala v spolupráci so nedôveryhodnými silami líbyjskej pobrežnej stráže a poskytovala rýchle člny, výcvik a inú podporu na zadržanie a návrat tisícok ľudí do Líbye. Migranti, žiadatelia o azyl a utečenci boli svojvoľne zadržiavaní v neľudských podmienkach v zariadeniach prevádzkovaných ministerstvom vnútra *Vlády národnej jednoty* (Government of National Accord – GNA) a v „skladoch“ prevádzkovaných pašerákmi a obchodníkmi s ľuďmi, kde boli vystavení nútenej práci, mučeniu a inému zlému zaobchádzaniu, vydieraniu a sexuálnemu zneužívaniu. Podľa IOM bolo k augustu najmenej 5000 ľudí zadržiavaných v oficiálnych zadržiavacích centrách v Líbyi³⁴.

Líbya dlho čelila neprehľadnej situácii medzi sebou o moc bojujúcich frakcií, čo viedlo až k podpísaniu prímeria v októbri 2020 a vymenovaniu dočasnej *Vlády Národnej jednoty* v marci

³³ <https://www.aljazeera.com/features/2017/5/30/libya-today-from-arab-spring-to-failed-state>

³⁴ <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/libya>

2021. Prezidentské a parlamentné voľby v decembri 2021 mali poskytnúť príležitosť na obnovenie demokratizačného procesu Líbye a zabezpečiť dodržiavanie ľudských práv. Pokračujúce rozpory týkajúce sa organizácie volieb uvrhli v septembri 2021 Líbyiu opäť do neistoty (Khedher, 2021:1). Krajina sa zmieta v neustálom masovom vysídľovaní, nebezpečenstvách spôsobených novopoloženými nášľapnými mínami a ničením kritickej infraštruktúry vrátane zdravotnej starostlivosti a škôl. Stovky ľudí sú stále nezvestní, vrátane mnohých civilistov, a úrady objavili masové hroby s desiatkami tel, ktoré zostali neidentifikované. Migranti, žiadatelia o azyl a utečenci v Líbyi čelili svojvoľnému zadržiavaniu, počas ktorého mnohí zažili zlé zaobchádzanie, sexuálne útoky, nútené práce a vydieranie zo strany skupín napojených na ministerstvo vnútra vlády národnej jednoty, členov ozbrojených skupín, prevádzzačov a obchodníkov s ľuďmi³⁵.

Pozitívom je, že v rámci misie Európskej únie s názvom EUBAM – Líbya vo spolupráci s agentúrou Frontex bolo vo Varšave uskutočnené školenie niekoľkých líbyjských inštitúcií zaoberajúcich sa ochranou hraníc. Obsah tréningových a školiacich programov je zameraný na tzv. integrované riadenie hraníc, čo má prispieť ku konsolidácii štátu, ekonom. rozvoju, boju proti organizovanému zločinu a terorizmu v Líbyi a okolí (Brtnický, 2016: 134-135).

³⁵ <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/libya>

2. BUDÚCNOSŤ VZŤAHOV MEDZI EÚ A TURECKOM. PARTNER, ALEBO RIVAL?

- ✓ Bude Turecko pokračovať vo svojom autoritatívnom kurze a nakoniec sa po takmer jednom storočí sekulárnej *kemalistickej* tradície zmení na islamskú krajinu?
- ✓ Stane sa Turecko lídrom inšpirujúcim ostatné krajiny v regióne k autokratickým tendenciám?

Turecko (*Türkiye Cumhuriyeti*, oficiálny názov – Turecká republika) je parlamentná zastupiteľská demokracia a ako jedna z mála krajín s moslimskou väčšinou v ktorej fungoval explicitne sekulárny politický systém. Avšak politická kultúra Turecka je odrazom historického a politického vývoja, ktorý prešiel turbulentnými zmenami od pádu kalifátu cez založenie republiky až po dnes, keď Turecko stojí pred bránami Európskej únie a zároveň naplňa svoju civilizačnú úlohu v priestore Blízkeho východu. V intenciách úvah o súčasnej podobe politickej kultúry v Turecku, by nám mohlo poslúžiť imaginárne kyvadlo, ktoré sa kmitá medzi dvomi odlišnými určujúcimi tendenciami (faktormi), a to politickým islamom a hodnotovým odkazom *kemalizmu* (politického sekularizmu), pričom táto oscilácia generuje značné množstvo paradoxov a otázok. Tieto paradoxy nám charakterizujú tureckú spoločnosť, ktorá je značne heterogénna (Kurdi, alawiti) a jej politická orientácia rotuje medzi islamom a sekularizmom, medzi východnou a západnou kultúrou a tradíciou. Od zániku kalifátu³⁶ a založenia republiky prešlo spoločenské vedomie³⁷ Turkov a politická kultúra veľkými zmenami, no i napriek urputným snahám odlúčiť islam od politiky, náboženstvo stále rezonuje vo vnútroštátnom vývoji a dotvára politickú kultúru v Turecku. Analýza samotných politických reálií súčasnosti a minulosti nám pomôže pochopiť dnešnú tvár Turecka, ktoré je tým pomyselným mostom medzi Európou a Áziou, kandidátskou krajinou Európskej únie a v súčasnosti najvýznamnejšou a najvplyvnejšou moslimskou krajinou.

³⁶ Kalifát zanikol smrťou Sultána Abdul `Majida II. v Turecku roku 1924.

³⁷ Stav spoločenského vedomia predstavuje objektívne sformovanú, relatívne ustálenú konfiguráciu skladobných prvkov, ale aj rozporných tendencií, ktorým jeho nositeľom odráža skutočnosť a vyjadruje zameranosť voči podmienkam svojho bytia. Spoločenské vedomie je takto brané v jeho dynamickej komplexnosti a aktivite, t.j. ako produkt a zároveň činná zložka spoločenských procesov (Zich, 1983:64).

2.2 Turecký kultúrny paradox – oscilácia medzi islamizmom a sekularizmom

V modernom Turecku existuje určitý kultúrny pluralizmus a jednotlivé etniká koexistujú zastrešené integrujúcim prvkom islamu, ktorý v mnohých variáciách spĺňa úlohu zjednocujúcej náboženskej ideológie naprieč celým Blízkym východom. V prípade multi-etnického Turecka bol konštantným zjednocujúcim elementom republika a kult osobnosti jej zakladateľa – Mustafu Kemala Pašu (Atatürk)³⁸ (1881–1938), ktorého všadeprítomná aureola, počet sôch a pamätníkov prevyšujú snád' i takého Josifa Vissarionoviča Stalina v epoche/ čase najtuhšieho stalinizmu. Po rozpade Osmanskej ríše si kemalistická vláda dala za cieľ vytvoriť novú národnú identitu, etatistickú a sekulárnu. Nástrojom zjednotenia sa stala *latinka* (pred Atatürkovou reformou – arabské písmo), ktorá mala spretfchať všetky väzby v čase i priestore s osmanskou minulosťou i arabsko-islamským odkazom a podporiť kreovanie tureckej identity (Müller, 2010:218), čo dnes môžeme odstupom času bilancovať ako úspešný, ale rozporuplný projekt.

Atatürk sa v úsilí pretvoriť osmanskú identitu v tureckú, ktorá by bola nezávislá na islame obrátil k turkickej minulosti v strednej Ázii a v Anatólii. Ústavný dodatok z roku 1928 zbavil islam role oficiálneho štátneho náboženstva³⁹. „*Všetky prijaté zmeny, spolu so zrušením kalifátu a elimináciou derviškých (súfijských) rádov po kurdskom povstaní v roku 1925, zasadili zdrvivú ranu islamu vo spoločenskom živote*“ (Sardar, 2010:152-153). Trend sekularizmu však zabezpečil zlepšovanie postavenia žien, ktoré získali volebné právo a mohli kandidovať do parlamentu. Kemalizmus bol v počiatkoch stelesnený jednotou armády a pluralizmom a jeho tvorca (Atatürk) je do dnes v Turecku symbolom tejto jednoty, glorifikovaný a uctievaný, lebo vďaka nemu prežil turecký národ. Železná päť kemalizmu eliminovala v politických bojoch opozíciu a tvrdo potlačila všetky nesúrodé živly nebezpečné pre mladý štát. Pod povrchom tejto často deštruktívnej sily sa však skrýval zámer – povzniesť Turecko k demokracii a prosperite (Müller, 2010:221-222).

Hoci Turecko prešlo tvrdou Atatürkovou sekularizáciou, rolu islamu v dnešnom Turecku nie je možné ani z d'aleka marginalizovať. Transformáciu vzťahu medzi islamom a politikou, ktorá bola razená tradičnými islamskými hnutiami smerom k vytvoreniu „islamského štátu“ nadobúda

³⁸ Atatürk je prívlastok Mustafu Kemala a v preklade znamená „otec všetkých Turkov“ (Čáky, 2010:330).

³⁹ Dopady dodatku postihli i tradičný „islamský“ odev, taktiež moslimský muži museli prestať pri modlení nosiť pokrývku hlavy – *fez*, ktorý bol nahradený európskym typom klobúka. Prebehla reforma práva, zrušenie náboženských škôl a súdov (1924), prijatie sekulárneho rodinného práva, vrátane gregoriánskeho kalendára (1925), (Sardar, 2010:152-153).

práve v Turecku nový rozmer. Islamská politika sa tu v Tureckej republike adaptuje na potreby a dopyt tureckej modernej spoločnosti a zároveň si ponecháva charakter náboženskej strany so silnými väzbami na islamský klér. Tento prúd v Turecku reprezentuje **Strana spravodlivosti a rozvoja** (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP – pri moci od roku 2002), ktorá opustila utopistický koncept „islamského štátu“, ale zamerala sa na vytvorenie demokratickej spoločnosti, ale založenej na islamských hodnotách. Argumenty lídrov AKP sa odvolávajú na islamský princíp *šúra* (islam. konzultačná rada), ktorý má znamenať, že politika v islame musí byť konsenzuálna a založená na demokratických princípoch (Sardar, 2010:21). AKP odmietla silnú štátnu tradíciu kemalizmu a jej oficiálna línia tvrdí, že musia vykonávať politiku, ktorá odráža požiadavky spoločnosti. Plánuje vytvoriť režim, ktorý zladí existujúce zásady Turecka s univerzálnymi hodnotami. Vo veci sekularizmu premiér Recep Tayyip Erdoğan striktne oponuje v používaní náboženských hodnôt a etnických otázok pre politické ciele. Podľa AKP by malo náboženstvo dominovať iba v súkromnej sfére, nie v politickej, pričom sekularizmus AKP popisuje ako garanciu náboženskej slobody, lebo podľa tohto pojmu štátne orgány majú byť neutrálne voči všetkým náboženským skupinám a pôsobiť ako rozhodca pri vykonávaní náboženskej slobody (sekularizmus neznamená "nepriateľstvo voči náboženstvu"). Ak sa stane zárukou pre náboženskú slobodu, demokraciu a islam možno zladíť s pomocou novej definície sekularizmu. AKP si robí nárok na Osmanské dedičstvo (od ktorého sa Atatürk odvrátil), vrátane jeho histórie, kultúry a jednoty (Efegil, 2012). Nové islamské hnutia z 80. rokov sa predovšetkým koncentrovali na otázky - kultúry politiky, životného štýlu a identity a sekundárne sa zamerali na rozdelenie príjmov a štátnu politiku. Hlavným cieľom týchto islamských hnutí nie je vytvoriť islamský štát, ale skôr opätovné ovplyvňovanie každodenného života pomocou transformácie osobnej identity a vedomia prostredníctvom micro-interakcií v kontexte spoločenského poriadku, médií, tlače, chodu domácností. V istom zmysle kontextu je to stavba islamskej politickej identity a je to príbeh transformácie makro-systému prostredníctvom série vstupov z micro-interakcií, čiže táto zmena si vyžaduje dlhodobý proces. Pluralizmus je hlavnou charakteristikou tureckého islamu. Tento pluralizmus je základňa pre pohyb demokratizácie v Turecku. Staré republikánske Turecko ako ho

poznáme je už *passé*, a nové Turecko sa nachádza v nepokojnom a neistom rázcestí, čo dokázali i nedávne udalosti na námestí *Taksim*⁴⁰ (Yavuz, 2003:270-274).

Armáda v Turecku bola od začiatku tichým spojencom sekulárneho režimu a vystupovala ako tradičný ochranca plurality. V moslimských krajinách (Egypt, Sýria, Turecko, atď.) armáda a jej generalita zohráva nezastupiteľnú úlohu „strážcu“ daného politického zriadenia pred mocnými islamistami, ktorí vládnu v spoločnosti značným vplyvom. Turecká armáda zohrávala svojbytnú a nezastupiteľnú úlohu v tureckej spoločnosti a na rozdiel od arabských armád nemala tendenciu otvorene zasahovať do politiky, čím si posilňovala svoje postavenie. Sila a údernosť kemalizmu spočívala v kombinácii pluralizmu a armády. Turecká armáda si vždy udržovala určitý odstup od náboženstva a pestovala si vnútornú súdržnosť a solidaritu (Müller, 2010:215-216).

Treba sa dnes obávať islamistických tendencií? Slovenský arabista Jaro Drobný však tvrdí že: „*Turecký sekularizmus je oveľa silnejší než sekularizmus napríklad na Slovensku. Odluka cirkvi od štátu je v Turecku realitou už vyše osemdesiat rokov. Moslimskí imámovia môžu o výučbe náboženstva v štátnych školách iba snívať. Na viere obyvateľstva sa to však neodrazilo. Islam v Turecku vyznáva 95 percent obyvateľstva (ak nie viac)*“ (Drobný, 2007).

Populáciu Turecka tvorí z konfesijného hľadiska 95% moslimov a od roku 1928, keď islam prestal byť oficiálnym štátnym náboženstvom sa štát pravidelne dostáva do sporu s náboženstvom. Práve silný turecký sekularizmus dlhodobo potlačoval a obmedzoval slobodu vyznania a ozbrojené sily držali nad politickým sekularizmom ochrannú ruku. Práve sekularizmus predstavuje jeden z najdôležitejších aspektov založenia Turecka a armáda neraz dokázala, že je pripravená ho chrániť. Ďalej existencia článku 301 pojednáva o urážke tureckého štátu a identity, pričom je veľmi reštriktívneho charakteru a predstavovala prekážku vstupu Turecka do EÚ (Sardar, 2010: 303-304).

Súčasným faktorom a otázkou, ktorá ovplyvňuje politickú debatu a nepriamo i politickú kultúru je prístup Turecka do Európskej únie. Na základe prieskumu medzi niekoľkými tisíckami respondentov, v snahe empiricky a štatisticky vyhodnotiť, ktoré skupiny obyvateľov vstup Turecka do EÚ podporujú, a ktoré nie (čo si od neho sľubujú a čoho sa naopak boja) poukazuje, že silní stúpenci EÚ v Turecku sú väčšinou vzdelaní ľudia, ktorí seba sami vnímajú na základe

⁴⁰ Plány prestavať v Istanbule Gezi Park do podoby komplexu s novou mešitou a nákupným centrom vyvolali vlnu protestov v tureckom meste aj mimo neho, ktoré vyústili do vnútropolitckej krízy a otriasli vládou Recep Tayyipa Erdoğan (AKP), online on: <http://www.bbc.com/news/world-europe-22753752>

iných ako náboženských či etnických hľadísk a volia predovšetkým ľavicové a stredové politické zoskupenia. Najvzťažnejší vzťah k EÚ majú naopak stúpenci pravice a politického islamu. Hlavným nositeľom euroskepticizmu v Turecku sú radikálne antidemokratickej sily (Tunkrová – Šaradín, 2007:62-65).

EÚ je kľúčovým prvkom pre rozvoj vyspelej občianskej spoločnosti v Turecku. S prehĺbujúcimi sa vzťahmi medzi Tureckom a EÚ je občianska spoločnosť v Turecku stále viac funkčná. Avšak vstup Turecka do EÚ a jeho potencionálne členstvo nie je jediným stimulom, ktorý stabilizuje a podporuje občiansku spoločnosť. Transformácia názorov politických vodcov smerom k štátu, oslabenie silného štátu a tradície, zvýšenie plurality a tolerancie tureckej spoločnosti môže intenzívnejšie vydláždiť cestu pre rozvinutú občiansku spoločnosť v Turecku.

Na margo udalostí na námestí *Taksim*, ktoré s príchutou revolúcie začali ohrozovať pozície islamistickej vlády. Tieto mnohonásobné protesty sú charakteristické a bezprecedentné pre novšie dejiny Turecka – práve skutočnosť, že sa proti Erdoganovej vláde spojili najširšie skupiny, ktoré spolu tradične nedokážu koexistovať: pravica, ľavica, od anarchistov po ultrapravicové zoskupenia, ale čo je nemenej podstatné, boli to skôr apoliticky zameraní Turci. Výnimku tvoria nábožensky orientovaní občania, aj keď aj ich rady sú v poslednej dobe menej jednotné ako obvykle. Na rozdiel od niektorých umiernenějších politikov AKP, Erdoganova rétorika je jednoznačne polarizujúca a výzvy k svojim stúpencom k organizovaniu *kontra demonštrácií*, rozdeľujú turecký národ. To je niečo, čo ide proti duchu tureckého nacionalizmu a jeho politika ide taktiež proti Atatürkovej myšlienke "*mier doma , mier vo svete*" (heslo Turecka). Vzhľadom k zakorenenosti nacionalizmu v tureckej spoločnosti, Erdoganova konfrontačná politika je v dlhodobej perspektíve strategickou chybou. V Erdoganov prospech hrá predovšetkým fakt, že jeho strana zvíťazila v posledných parlamentných voľbách v roku 2011 so ziskom neveriteľných takmer 50 %. Stojí za ním silná a sebavedomá konzervatívna trieda, ktorej 11 rokov trvajúca vláda AKP zabezpečila postavenie a ekonomickú prosperitu . Na druhej strane je treba si uvedomiť, že Erdoganove autoritárske sklony sa nepáčia časti priaznivcov AKP, a ani jeho strana nie je tak jednotná, ako sa môže zdať (Zenkner, 2013).

Turecká demokracia bola odrazom historického kompromisu medzi dôstojníkmi, ktorí netúžia po politickej moci a osvietenými moslimami, ktorí nechcú oklieštiť odkaz Mustafu Kemala Atatürka na jednej strane zhubnou autoritatívnou vládou a na strane druhej islamskými dogmami. V priebehu času sa politická kultúra mení a to platí aj pre Turecko. Tradičná kemalistická politická

kultúra sa zmenila alebo vyvinula. Evolučný charakter však úplne nedokázal vytesniť kemalistické princípy z obehu. Tieto princípy sú dnes interpretované podľa politických a ekonomických elít v súlade s meniacimi sa domácimi a medzinárodnými podmienkami, ako i sociálnymi, kultúrnymi, ekonomickými a politickými náhľadmi pre nové turecké elity.

Vytvoriť nesmrteľný odkaz, ktorý prežije niekoľko generácií bez erózie neúprosneho toku času, bol a je cieľ každého vodcu, ideológa a autokrata. V histórii ľudstva sa nám vynára niekoľko pokusov, ktoré stáli až príliš veľa životov a ich neúspech i pustý odkaz sú iba trpkou spomienkou minulého storočia (Hitler, Stalin). Vzkriesiť a pozdvihnúť národ a štát na troskách bývalého impéria, zmodernizovať a zabrániť imperialistickým tendenciám, to všetko si vyžaduje osobnosť s atribútmi vodcu, štátnika a v neposlednom rade – symbolu. Takého človeka pri zániku osmanského kalifátu Turecko neodvratne potrebovalo, aby si zachovalo samotnú existenciu. Osoba geniálneho vojenského stratéga Mustafu Kemala Atatürka zo Solúna stelesňovala všetky predpoklady, aby sa stal prezidentom nového štátneho útvaru a zmenil trajektóriu svojej vlasti. Jeho odkaz je živý do dnes i keď Turecko 21. storočia je už diametrálne odlišnou krajinou, ktorá prešla od Atatürkovej smrti (1938) 75 ročným turbulentným vývojom a zmenami.

V roku 2014 v čele Turecka stála islamsky orientovaná vláda, ktorá razila novú politickú líniu a Turecko v poslednom desaťročí veľmi posilovalo v mnohých ohľadoch – ekonomicky, politicky, nábožensky a veľmi narastalo aj sebavedomie väčšiny Turkov. Stelesnením tohto vzostupu bola pre nich umiernená islamistická strana AKP, turecký premiér Erdogan (do udalostí na námestí *Taksim*) a rad ďalších politikov. Treba podotknúť, že aj za tejto situácie však zostáva potenciálne členstvo Turecka v EÚ veľmi neisté. Hromadiaca sa turecká sila sa tak postupne začína realizovať inde a hovorí sa okrem iného o "neo-otomanizmu", akosi oživovaní tureckých imperiálnych ambícií na Blízkom východe v modernom háve (Čejka, 2011). Občianska vojna v Sýrii nám takisto prináša nové scenáre usporiadania krajiny, kde Turecko značne intervenuje vo svoj prospech. Z inej perspektívy je Turecko kľúčovým partnerom pri ochrane Euro-atlantického priestoru. „*Na cestu za svojim súčasným postavením sa krajina definitívne vydala po roku 2000. Rýchly ekonomický rast, ktorého sa zásadne nedotkla ani kríza v roku 2008. K tomu politická stabilita – premiér Erdogan vládne už tretí volebné obdobie v rade – posilnenie demokratických princípov a súčasne oslabovanie tradičného postavenia armády*“ (Tuček, 2011).

2.3 Arabská jar a jej dopady na spoločnosť, politiku a realie Turecka

V máji 2013 skupina aktivistov usporiadala protest v istanbulskom parku Gezi proti plánu tureckej vlády zbúrať park s cieľom postaviť repliku vojenských kasární Taksim z osmanskej éry, ktorá by zahŕňala nákupné centrum. Nútené vyst'ahovanie demonštrantov z parku a nadmerné používanie policajnej sily vyvolali bezprecedentnú vlnu masových demonštrácií. Približne 3 milióny ľudí počas troch týždňov vyšli do ulíc po celom Turecku, aby protestovali proti širokému spektru obáv, ktoré pramemili z fungovania štátu. Po odznení týchto protestov sa aktivisti museli prispôbiť zložitému politickému kontextu. Mnohé sa zamerali na miestne komunálne problémy a environmentálne problémy, zatiaľ čo niektoré organizácie občianskej spoločnosti sa zamerali na všeobecnejší stav demokratickej regresie Turecka. Väčšina aktivistov sa však rozhodla prijať nižší profil, keďže represia narastala a priestor pre aktivizmus sa zužoval⁴¹.

Avšak monumentálny obrat v modernej politickej histórii Turecka bol pokus o prevrat v júli 2016. Turecká vláda obvinila z neúspešného pokusu o prevrat Fethullaha Gülena, tureckého kazateľa a podnikateľa, ktorý od roku 1999 žije v dobrovoľnom exile v Spojených štátoch. Gulen je vodcom rozšíreného a vplyvného náboženského hnutia známeho ako „*Hizmet*“ (Služba), ktoré vlastní nadácie, združenia, mediálne organizácie a školy v Turecku aj v zahraničí. Len niekoľko dní po pokuse o prevrat, 22. júla, turecká vláda vyhlásila výnimočný stav, „*aby mohla rýchlo odstrániť všetky teroristickej organizácie zapojené do pokusu o prevrat*“. Tisíce vojenských predstaviteľov, pilotov, policajtov, štátnych zamestnancov, akademikov a dokonca aj učiteľov prepustili z práce pre údajné prepojenie na „teroristického“ kazateľa a jeho hnutie. Zatvorené boli aj desiatky médií podozrivých z prepojenia na hnutie Hizmet. K dnešnému dňu bolo počas bezprecedentného zásahu prepustených, alebo suspendovaných viac ako 100 000 ľudí a 50 000 zatknutých. Vláda považovala zásah za nevyhnutný na „*vykorenenie všetkých podporovateľov prevratu zo štátneho aparátu*“. Ďalším krokom bola tiež zrušená možnosť vysokých škôl voliť si vlastných rektorov⁴². V štáte prebehla doslova čistka vo všetkých sférach spoločnosti.

Pokus o prevrat prinútil Erdogana predefinovať záujmy krajiny, pretože prezident bol presvedčený, že za udalosťami v noci z 15. na 16. júla je snaha o jeho zvrhnutie za ktorou stáli

⁴¹ <https://www.publicspace.org/works/-/project/h312-occupy-gezi>

⁴² <https://www.aljazeera.com/news/2017/7/15/turkeys-failed-coup-attempt-all-you-need-to-know>

západné mocnosti. Proerdoganvské médiá sa často sťažovali na nedostatočnú podporu západných lídrov, hoci EÚ okamžite vydala dve vyhlásenia (Európskou komisiou a v mene členských štátov) odsudzujúce pokus o prevrat a zdôrazňujúce potrebu rýchleho obnovenia ústavného poriadku Turecka (TOYGÜR a col. 2022: 11).

V roku 2017 sa pred ústavným referendum, ktoré dalo tureckému prezidentovi úplne nové právomoci zmobilizovalo veľké množstvo ľudí. Paralelne so sériou kampaní „Nie“ vedených opozičnými stranami viedli skupiny občianskych aktivistov množstvo občianskych iniciatív. Zjednotené hnutie júna spustilo kampaň Nie a vyzvalo na monitorovanie volieb. Iné iniciatívy nevznikli z *post-Gezi* skupín, no napriek tomu sa tešili ich podpore. Po kontroverznom rozhodnutí Najvyššej volebnej rady schváliť ako platné približne 1,5 milióna neopečiatkovaných referendumových lístkov (číslo, ktoré mohlo zvrátiť výsledok hlasovania) vyvolali obvinenia z podvodu a masové protesty. Tisíce ľudí vyšli v nasledujúcich dňoch do ulíc v Istanbule a v niekoľkých ďalších mestách, aby demonštrovali proti rozhodnutiu a výsledkom⁴³.

Vypuknutie revolúcií Arabskej jari predstavovalo pre EÚ bezprecedentnú výzvu popri riešení národných aj regionálnych kríz v jej samotnom centre. Arabská jar takisto účinne zdôraznila niekoľko kľúčových nerovnováh v zahraničnej politike Únie. Pri oslovovaní každej krajiny diplomaticky s použitím taktického prístupu s cieľom *maximalizovať potenciálne zisky* a *minimalizovať straty* EÚ zaujala rozličné pozície, čo spôsobilo, že jej členské štáty často konali v rozpore a nekoordinované. Bez akýchkoľvek pochybností, povstania priniesli veľké zmeny v postavení Turecka v regióne, čo zaznamenala aj EÚ. V tomto ohľade bolo jedným z najvýraznejších príkladov predefinovanie vzťahov so Sýriou, kde prebiehajúca kríza spôsobila priamu hrozbu pre vnútornú stabilitu Turecka. Hoci sa Turecko spočiatku snažilo povzbudiť sýrsku vládu k reformám diplomatickými prostriedkami. Avšak ignorancia prezidenta Bašára al-Asada a následný prílev utečencov do Turecka viedli tureckú vládu k prerušeniu vzťahov so Sýriou a neskôr k podpore sýrskej opozície proti režimu v Damašku. Pokiaľ ide o Líbyu, Turecko najprv zaujalo opatrný prístup a zdržalo sa oficiálneho stanoviska vzhľadom na svoje silné ekonomické väzby s krajinou. Hoci Turecko prejavilo nesúhlas so zásahom NATO v Líbyi popisom bezletovej zóny ako „neužitočnej a plnej rizika“ (Görgülü, 2020). Turecko neskôr zmenilo svoj postoj a vyzvalo bývalého líbyjského vodcu Muammara Kaddáfího, aby odstúpil „v záujme budúcnosti

⁴³ <https://carnegieeurope.eu/2019/10/24/legacy-of-gezi-protests-in-turkey-pub-80142>

krajiny“ (BBC 2011). V tomto bode je tiež dôležité spomenúť pozíciu Turecka ohľadom podpory demokracie na Blízkom východe, zdôraznenej v Erdoğanovom prejave o víťazstve vo voľbách v júli 2011, počas ktorého „podporil demokratické snahy národov na Blízkom východe“ (Tocci 2012). Podobne Erdoğan naznačil, že Turecko uznalo regionálne posuny s náznakom úlohy Turecka počas povstání t.j. stojí na strane ľudí požadujúcich politické a ekonomické zmeny. V tejto súvislosti by sa dalo tvrdiť, že tureckí tvorcovia politiky sa postavili na stranu síl zmien a pokračovali v adaptácii politík od prípadu k prípadu, pričom udržiavali politické a hospodárske vzťahy s krajinami, ktoré prešli zmenou režimu vrátane Egypta, Líbye, Tuniska a Jemenu (Özcan 2013: 3).

Budúcnosť vzťahov medzi EÚ a Tureckom sa zdá byť však pochmúrna a existuje rastúce riziko, že sa proces pristúpenia Turecka k EÚ zrúti. Ak bude proces členstva Turecka pozastavený, je dosť pravdepodobné, že v kontexte Stredozemného mora budeme svedkami menšej spolupráce medzi oboma krajinami. EÚ by už mala znížený vplyv na Turecko a regionálne krízy, ktoré si vyžadujú okamžité riešenia, ako napríklad utečenecká kríza, ktoré by sa stali ešte komplikovanejšie, ak by neexistovali kooperatívne vzťahy medzi Tureckom a EÚ. Preto je dialóg medzi EÚ a Tureckom veľmi cenný a nemal by byť ponechaný na milosť a nemilosť každodennej politiky a populizmu na oboch stranách, ak máme dosiahnuť bezpečnejší a vyváženejší regionálny poriadok (Görgülü, 2020).

3. BUDÚCNOSŤ VZŤAHOV MEDZI EÚ – LÍBYOU, SÝRIOU A TURECKOM

- ✓ Existuje kompatibilita medzi islamom a demokraciou?
- ✓ Rozumejú Líbya, Sýria, alebo Turecko hodnotám a identite Európy a Európskej únie, a rešpektujú ich ako partnerov pre kooperáciu?

3.1 Politický islam a demokracia

Doba, keď bol na ideovom výslni arabský nacionalizmus, panarabizmus, alebo socializmus bola prekonaná a v súčasnosti sa politický kurz preorientováva smerom k politickému islamu a „democracii“. Dnešným trendom v blízkovýchodných krajinách po udalostiach Arabskej jari, je prebúdzanie a rast politického uvedomenia u veľkej časti obyvateľstva, pretože väčšia otvorenosť spoločnosti evokuje zrodzenie masovej politickej verejnosti, ktorá má tendenciu hľadať nové politické doktríny a presvedčivú legitimizáciu mocenského poriadku (Černý, 2012:394-395; Zakaria,2011). Egypt je kolískou dvoch najväčších politických ideí moderného arabského sveta. Prvou je arabský nacionalizmus alebo panarabizmus – myšlienka politického zjednotenie arabských krajín. Druhou je islamský fundamentalizmus a celková idea politického islamu, ktorý vzišiel z Moslimského bratstva a „dedičstva“ Sajjída Qutba⁴⁴. To sú ideológie, ktoré sa expanzívne šíria po celom arabskom a islamskom svete. To že by z Egypta pochádzala ďalšia veľká idea fungujúceho „demokratického systému“ by mohlo vyvolať v arabsko-moslimskom svete seizmickú reakciu (Zakaria.: *The real obstacle to democracy in Egypt*. 2012).

V roku 1991 Francúzky arabista Gilles Kepel v knihe *Božia pomsta* (orig. *La Revanche de Dieu*) vyslovil tézu: „*Súčasný islamský svet, hlboko poznamenaný nerovnosťou, poskytuje pramálo príležitostí k uskutočneniu takej demokratickej alternatívy, ktorá by sa mohla postaviť reislamizácii. Keď je perspektívou väčšiny mladých ľudí nezamestnanosť, má pre nich džihád väčšiu príťažlivosť ako občianske slobody*“ (Kepel, 1996:165). O celých dvadsať rokov po Kepelovom výroku, ktorý už dnes paradoxne tvrdí, že džihádistický variant boja s daným *statusom quo* sa politicky vyčerpal. V udalostiach Arabskej jari (2011) sme sa stali svedkami povstania egyptského ľudu, ktorý sa v práve

⁴⁴ **Sajjíd Qutb** (1906-1966) bol významným egyptským islamistickým aktivistom a jeden z duchovných otcov súčasného radikálneho islamizmu. Stal sa členom Moslimského bratstva a jedným z jeho najvýznamnejších ideológov (Čejka,2007: 110).

vzoprel potieraniu svojich občianskych práv a slobôd zo strany nemorálnej vlády. Rozčarovanie moslimských spoločností z ekonomicko-sociálnych problémov, rozkladu hodnôt, despotickej a nepozornej politiky autoritatívnych vodcov vytvorili akési (ideologické) vákuum a nespokojná časť verejnosti ľahšie prijala výzvu na zmenu zo strany vždy prítomnej a stabilnej konfesie (respektíve náboženských strán a hnutí), ktorá sa i po revolúcii opäť vynorila ako dôležitá zjednocujúca substancia po revolúcii.

Práve dnes má politický islam obrovskú moc nad ľuďom, čo nebolo badateľné niekoľko desaťročí, keď sa vojenská diktatúra snažila izolovať pravú tvár a identitu Egypta (Zakaria.: *The real obstacle to democracy in Egypt*. 2012). Ešte v roku 2007 bol v Egypte uskutočnený Gallupov prieskum, kde 64 percent opýtaných Egyptanov povedalo, že šari'a (islamské právo) by mala byť jediným zdrojom práva v krajine, ďalších 24 percent uviedlo, že by malo byť zdrojom legislatívy. No napriek tomu platí, že egyptská túžba po šari'i je daná silným dopytom po modernizácii a zmene, ale zároveň nechutou k teokracii (Council on Foreign relations, 2011:244), čo bude určujúcim aspektom vývoja v Egypte. I napriek obavám z Moslimského bratstva, ktoré západ prechováva k tejto etablovanej islamskej politickej moci sa otvára jasná vízia, že silná religiozita bude určujúcou premenou pre budúci vývoj Egypta.

V poslednom čase niektorí predstavitelia Moslimského bratstva odmietli myšlienku islamského štátu a vyjadrili odhodlanie spolupracovať s ostatnými svetskými a liberálnymi stranami v Egypte. Avšak, obhajcovia ľudských práv a sekulárni politickí odporcovia vyjadrili obavy týkajúce nedávno vypracovanej ústavy, pričom argumentujú, že ide o pokus vytvorenia náboženského štátu. „Keby táto ústava prejde, bude to prvá egyptská ústava, ktorá prijíma konkrétne náboženskú doktrínu pre štát,“ píše Ragab Saad z Káhirskeho inštitútu pre ľudské práva a štúdiá s tým dodatkom, že niektoré ustanovenia by mohli umožniť zavedenie „**náboženskej autokracie**“ (Johnson, 2012).

Sámotné vnímanie a hodnotenie politického islamu, ako skúmaného fenoménu zo strany západných autorov, a najmä domácich (východných) expertov na islam prešlo v minulých desaťročiach veľkou rozpravou, ktorá so sebou priniesla značný diskurz vo vnímaní tohto mnohotvárneho politicko-ideologického trendu.

3.2 Vnímanie politického islamu – názorový rozkol medzi Západom a Východom

Ak chceme pochopiť politický islam, musíme sa odosobniť od prízem razených Západnými intelektuálmi a (ne)odborníkmi. Pochopiť a obsiahnuť problematiku politického islamu v celej jeho komplexnosti je veľkou výzvou, ktorá bola podrobená mnohým analýzám a diskusiám. Dovoľme si spomenúť jednu, ktorá s problematikou vnímania islamizmu úzko súvisí a koreluje. Tento historický diskurz (rozkol) chápania Blízkeho východu prebieha už niekoľko desaťročí a nedá sa opomenúť „veľká debata“ dvoch intelektuálnych gigantov v oblasti blízkovýchodných štúdií v ére postkolonializmu a to: Edwarda Saída a Bernarda Lewisa. Palestínčan Edward Said predstavuje autentickú výpoveď a obžalobu Západu vo svojom diele *Orientalizmus* (1978), kde posudzuje pohľad Západu na Blízky východ, považujúci „orientalizmus“ (ním chápaný pejoratívne) ako mocný európsky výtvor – ovládania. Tvrdil, že dlhá tradícia falošných a romantických predstáv o Ázii a Blízkom východe slúžila ako nástroj a implicitné odôvodnenie pre európske koloniálne a imperiálne ambície (Said, 2003). Z pozície jeho protipólu vystupoval jeden z najväčších západných historikov Blízkeho východu Bernard Lewis, ktorý Saidov koncept kritizuje ako dostatočne neprepracovaný. Na druhej strane však ani neobhajuje „impozantnú slobodu a demokraciu“ aplikovanú smerom k islamským národom. Tvrdil, že sú veci, ktoré sa nedajú zaviesť. Napríklad hovorí že „*demokracia, ktorá je veľmi silná medicína má byť podávaná pacientovi v malých, a postupne zvyšovaných dávkach. Inak riskujeme usmrtenie pacienta. Zdôrazňuje, že moslimovia to musia zrealizovať sami*“ (Lewis, 2002).

Názory na politický islam sa líšia od autora k autorovi, ale základný diskurz predstavuje línia Východ – Západ. Západní akademici a autori často prehliadajú historicko-politické, religiózne i etnicko-kultúrne determinanty skúmaných blízkovýchodných krajín, čo značne skresľuje ich závery.

Príčiny tvorby „účelných“ postulátov zo strany Západu a snahy presvedčiť domácich obyvateľov, i samých seba o správnosti západnej optiky ležia hlbšie v minulosti. Už po Napoleonovej expedícii do Egypta dorazila k Arabom prostredníctvom kolonializmu modernizácia, ktorá vytvorila zložitú kultúrnu reakciu a šok, ktoré vo svojich dôsledkoch viedli k absorbovaniu niektorých súčastí západnej modernity. Kým materiálna zložka modernizácie (na poli vedy, vojenstva a organizácie) bola často nadšene prijímaná, kultúrne a etické základy modernity a pojmy ako občianstvo, liberalizmus, sekularizácia boli často nedocenené alebo boli výslovne zamietnuté ako zbytočné dodatky alebo nežiaduce (hlavne nesúrodé) inovácie (Guazzone, 1995).

Fundamentalizmus, a tým skôr islamizmus (politický islam) nie sú prirodzenými výhonkami pravého islamu, ale plodmi nerovnej interakcie so silnejším geopolitickým protivníkom – Západom. Sú obrannými reakciami na destabilizujúci vplyv európskej modernity. Islamizmus možno teda chápať i ako nezvládnutý patologický výhonok európskeho kolonializmu a modernizácie islamských krajín. Nie náhodou sa politický islam prvýkrát objavil v Egypte, v centre arabského sveta bolestne zasiahnutého európskym kolonializmom, imperializmom a západnou expanziou (Brtnický, 2008).

Francúzsky orientalista Olivier Roy, hovorí, že islamizmus nadobúda úplne nové dimenzie v inšpirácii západnými politickými ideológiami. Pod balastom a vonkajším obalom islamskej rétoriky a symboliky sa skrývajú niektoré prvky a nástroje nacionalizmu a komunizmu, viac či menej podvedomé. Táto inšpirácia je natoľko zrejma, že vedie Roya k parafráze Leninova hesla – „*Islamizmus, to je šari'a plus elektrina*“ (Roy, 1992:90) a islamistické zoskupenia typu Moslimského bratstva ďalej prirovnáva k politickým silám na ľavicovej strane spektra: „*ich organizácia je veľmi podobná revolučnej ľavici a to svojim fungovaním, tak aj frazeológiou. Pretína sa v nich leninská štruktúra s mystickým poriadkom založeným na osobnej iniciácii pod záštitou vodcu. Slovník podlieha dvojitému čítaniu: vodca (emir) – generálny tajomník, brat – súdruh, rada (šúra) – ústredný výbor, povinnosť porady a poslušnosti (ba'yat) – demokratický centralizmus, atď.*“ (Roy, 1992:62).

Táto podobnosť s revolučnou ľavicou dostáva ďalší rozmer pri zistení, kde islamisti berú svoju členskú základňu a podporu. Nezískavajú ju totiž až v takej veľkej miere na vidieku, ale na predmestiach metropol, ako je napríklad Káhira, kde sú sociálne problémy prítomné vo svojej najostrejšie podobe. Preľudnené aglomerácie plné vyhnaných vidiečanov sú pre islamistov tou najvhodnejšou pôdou pre získavanie sympatií a členov pre svoje hnutie (Barša, 2001:76, Brtnický: 2008).

3.3 Úrovnne kompatibility (politického) islamu a demokracie

Arabsko-moslimská identita je odlišná a civilizácia „islam“ stojí na diametrálne odlišných determinantoch ako civilizácia západná. Západné teoretizovanie bez opory v empirických dátach je často hlboko odtrhnuté od reality blízkovýchodných režimov, pretože povaha jednotlivých krajín je rozdielna. Preto sa pokúsime o akýsi súbor predpokladov a argumentov, ktoré nám vymedzia kompatibilitu politického islamu a demokracie rozdelený na kladný a záporný variant (prístup):

A. **Kladný variant:** Budúcnosť politického islamu je tesne spätá s budúcnosťou demokracie v islamskom svete. Politická otvorenosť podporuje vznik niekoľkých navzájom si konkurujúcich islamistických smerov v rámci jednej krajiny. Demokracia nielenže vytvára politický priestor pre islamistické strany, ale aj neutralizuje extrémnejšie a rigidnejšie prejavy islamizmu, ktoré naopak prospieva prostredie autoritárskych režimov. Islamisti na politickej scéne musia konkurovať iným neislamistickým politickým zoskupeniam (bežne potlačovanými autoritárskym režimom) a tak sú nútení zmierniť svoju islamskú agendu i rétoriku a vzdať sa takých ambícií, akými sú nastolenie islamského práva alebo zriadenie islamského štátu. Ak existuje nejaký rozoznatel'ny dlhodobý trend islamizmu, tak je to umiernená orientácia a konštitucionalizmus, teda vytvorenie ústavy ako zákona stojaceho nad právnym poriadkom, nad štátom a štátnymi orgánmi, a teda nad verejnou mocou (Kouřilová, 2008). Medzi najznámejších zástancov myšlienky, že islam je kompatibilný a podporuje demokraciu je John L. Esposito (zakladateľ a riaditeľ *Alwaleed bin Talal* Centra pre moslimsko-kresťanské porozumenie na Georgetownskej univerzite) a autor viac ako tridsiatich kníh o islame a islamistických hnutiach. J. Esposito stavia svoje argumenty na tendenčných predpokladoch a frázach ako "demokracia má veľa rozmanitých podôb a významov", pričom každá kultúra si formuje vlastný model demokratickej vlády, a existuje i možnosť náboženskej demokracie. V skutočnosti sa islamské hnutia riadia prostredníctvom pojmov *šúra* [konzultačná rada], *idžmá* [konsenzus], a *idžtihád* [prispôsobenie interpretácie], čím dospel k záveru, že demokracia už existuje v moslimskom svete, "či slovo demokracia sa používa, alebo nie" (Bukay, 2007). Graham E. Fuller v knihe *Budúcnosť politického islamu* akceptuje politický islamu ako určitý typ alternatívy. Fuller tvrdí, že politický islam môže byť akceptovaný ako reálna alternatíva demokratického vývoja v tom zmysle, že mnohé z islamistických zoskupení majú podporu domácich voličov a prinášajú také riešenia, ktoré nie sú nevyhnutne v rozpore s tým, čo poznáme z politického a spoločenského života na Západe. Inými slovami predstavitelia politického islamu rieša podľa Fullera podobné problémy ako politici v demokraciách západného typu a zmysluplná diskusia s nimi je možná a potrebná, aj keď obe strany vychádzajú z odlišných východísk a pohybujú sa v inom ideovom rámci (Fuller, 2003; Uhde, 2008).

B. Záporný variant v podaní Moslimského bratstva: Sám Hasan al-Bannáa (1906-1949), zakladateľ Moslimského bratstva sa snažil očistiť Egypt od západných vplyvov. Na margo pojmu demokracia sa Hasana al-Bannáa vyjadril, že čiastočne sympatizuje s konceptom demokracie, ale odmieta pluralitu politických strán (základného demokrat. princípu), (Ikhwanweb, 2010). Sajjid Qutb (1906-1966), vedúci teoretik Moslimského bratstva, mal námietky k myšlienke suverenity ľudu a veril, že islamský štát musí byť založený na Koráne, ktorý poskytuje dostatočný morálny systém bez potreby svetských právnych predpisov (Buka, 2007). Ma'mún Hudajbí (generálny vodca v neskorších rokoch 2002–2004) si prisvojil (adoptoval) a akceptuje pojem a význam slova „demokracia“, pričom tvrdí, že nie je v rozpore s islamom. Deklaruje to tým, že demokratický princíp bol obsiahnutý v islamskom princípe *šurá* – konzultačnej rady *ulamá*, ktorí sú volení zástupcami *ummy*, t.j. ešte predtým než si ju arogantne prisvojil európsky kapitalizmus (Mendel, 1994:173, 175). Emeritný historik Bernard Lewis vysvetľuje, že termín demokracia je často zneužívaný. Islam môže byť zlučiteľný s demokraciou, ale záleží na tom, čo je chápané ako islam. Ale politický islam v podaní Moslimského bratstva a iných islamistov je ťažko zlučiteľný s liberálnou demokraciou západného typu. Elementárnym problémom je, že názor na demokraciu u islamských *ulamá* nie je ani zďaleka jednotný. Imám Alí Belhádž (tribún alžírskeho islamizmu) tvrdí: pojem *demos*, t.j. zvrchovaný ľud, nemá žiadny koránsky podklad, práve naopak je v rozpore s jedinou legitímnu zvrchovanosťou Alaha nad *ummou* – moslimskou pospolitosťou veriacich (Kepel, 1996:164). Naprieč históriou môžeme vystopovať viacero významných klerikov a učencov, ktorí vnímajú demokraciu ako západný nesúrodý prvok, ktorý je len ťažko implementovať do moslimskej spoločnosti. Známy islamský teológ egyptského pôvodu Júsuif al-Qaradáwí zdôrazňoval a uprednostňoval práve koncept *al-hall al-Islam* (islamské riešenie), ktoré staval do kontradiKCie s dovezeným (importovaným) riešením (*al-hulúl mustawrada*). Už zosnulý pakistanský islamista Abú Alá Maudúdí a jedna z najvýraznejších a zároveň najradikálnejších osobností politického islamu Egyptan Sajjid Qutb sa spoločne zhodujú na tom, že demokracia je pre islam cudzorodým prvkom, importovaným riešením namiesto riešenia islamského a s postupným úpadkom demokracie nebude mať Západ už čo ponúknuť (Qutb 1951). Islamisti často sami hľadajú na liberálnu demokraciu s opovrhnutím. Sú ochotní prispôbiť sa jej, ale iba ak vedie jediným smerom a to smerom k moci (Lewis, 1996).

Zodpovedanie otázky možnej kompatibility politického islamu je i po hlbšej analýze značne problematické (autori sa v tejto problematike rozchádzajú a nedosiahli jasného konsenzu), i keď islamistické strany typu Moslimského bratstva prejavili určitú mieru adaptability a pragmatickosti v osvojovaní si demokratických zásad (voľby, politické inštitúcie a strany) a rétoriky. Táto skutočnosť však nie je garantom akceptovania liberálnej demokracie západného typu v plnom rozsahu (práva menšín, akceptovanie plurality na najvyššej úrovni a vznik hybridnej islamistickej autokracie). „*Islamská doktrína obsahuje prvky, ktoré demokracii vyhovujú, ale aj tie ktoré s ňou je zlúčiť iba ťažko*“ (Huntington, 2008:294).

Pri pohľade na prehľad vzt'ahu náboženstva a politických systémov vo svete vyplýva, že islam a demokracia nie sú úplne zavrnutia hodným konceptom, a že do určitej miery nie je možná ich syntéza. Takmer polovica svetovej moslimskej populácie žije v demokratickom zriadení alebo v hybridnom volebnom systéme s výskytom nedemokratických prvkov. Problém teda nie je primárne v islamskom, ako skôr v arabskom demokratickom deficite a v samotných režimoch s autoritársku povahou, ktoré dominujú v arabských štátov. Samotní islamisti pod vplyvom vonkajších stimulov (Arabská jar, dopyt spoločnosti a jej premeny, atď.) prekonali predsudky a vývojový diskurz, a prijali z časti demokratickú myšlienku za svoju (napr. tuniská strana an-Nahda či egyptské Moslimské bratstvo). No elementárnym rozdielom zostáva ponímanie tohto druhu demokracie – je nutné rozlíšiť demokraciu „blízkovýchodného typu“ a liberálnu demokraciu v západnom podaní. Umiernení islamisti všeobecne prijímajú demokraciu ako politické zriadenie, avšak otázky občianskych práv a slobôd a ich úprava sú naďalej doménou islamu, ktorý je vnímaný ako hlavná spoločenská a moralizujúca sila a tak sa islamistické poňatie môže javiť ako demokratické ale v konečnom dôsledku neliberálne (Hesová, 2012:5).

3.4 Politické implikácie a konzekvencie arabskej jari pre EÚ

Dnes ešte nie je možné jasne prejudikovať všetky konzekvencie a dopady Arabskej jari, ale je možné vypozerovať vzrastajúci trend prebudenia občianskej spoločnosti (pozitívny ukazovateľ) a vzostupu politického islamu, ktorý v porevolučnom chaose zaujal dominantné miesto. No bilancovania úspechov Arabskej jari a jej dopadov na región v postrevolučnom období, sa nám javí hodnotenie procesov prinajmenšom unáhlené. Tieto stále turbulentné udalosti, ani zd'aleka neskončili a nedopísali posledné vety, tohto príbehu, ktorý začal tak nádejne, ale pokračuje až príliš nečitateľne

až dramaticky, pričom každý nový vstup môže galvanizovať a presmerovať vývoj úplne novým smerom. Pozitívne očakávania Západu k dosiahnutiu kontinuity „demokratického“ charakteru revolúcie v Egypte sú dnes takmer bezpredmetné. No na margo stability regiónu ako takého si dovoľíme priniesť tézu: Bdelá pozornosť západných mocností nad politikou a vývojom porevolučných krajín (myslíme majoritne Egypt, Tunis, Líbya), a prúdenie investícií (takisto zahraničného kapitála) budú vitálne dôležité pre zachovanie stability a prosperity moslimskej severnej Afriky⁴⁵.

Slovenský arabista Jaroslav Drobný prináša svedectvo z Egypta zhrnuté v nasledujúcich riadkoch, ktoré výstižne popisujú dnešný Egypt: *„Po každej jari príde zima. Po pražskej i po arabskej. Normalizácia, to je to správne slovo, ktoré najlepšie vystihuje dnešnú situáciu. Návrat do normálnosti, do toho normálneho mubarakovského Egypta, aký sa každému páčil. Moslimské bratstvo v ilegalite, liberálna opozícia marginalizovaná, občianske protesty potláčané. Normálnosť so všetkým čo k tomu patrí: policajným štátom, výnimočným stavom a aj s teroristickými útokmi. Hrozba teroristických útokov síce narastá, ale bežný Egypťan má štatisticky aj tak väčšiu šancu, že ho zabije polícia pri zakázanej demonštrácii“* (Drobný, 2014).

V prípade Egypta a dopadov Arabskej jari na túto najväčšiu arabskú krajinu, možno jej krátkodobý vývoj predpovedať exaktne len na základe ekonomických ukazovateľov, ktoré prejedikujú negatívny trend v egyptskej ekonomike⁴⁶, čo generuje celý rad budúcich problémov a pravdepodobne bude spúšťačom ďalších nepokojov. Kombinácia ekonomických faktorov (vrátane ďalších) ďalej prispieva k rastúcej inflácii a paralyzujúcej miere nezamestnanosti. Kým sa hladina inflácie pohybuje na 10 percentách, nezamestnanosť dosiahla takmer 13 % v roku 2012. Skutočnosť je navyše komplikovaná tým, že Egyptská spoločnosť je relatívne extrémne mladá. V roku 2006, egyptská mládež (15-24 rokov) predstavovala 80 % celkového počtu obyvateľov Egypta. V súčasnosti je toto percento znížené na 60 % z 84 miliónov obyvateľov a nezamestnanosť tejto vekovej kategórie k minulému roku stúpila až na 33 %. A je to práve táto mladá egyptská generácia, ktorá je nezamestnaná a frustrovaná čeliaca neperspektívnej vidine budúcnosti a degradujúcej politicko-

⁴⁵ Práve severná Afrika sa stala vysoko rizikovou oblasťou s možnosťou destabilizácie a nárastom islamského extrémizmu v roku 2013 (udalosti v Mali). Mígrujúce skupiny extrémistov (pridružené rebelujúce tuaregské kmene, pašeráci zbraní), ale i „veteráni“ al-Kájdý z Jemenu a Afganistanu si našli útočisko práve v oblastiach severozápadnej Afriky (Mali a západná Sahara) . Dnes oblasti južnej Líbye (po páde plukovníka Kaddáfího), ale i Alžírka čelia nárastu extrémistického násillia (August, 2013).

⁴⁶ Rast HDP, ktorý v Mubarakových rokoch dosahoval hodnotu až 6 %, sa teraz pohybuje okolo hranice 2 %. Splácanie vysokého zahraničného dlhu sa tak bude ďalej komplikovať, a to aj vďaka medzinárodnému poklesu hodnoty domácej meny (egyptská libra). Za druhé, neistá finančná stabilita krajiny spôsobila markantné odliv zahraničných investorov, na ktorých bola krajina závislá. Samotný (kľúčový) turistický sektor, ktorý zamestnáva takmer každého deviateho Egypťana a prispieval v predrevolučnom období približne jedenástich percentami HDP, zaznamenal výraznú ranu v podobe 20 % - 30 % poklese a strate okolo 2 miliónov pracovných miest (Weinfurter, 2013).

ekonomickej situácie je hlavným katalyzátorom a hýbateľom novodobých egyptských revolúcií, vrátane tej aktuálnej, podporenej egyptskú armádou (Weinfurter, 2013).

V neposlednom rade treba pripomenúť, že hoci mnohí predstavitelia Moslimského bratstva prežili kontrarevolúciu zo strany armády takmer bez ujmy, časť vedúcich osobností Bratstva bola uväznená, a časť bude dokonca s rozsudkom smrti popravená. Nasledujúce roky môžu priniesť eskaláciu napätia medzi vojenským režimom a sympatizantmi Bratstva, ktoré sa pod tlakom perzekúcie a represálií môže štiepiť a preskupiť do radikálnejších skupín, ako sme toho boli svedkami v 70. rokoch. S týmto politicko-ideologickým protivníkom musí armáda kalkulovať pri každom kroku, ktorý bude realizovať dovnútra režimu, pretože politický islam zostáva v povedomí egyptskej spoločnosti ako jedna z mála konštruktívnych alternatív schopná konkurovať vládnucej armáde.

V otázke sýrskej problematiky je dnes možné s určitosťou povedať, že Arabská jar sa zmenila v sýrsku zimu a priniesla nielen vzostup islamistov v **Sýrii**, ale i deštruktívnu občiansku vojnu, ktorej nedozerné následky si netrúfajú prejedukovať ani tí najodvážnejší analytici a experti na Blízky východ. Čo sa týka prežitia režimu Bašára al-Asada každá minca má dve strany, a tak je to i v prípade Sýrie. Jedna strana príbehu má čo do činenia s tým, že vzbura povstalcov "sa rýchlo rozšírila a má hlboké korene". Na druhej strane príbehu odpor rebelov a opozície má čo do činenia s nepopierateľnou skutočnosťou, že režim bol doteraz schopný prežiť. Jedným z možných vysvetlení sú vnútorné rozpory a slabiny opozície, ktorá je verným odrazom sýrskej spoločnosti: opozícia i spoločnosť trpia diverzitou a fragmentáciu založených na etnických, náboženských, regionálnych, sociálno-ekonomických a iných rozdieloch. Ďalšie vysvetlenie sa zameriava na medzinárodné spoločenstvo a nedostatok vôle alebo schopnosti zasiahnuť v Sýrii. Tretie vysvetlenie poukazuje na to, že zdroje režimu sú stále značne silné, a ak režim prežije, tak nielen kvôli slabosti svojich protivníkov, ale aj preto, že momentálne nie je vytvorená klíma na jeho likvidáciu. Jeden zdroj sily tohto režimu spočíva v podpore, ktorú čerpá z rád členov menšinových komunít, ktoré slúžia ako jeho sociálnej základne. Patria medzi ne Alawiti (12% obyvateľov), Drúzi (5%) a väčšina kresťanov (13%). Kurdi (10%), vrátane tých, ktorí žijú v oblastiach hraničiacich s Tureckom a Irakom, sa z veľkej časti neobrátili proti vláde (Zaisser, 2013). Avšak čiastočné rozdelenie Sýrie bude neodvratné, lebo al-Asad oslabený vleklou revolúciou pravdepodobne nebude schopný kontrolovať a ovládnuť pôvodné hranice režimu. Podobne ako Egypt, i Sýria zaznamenala v počiatkoch arabského prebudenia vzrast aktivity islamistov a ich vystúpenie z tieňa utlačanej opozície. No dnes je situácia v Sýrii tak neprehľadná, že je veľmi zložitá identifikovať a rozlíšiť jednotlivé frakcie bojujúcich

islamistov, ktorí nasledujú rôzne partikulárne záujmy. Vo veľkej miere zovšeobecnenia však môžeme zhodnotiť, že revolúcia v Sýrii taktiež priniesla vzostup politického islamu, ktorý je však značne diskreditovaný radikálnymi skupinami islamistov drasticky bojujúcimi proti režimu Bašára al-Asada.

Vedľajší produkt nedávneho chemického útoku, posunul vpred obnovenie diplomatického úsilia ukončiť vojnu. Tento rok v lete, sa Rusi dohodli so Spojenými štátmi, aby obnovili rozhovory o budúcnosti Sýrie – Ženevu II. a okrem toho, Spojené štáty rokujú s frakciou sýrskeho povstaleckého vedenia, podobne ako už dlho tlačia na al-Asadov režim, aby sa zúčastnil na mierových rozhovorov. Politický prechod na *inkluzívnu* prechodnú vládu, ako je to z júna minulého roka uvedené v Ženeve II., zostáva chabou nádejou krajiny, pretože počet obetí stúpa a číslo utečencov prekročilo dva milióny (Lemmon, 3013). Arabské prebudenie neprebudilo iba utláčanú časť spoločnosti, ale i „spiacu“ a potláčané problémy Sýrie, ktoré sa dnes prejavujú vo svojej hrôzostrašnej povahe, a často až bratovražednom boji. Dnes Sýria stojí na pokraji humanitárnej kataklyzmy a genocídy, ktorá už teraz ďaleko presahuje jej hranice a v dlhodobom horizonte bude mať katastrofálne následky pre susedné štáty i celý región.

Bašár al-Asad po vypuknutí revolúcie pristúpil k zrušeniu výnimočného stavu, podobne ako tomu bolo v Egypte, no i tak sa represie voči opozícii stupňovali. Líbyjský scenár „skrytej“ vojenskej intervencie na podporu opozičných síl zo strany západu nebol možný. Ochranná ruka Iránu, ale i Číny a hlavne Ruska, ktoré považuje Sýriu za svoju výhradnú sféru vplyvu (vojenská základňa v sýrskom prístave Tartus) boli dostatočným „zadržiavajúcim“ faktorom, ktorý i napriek dodávkam zbraní (z oboch pomyselných aliancií) udržiava *status quo* doteraz.

Ako konflikt eskaloval verejná aj odborná debata sa zameriavala na nájdenie dostupných riešení, ktoré by napomohli riešiť konflikt (otvorená pomoc rebelom, bezletová zóna nad Sýriou), avšak Američania sa veľmi bolestivo poučili v Iraku⁴⁷ a otvorenej intervencii musí predchádzať skúmanie širšej škály možných dopadov (Dalton, 2012:1). Na druhej strane existuje mnoho dôvodov pre americkú intervenciu, pričom číslo jedna by bolo určite zmenšenie vplyvu Iránu v arabskom svete. No Irán vie, že ak by padol asadov režim, znamenalo by stratenie najdôležitejšej základne a spojenca na Blízkom východe a zásobovacej tepny pre bojovníkov Hizballáhu v Libanone. Prezident Asad

⁴⁷ Gilles Kepel píše: „*Problematická demokratizácia irackej spoločnosti sa neuberala rovnakou cestou, akou sa vydala v Nemecku Alebo v Japonsku po roku 1945. Ostatne ani tou cestou, ktorú zvolil bývalý sovietsky blok po páde berlínskeho múru. Po prvých týždňoch počiatočného nadšenia zo slobody sa ukázala realita. Okupácia Iraku jednotkami Spojených štátov a ich spojencov trvala približne jeden rok, ktorého bolo treba k tomu, aby 28. júna 2004 mohla byť vláda formálne odovzdaná novej irackej administratíve. Avšak nikde sa americká armáda ešte nestretla s tak zúrivým odporom zo strany tých, ktorých práve oslobodila od tyranie*“ (Kepel, 2006:178).

však vidí Sýriu ako poslednú baštu sekularizmu a o otvorenej intervencii cudzej mocnosti pochybuje. Odchod striktno odmietol a vyhlásil: „*Nemyslím si, že západ zasiahne, ale ak tak urobí, nikto nemôže povedať, čo bude nasledovať*“, povedal Asad. "*Myslím, že cena za inváziu, keby sa to stalo, môže byť vyššia ako si celý svet môže dovoliť*" (Russian Today, 2012). Problémom Sýrie nie sú len etnické a náboženské štiepne línie, ale externé a vnútorné politické sily, ktoré intervenujú nie v prospech trpiaceho sýrskeho ľudu, ale pre zabezpečenie svojej politicko-mocenskej prevahy v krajine.

Konferencia *Ženeva II.* sa stala bezzubou snahou OSN o zmier v Sýrii a Generálny tajomník OSN, Pan Ki-mun povedal, že by bolo „neodpuštitel'né“, aby nevyužili túto príležitosť k ukončeniu konfliktu, ktorý stál už viac ako pol milióna mŕtvych a vyhnal viac ako desať miliónov Sýrčanov z ich domovov. Americký minister zahraničným veci John Kerry a jeho ruský náprotivok Sergej Lavrov vyvinuli zvýšenú iniciatívu po útoku chemických zbraní na predmestí Damasku. Dňa 27. septembra 2013 prijala Bezpečnostná rada OSN jednomysel'ne rezolúciu 2118, ktorá požadovala zničenie alebo odstránenie sýrskych chemických zásob (BBC: News Middle East, 2014).

Konflikt v Sýrii trvá už viac ako desať rokov. To je dosť dlho na to, aby medzinárodné spoločenstvo znecitlivel' na akékoľvek negatívne správy z krajiny. Ako je tomu už niekoľko rokov, provládne sily kontrolujú väčšinu územia okrem oblastí na severe a stále viac sa vynára otázka budúcnosti sýrskeho štátu a jeho vzťahov so zvyškom sveta. To platí rovnako pre **Európsku úniu** (EÚ), ako aj pre iných významných medzinárodných aktérov.

Josep Borrell, ktorý je od decembra 2019 Vysoký predstaviteľ Európskej únie pro zahraničné veci a bezpečnostnú politiku zastáva názor, že o podmienkach mierovej dohody by mali rokovať iba Sýrčania, a vystúpil proti iniciatívam iných krajín, najmä tých, ktoré sa snažia obísť Organizáciu Spojených národov (OSN). Ako napísal vysoký predstaviteľ vo svojej nedávno vydanéj knihe: „*O budúcnosti Sýrie musia rozhodnúť Sýrčania. Politické rokovania o budúcnosti Sýrie musia byť vo vlastníctve Sýrie a pod vedením Sýrie. To, ako bude Sýria vyzerat' o rok, bude závisieť od záväzku režimu vykonávať rezolúciu Bezpečnostnej rady OSN č. 2254. Nie v náš prospech, nie v ich prospech alebo v prospech ich podporovateľov, ale v prospech všetkých Sýrčanov*“ (Borrell, 2021: 195).

EÚ by sa mala snažiť o dohodu s kľúčovými vonkajšími hráčmi, ktorí podporujú Asada, aby na neho vyvinula väčší politický tlak v súvislosti s dodržiavaním ľudských práv a vytvorením kompromisnej prechodnej vlády. Týka sa to predovšetkým krajín, ktoré podporujú mierový proces

v Astane. Avšak s Ruskom, ako aktívnym aktérom v Sýrii sa diplomatické riešenie dramaticky komplikuje, ak zohľadníme situáciu na Ukrajine. V prípade Iránu má však EÚ významný investičný a ekonomický vplyv. S podporou USA pre tieto iniciatívy výmenou za bezpečnostné záruky od Iránu v širšom regióne Blízkeho východu by EÚ mohla zohrať rolu významnejšieho hráča a mediátora. Najväznejšou prekážkou však môže byť Assadova budúcnosť. Je veľmi nepravdepodobné, že EÚ prestane presadzovať zodpovednosť za vojnové zločiny, porušovanie ľudských práv a porušovanie medzinárodného humanitárneho práva vrátane potvrdeného použitia chemických zbraní, čo je uvedené i v jej stratégii pre Sýriu na rok 2017. Zahraniční podporovatelia Asada by ho však nemuseli brániť, ak by boli zabezpečené ich širšie geopolitické a ekonomické záujmy.

V intenciách Sýrie, sa tieto kroky javia pri každodenných správach o počtoch mŕtvych ako prázdne gestá, ktoré majú byť iba signálom navonok, poukazujúce, že medzinárodné inštitúcie a organizácie fungujú a dohovory platia. Pravda je však taká, že desaťročia nepozorného „neokolonializmu“, nečitateľnej, nefundovanej až kontroverznej zahraničnej politiky diskvalifikovali Západ v hre mediátora a tvorca politiky na Blízkom východe. Nečinnosť a prehliadanie katastrofálneho konfliktu v Sýrii môže mať z dlhodobého hľadiska drastické a devastačné následky a medzinárodný presah. Humanitárna kríza, kumulujúce sa problémy prílevu utečencov, zakladanie bezpečných útočísk radikálnych islamistov sú zatiaľ iba prvé príznaky tohto chorého regiónu. Práve Sýria sa môže stať ďalšou „pandorinou skrinkou“ v regióne (po Afganistane, Iraku), kde si Spojené štáty zvolili zlú stratégiu a podporili nevypočítateľné sily radikálov. Súčasná absencia „vôle“ riešiť konflikt, môže vyústiť do horšej vojny ako sme boli svedkami v Iraku a Afganistane.

Pohyblivé piesky Blízkeho východu sú príliš premenlivé a predikovať vývoj udalostí, čo i len mesiac dopredu by bolo prinajmenšom „unáhlené“. Preto sa tento článok na základe predložených determinantov pokúša triezvo identifikovať súčasné i minulé problémy Sýrie, ktoré ohrozujú autoritatívnu asadovskú dynastiu. Všetky zmienené faktory ako náboženská a etnická heterogenita, korupcia a klientelizmus, ale i historické krivdy, ktoré opäť ožili v pamäti utláčaných boli rozbuškou revolúcie. Nemenej dôležitým faktorom bola aj inšpirácia z úspechu revolúcií v iných arabských krajinách, čím revolúcia nabrala na sile. Najväčšie očakávania demonštrantov tkveli v ekonomickom posilnení krajiny, odstránení vrstvy privilegovaných, ale hlavne zvrhnutí sekulárne ladeného režimu a návrat k tradičným hodnotám, návrat k islamu. Alawitský režim v Sýrii je radikálnymi džihádistami vnímaný ako kacírsky a náboženská diverzita prehľbuje priepasť medzi jednotlivými aktérmi

konfliktu. No sýrska realita je dnes taká, že vo vnútri krajiny samotnej, prebiehajú procesy, ktoré sú v rozpore s našim očakávaním i našim vnímaním. Stále sú tu veľké počty obyvateľov Sýrie, ktorí uprednostňujú diktátorský a tyranský režim pred opozíciou, ktorá bojuje medzi sebou a pácha podobné zločiny ako Asad samotný. Nenávisť a xenofóbna rétorika radikálnych islamistov a sunnitského Moslimského bratstva voči kresťanom, šiitom a iným minoritám, ale i al-Kájda operujúca blízko civilistov evokujú v Sýrčanoch strach z budúcnosti. Režim padá pomaly, občianska vojna často trvá roky a počty jej obetí sú nedozerné, no starobylý sýrsky národ a čaká na víziu Sýrie, ktorú musí niekto vytvoriť. Sýrie takej, ktorá nebude požírať svoje vlastné deti a snád' i takej, kde tak často prepierané slovo demokracia zabezpečí spolužitie a koexistenciu „všetkých“ v mieri.

Výzvy, ktorým dnes čelí **Libya** sú ešte rozsiahlejšie a viac devastačné kvôli vplyvu Kaddáfího štyridsiatich rokov diktatúry s negatívnymi dopadmi na spoločnosť a obyvateľstvo. Kaddáfí režim zanechal Líbyu so slabou národnou identitou, veľmi nízkou úrovňou školstva, žiadne zmysluplné štátne inštitúcie bez alternatívnej politickej triedy, ktorá by mohla riadiť krajinu po jeho páde. Porevolučné elity neboli preto schopné čeliť týmto výzvam a robili jednu chybu za druhou. Povstanie v roku 2011 proti režimu vykonali miestne dezintegrované milície bez jednotného velenia. Pri páde režimu si väčšina milícií ponechala zbrane a opevnila svoje pozície.

Nové politické elity pochopil potrebu vytvorenia národnej armády a národnej polície, ale nedokázali zdolať a presvedčiť vodcov rôznych opozičných milícií, ktorí odmietli príkaz na ich rozpustenie. Milície nesledovali svoje vlastné partikulárne záujmy, ktoré boli často v rozpore so záujmami legitímnych inštitúcií. Navyše sa rýchlo ukázalo, že revolúcia proti Kaddáfímu nebola vzbura celého ľudu proti diktátorovi a niekoľkých žoldnierov, ale skôr občianska vojna medzi tými, ktorí ešte verili projekt *džamáhíríje* a tých, ktorí chceli úplnú zmenu systému.

Skôr ako vytvorilo fórum národného dialógu, ktoré mohlo viesť k zosúladeniu vízií usporiadania krajiny a postupu ako konsenzuálne zadefinovať národnú identitu a národný projekt ako taký sa však noví politickí lídri rozhodli rýchlo prejsť k celoštátnym voľbám. Voľby, ktoré sa konali v júli 2012 sa ukázali ako vyrovnané, čo ešte viac rozdeľovalo a polarizovalo politických aktérov a spoločnosť. V roku 2014 viedla rivalita medzi pro-islamistickými a anti-islamistickými frakciami k rozdeleniu krajiny na dve sféry vplyvu. Prvá je sústredená okolo bývalého hlavného mesto Tripolisu a druhé je na východe okolo mesta Tobruk. Táto rivalita de facto paralyzovala všetky hospodárske aktivity a umožnila šírenie zločineckých a teroristických organizácií, z ktorých

najviac nebezpečný je Islamský štát v Iraku a *al-Sham* (ISIS). Líbyia sa tak stáva bezpečným útočiskom (tzv. *safe heavens*) pre teroristické bunky, ktoré predstavujú hrozbu i pre susedné štáty i Európsku úniu (KHAN M. – MEZRAN K., 2016: 9-10).

Hoci kmeňová lojalnosť už nemá v Líbyi takú inštitucionálnu štruktúru a dôležitosť, akú mala kedysi, stále si však zachováva veľký spoločenský vplyv a to aj po páde Kaddáfího. Historicky tribalizmus prispel v Líbyi k formovaniu politických štruktúr. Líbya po Kaddáfíim znamená návrat k tribalizmu (kmeňová štruktúra Líbyie je veľmi heterogénna a predstavuje cez 140 kmeňov, kde však len 30 má reálnu politickú signifikanciu⁴⁸) ako hlavného politického aktéra v srdci líbyjskej spoločnosti v turbulentných a nepokojnými časoch, ktoré štát prežíva v súčasnosti. Ukazuje sa, že tribalizmus nikdy nezmizol z kolektívneho vedomia líbyjskej spoločnosti. Hoci je pravda, že demografický vývoj, urbanizácia a rozvoj krajiny tento kmeňový charakter čiastočne nahlodali. Kontextu neistoty a reálií zrúteného štátu nútia obyvateľstvo, aby sa obrátilo k primárnym afiliáciám, ktoré sú mu blízke. Počas konfliktu najmä kmene zohrali obrovskú úlohu v ochrane životov, mediácii a zmiernovaní konfliktov v období po roku 2014, keď sa štát vrátil do občianskej vojny. Napriek tomu kmeňové štruktúry pokračovali v organizovaní ľudí do koherentných milícií s cieľom postaviť jednotný front proti vytvoreniu nového štátu na pozostatkoch kaddáfího Líbyie a uplatňovali právo veta na národnej úrovni. Kmene čelia pokusom o rozšírenie kontroly centrálnou vládou prostredníctvom autonómnych aliancií. Navyše kmeňové a samozvané regionálne milície stále odmietajú začleniť svojich bojovníkov do oficiálnej armády a polície.

Zahraniční aktéri ako Rusko a Turecko sa stali hybnou silou konfliktu v Líbyi na úkor európskej politiky a politiky OSN na podporu politického riešenia v tejto krajine. Títo aktéri uľahčujú svojim líbyjským klientským skupinám prejavovať agresívnosť a eskalujú konflikt prostredníctvom finančnej, mediálnej a vojenskej podpory. EÚ ako *soft power* v regióne musí pochopiť úlohu ostatných zahraničných aktérov v Líbyi, ak má zabrániť tomu, aby sa konflikt zmenil na neriešiteľnú zástupnú vojnu podobnú tej v Sýrii, alebo v Jemene (Megerisi, 2019). Takáto vojna by destabilizovala susedstvo Líbye a priamo ohrozila európske bezpečnostné záujmy a globálne energetické trhy. Veľmoci ako Spojené štáty a Rusko nie sú ochotné, alebo schopné hrať v Líbyi konštruktívnu alebo zjednocujúcu úlohu, čím sa Líbyia stáva bremenom pre EÚ, ktorá

⁴⁸ <https://www.reuters.com/article/us-libya-tribes-idUSTRE77043R20110825>

musí prejavíť iniciatívu v deeskalácii konfliktu a úsilia o jeho riešenia. EÚ by mala zriadiť inkluzívnu medzinárodnú pracovnú skupinu pre Líbyu, ktorá bude využívať kombináciu stimulov a demotivačných opatrení určených na zabránenie eskalácie.

Turecko sa s približne tromi miliónmi sýrskych utečencov stalo jedným z najväčším príjemcom utečencov na svete, čo je vývoj, ktorý podporuje transformáciu Turecka smerom k multikulturalizmu. Navyše, sebaidentifikácia tureckej verejnosti ako demokratického zriadenia s vierou v právo väčšiny riadiť svoju krajinu prostredníctvom pravidelných volieb si pravdepodobne udrží podporu verejnosti a sympatie k protiautoritárskym povstaniam proti vojenským diktatúram v krajinách ako napr. Egypt a Sýria. Geopolitické zblíženie Turecka s Egyptom, Iránom alebo Ruskom teda pravdepodobne nezvráti populárnu antipatiu voči vojenským diktatúram al-Sisiho v Egypte a Asada v Sýrii. To platí ešte viac po neúspešnom pokuse o prevrat z júla 2016, kde stovky civilistov zahynuli v boji proti pučistom, a preto sú v Turecku všeobecne uctievaní ako „mučeníci demokracie“. Neúspech vojenského prevratu posilnil sebaidentifikáciu Turecka ako majáku demokracie, akokoľvek izolovanej a osamelej, v regióne obývanom vojenskými diktatúrami, ktoré podporujú vonkajšie mocnosti⁴⁹.

⁴⁹ <http://turkishpolicy.com/article/844/turkeys-role-in-the-arab-spring-and-the-syrian-conflict>

ZÁVER

Tento project sa skromne pokúsila analyzovať a priblížiť fenomén Arabskej jari a aspoň čiastočne objasniť, implikovať a pospájať zložitú mozaiku, ktorú v jednotlivých krajínach predstavuje. Prácou by sme chceli demonštrovať skutočnosť, že netreba zabúdať na kontext a komplexnosť skúmaného javu, lebo pozeráť sa na Arabskú jar iba z perspektívy európana je príliš krátkozraké.

Práca pracuje s predpokladom, že politický islam, ktorý nie je kompatibilný so západnou formou demokracie. Avšak ten predstavoval jeden z hybných motorov revolúcií. Je potrebné položiť si otázky aký vývoj bude nasledovať. Graham Fuller v tejto súvislosti naznačuje, že ak nemajú islamisti zostať cieľom kritiky súčasného stavu moslimských spoločností a hlásateľmi najrôznejších zákazov, a ak sa chcú stať skutočnými nositeľmi pozitívneho politického programu, musia usilovať o spojenectvo s tými politickými silami, ktoré v konkrétnych podmienkach podporujú zmeny smerujúce k väčšej otvorenosti systému, hoci by tieto sily nezdíľali nábožensky motivované východiská, čo nie je vždy realizovateľné v praxi. Inak povedané, budúcnosťou je práve syntéza niektorých aspektov západného politického myslenia s autentickými islamskými princípmi usporiadania spoločenského života. V tejto súvislosti uvádza Fuller ako príklad **Turecko**, kde v súčasnej dobe najsilnejšiu politickú silu predstavujú práve umiernení islamisti usilujúce o spätnú integráciu nábožensky motivovaných zložiek verejného života, ktoré boli eliminované v rámci Attaturkovho projektu násilného priblíženie sa Západu (Fuller, 2003).

Oxfordský profesor Tariq Ramadán, ktorý je intelektuálnou autoritou islamu na západe tvrdí, že islamisti majú dnes selektívny prístup k demokracii. Arabskú jar Ramadán vníma nielen z jej politického hľadiska, ale otvára otázky i ekonomických aspektov a aktérov revolúcie, a hovorí že tieto udalosti sa nespustili náhodne, ale všetko sa odohralo z hlbších dôvodov. Ako základný bod prepadu Moslimského bratstva (politického islamu) označuje existenciu „hlbokého štátu“ – armády, ktorá od začiatku pracovala proti Bratstvu, ktoré naivne podľašlo tejto „hre“ a nikdy nemalo usilovať o prezidentský úrad, pretože padlo do pasce. Armáda podľačky využila médiá a Egypt'anov žijúcich v zlých životných podmienkach v režime, ktorý dlhodobo bojoval so zlou ekonomickou kondíciou. Výsledkom kontrarevolúcie (prevratu) armády je ešte väčšia polarizácia medzi sekularistami a islamistami. Moslimské bratstvo zápasilo s hlavnými problémami a to: korupciou, povahou štátu (civilný štát s islamskými referenciami ako je Egypt označovaný je len ťažko

v politickej teórii identifikovať), úlohou armády, ekonomickým systémom a sociálnou nespravodlivosťou a v neposlednom rade ľudskými právami a postavením žien. Ramadán ďalej tvrdí, že dnes je dôležité reformovať mysle moslimov, nie reformovať islam samotný, ktorý je rigidný. Kolízia nenastáva medzi západným liberálnym konceptom na jednej strane a islamom a jeho princípmi na strane druhej, ale medzi neústupčivým dogmatickým myslením na oboch stranách. Zásadným výrokom je práve ponímanie sekulárneho štátu: „*neidealizujme si sekulárny štát. Sekularisti na Blízkom východe nemajú nič spoločného so sekularistami na Západe, pretože všetci sekularisti na Blízkom východe boli a sú diktátori*“ (Ramadán, 2014).

Dnes teda môžeme s určitosťou potvrdiť, že Arabská jar skutočne prinavrátila politický islam do súťaže a veľkej politickej debaty o budúci výzor a smerovanie krajín ako Turecko, Líbya i Sýrie a revitalizovala jeho potenciál ako dominantného politického hráča bojujúceho o svoje miesto v blízkových politických systémoch.

Demokratická horúčka bezprostredne po Kaddáfího smrti sa rozplynula a zdá sa, že v Líbyi nebude nateraz nastolený tuniský model, ale skôr ten sýrsky, alebo jemenský. Otvorené operovanie zločineckých a pašeráckych gangov komplikujú situáciu pre vytvorenie bezpečnostného prostredia a naopak vytvárajú hrozby i navonok pre susedné štáty a Európsku úniu. Riešenie môže predstavovať tribalizmus, ktorý sa môže stať kľúčovým faktorom v budúcnosti Líbyie pri zmierovaní sa jednotlivých medzi sebou bojujúcich frakcií. Líbya sa dnes snaží prebudovať a vykročiť z tieňa vlastnej histórie kolonializmu, konfliktov a prevratov, ale i snáh o reform, pričom v krátkodobom horizonte má možnosť využívať odbornosť kmeňov a ich skúsenosti so správou územia s cieľom znovu nastoliť mier, vyjednávanie a zmierenie. Kmeňová lojalita a identita sa môžu ukázať ako vhodný nástroj na vytvorenie konsenzu s cieľom vytvoriť platformu pre legitímne riadenie krajiny (LAMMA, 2017: 57-58).

Keď sa obzrieme späť, povstania známe ako Arabská jar, priniesli niektorým obyvateľom regiónu skromné politické, sociálne a ekonomické zisky. Ale tiež vyvolali strašné a trvalé násilie, masové vysídľovanie a zhoršujúce sa represie vo všetkých troch skúmaných krajinách – Líbyi, Sýrii i Turecku. Demonštranti boli motivovaní mnohými faktormi, no analytici tvrdia, že spoločnou témou bolo presadzovanie dôstojnosti a ľudských práv.

Meniace paradigmy fungovania politik Blízkeho Východu však otvorili cestu pre Turecko, ktoré zacítilo šancu zmeniť svoju tradičnú úlohu „vyvažovateľa“ medzi Európou a Áziou, dnes svoj geopolitický kompas smeruje k túžbe zaujať rolu „hýbateľa“.

Táto moslimská krajina, potomok otomanského impéria je dnes silnejúcim geopolitickým hráčom, ktorého súčasný kurz smeruje viac k bývalým domíniám na Blízkom východe ako ku Európskej únii. Hoci sa momentálne krajina zápasí s vlastnými vnútroštátnymi problémami a obrovskou infláciou, jej medzinárodný význam však neupadá, ale naopak rastie.

V mnohých krajinách zohralo významnú úlohu aj náboženské napätie. Napríklad islamistické strany získali moc v bývalom sekulárnom Tunisku a Egypte (hoci len dočasne v Egypte). V Turecku je možné zazamenat' signifikantý odklon od sekularizmu smerom k islamskej forme vlády v podaní AKP. Trvalý posun k demokracii urobilo iba Tunisko, zatiaľ čo Líbya, Sýria a Jemen sa dostali do zdĺhavých občianskych vojen. Občianske vojny po povstaní v Líbyi, Sýrii a Jemene spôsobili masové vysídľovanie. V mnohých prípadoch zahraničné vojenské intervencie status quo ešte zhoršili. Samotný konflikt v Sýrii vytvoril viac ako päť miliónov registrovaných utečencov a viac ako šesť miliónov vnútorne vysídlených ľudí. Niektoré krajiny, ako napríklad Tunisko, sa pokúsili reagovať na výzvy demonštrantov po lepšom riadení, a to aj vytvorením protikorupčných agentúr a nových zákonov na ochranu informátorov. Korupcia však pretrváva a v celom regióne sa zhoršuje. Je to obzvlášť skľučujúce v krajinách zmietaných občianskou vojnou⁵⁰.

⁵⁰ <https://www.cfr.org/article/arab-spring-ten-years-whats-legacy-uprisings>

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Knížné zdroje – monografie

AL-BANNA, H. 2007. *Al-Ma'thurát, Imam Shahid Hasan al-Banna*. Swansea: Awakening Publication, 2007. ISBN 0 9537582 4 9

ASSEBURG, Muriel and WIMMEN, Heiko. "Civil War in Syria. External Actors and Interests as Drivers of Conflict". SWP Comments 43, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2012;

BAREŠ, L. – GOMBÁR, E. – VESELÝ, R. 2009. *Dejiny Egypta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 2009. 692 s. ISBN 978-80-7106-971-3

BARŠA, P. 2001. *Západ a islamizmus. Střet civilizací, nebo dialog kultur?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001. 187 s. ISBN 80-85959-96-8

BRIEŠKA, M. 2010. *WHAT'S UP, BROTHER? ISLAMIC RESURGENCE IN EGYPT*. IN: MAJER, M. – ONDREJCSÁK, R. – TARASOVIČ, V. – VALÁŠEK, T. 2010. *PANORAMA of Global Security Environment 2010*. Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA) , 2010. ISBN 978-80-9740041-8-7

BRTNICKÝ, M., 2016. *Evropská unie a prostor arabského Středomoří: Blízký partner, nebo nebezpečná periferie?*

1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, 275 stran, ISBN 978-80-7325-406-3

CARÉ, O. 1984. *Mystique et politique: lecture révolutionnaire du Coran par Sayyid Qutb, frère musulman radical*, Paris. 1984. IN: Kropáček, L. 1996. *Islámský fundamentalismus*. Praha. Vyšehrad. 1996.

COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS. 2011. *The New Arab Revolt: What Happened, What It Means, and What Comes Next*. New York: Council on Foreign Relations. 2011; ISBN 0876095015

ČÁKY, M. 2010. *Civilizačné poslanie Európy*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. 2010, ISBN 978-80-8105-132-6

ČERNÝ, K. 2012. *Svět politického islámu: Politické probuzení Blízkého východu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny NLN. 2012. 600 s. ISBN 978-80-7422-166-8

ČEJKA, M. 2007. *Encyklopédia blízkovýchodného terorizmu*. Brno: Vydala spoločnosť pre odbornú literatúru – Barrister & Principal. 2007. 223 s. ISBN 978-80-87029-19-0

DAALDER I. H. – STAVRIDIS J. G., *NATO 's Victory in Libya, The Right Way to Run an Intervention in Foreign Affairs*, 2012

DAVIDSON, L. 2003. *Islamic fundamentalism: an itroduction/* Lawrence Davidson. – Rev. and updated ed. Westport: Greenwood Press. 2003, ISBN 0-313-32429-8

GOMBÁR, E. 2001. *Dramatický pŕlměsíc: Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace*. Praha: Karolinum, 2001. 215 s. ISBN 8024603705

GUAZZONE, L. *Islamism and Islamist in the Contemporary Arab World*. In: Guazzone, L.: *The Islamist Dilema. The Political Role of Islamist Movements in the Contemporary Arab World*. Reading 1995, s. 6.,

FULLER, Graham. 2003. *The Future of Political Islam*. New York: Palgrave Macmillan.

HEYWOOD, A. 2004. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia. 2004. IN: ČÁKY, Milan.: *Civilizačné poslanie Európy*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda. 2010, ISBN 978-80-8105-132-6

HUDEC, J. 2007. *Mašrik a Maghrib: Od Západu na Východ*. IN: LUPTÁK, Ľubomír. et. cot.: *Panoráma globálneho bezpečnostného prostredia 2006-2007*. Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 2007: Odbor bezpečnostnej a obrannej politiky. 2007. 875 s. ISBN 978 - 80 - 89261 - 11 - 6

HUNTINGTON, P., S. 2001. *Stret civilizácií*. Praha: Rybka Publishers. 2001. 447 s. ISBN 80-86182-49-5

HUNTINGTON, P., Samuel. 2008. *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008, 344 s.

JEŽOVÁ, M. – BURGROVÁ, H. (eds.), 2011. *Současný Blízky východ*. Brno: Barrister & Principal. 2011. 232 s. ISBN 978-80-87474-45-7

KEPEL, G.1996. *Boží pomsta*. Brno: Atlantis. 1996. 182 s.

KEPEL, G. 2006. *Fitna: Válka v srdci islámu*. Praha: UK Nakladatelství Karolinium. 2006, ISBN: 80-247-1217-8

KEPEL, G. 1986. *Muslim extremism in Egypt: The prophet and pharaoh*. Los Angeles: Univerzity of California Press. 1986, ISBN 0-520-05687-6

KEPEL, G. 2007. *Muslim Extremism in Egypt: The Prophet And Pharaoh*. Los Angeles: University of California Press, 2007. ISBN 0520239342

- KROPÁČEK, L. 1999. *Blízky východ na přelomu tisíciletí*, Vyšehrad, Praha 1999
- KROPÁČEK, L. 1993. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, ISBN 80-7021-125-3
- KROPÁČEK, L. 1996. *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad. 1996, ISBN 80-7021-168-7
- KROPÁČEK, L. 1970. *Moderní islám I.*, Praha: Univerzita Karlova v Praze. 1970
- LENČ, J. 2008. *Islámský fundamentalismus. Synonymum největší bezpečnostní hrozby 21. století? IN: Bezpečnostné fórum 08. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB Banská Bystrica. 2008. ISBN 978-80-8083-575-0
- LEWIS, B. 1997. *Dějiny Blízkého východu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 1997, ISBN 80-7106-191-3
- LEWIS, Bernard. 2002. *What Went Wrong? The Clash Between Islam and Modernity in the Middle East*. London: Oxford University Press, 2002.
- MAJER, M. – ONDREJCSÁK, R. – TARASOVIČ, V. – VALÁŠEK, T. 2012. *PANORAMA of Global Security Environment 2012*. Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA) , 2012. 715 s. ISBN 978-80-971124-1-7
- MATTHEES, Kevin ; SEUFERT, Günter. *“Erdogan and Öcalan Begin Talks. A Paradigm Shift in Turkey’s Kurdish Policy and a New Strategy of the PKK”*. SWP Comments 43 Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik, 2013
- MENDEL, M. 1997. *Džihád - Islámské koncepcie šíření víry*. Brno: Atlantis. 1997, ISBN 80-7108-151-5
- MENDEL, M. 1994. *Islámská výzva*. Brno: Nakladatelství Atlantis. 1994. 230 s. ISBN 80-7108-088-8
- MITCHELL, R., P. 1969. *The Society of the Muslim Brothers*. London: Oxford University Press. 1969, ISBN 0195084373
- MÜLLER, Zdeněk. 2010. *Islám a islamismus: dilema náboženství a politiky*. Praha: Academia, Edice Novověk, 256 s. ISBN 978-80-200-1818-2
- NORTON, R. A. 2007, *Hezbollah*. Princeton : Princeton University Press 2007 199 s. ISBN 978-0-691-14107-7
- QUTB. Sajjíd. 2013. *Milníky na cestě*. Academia, Praha, 2013, 295 s.

RADA, P. 2012. *Rethinking the „democratic peace theory“: turbulent democratization in North Africa and the Middle East and external dimension*. IN: MAJER, M. – ONDREJCSÁK, R. – TARASOVIČ, V. – VALÁŠEK, T. 2012. *PANORAMA of Global Security Environment 2012*. Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA) , 2012. 715 s. ISBN 978-80-971124-1-7

TUNKROVÁ, Lucie – ŠARADÍN, Pavel. 2007. *Turecko a Evropská unie: česká a turecká perspektiva*. Olomouc: Univerzita Palackého

ROY , O. 1992. *L' échec de l' islam politique*. Paris 1992 , s 75. In : Barša , P. : č.d. , s 90.

TOYGÜR I., TEKIN F., SOLER i LECHA E., DANFORTH N., *Turkey's foreign policy and its consequences for the EU*, Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the Union, 2022

SARDAR, Z. 2009. *Encyclopaedia Britannica.: Islám. Náboženství, historie a budoucnost*. Brno: JOTA. 2009. 377 s. ISBN 978-80-7217-628-1

SHANTY, G., F. – PICQUET R. – LALLA J.2001. *Encyclopedia of World Terrorism: 1996-2002*. Prvé české vydanie: *Encyklopedie – Svetový terorizmus*. Praha: Svojtka & Co., 2001. ISBN 80-7237-340-4

VESELÁ, Zdenka. 1984. *Turecká republika*. Praha: Nakladatelství Svoboda.

YAVUZ, M. Hakan. 2003. *Islamic Political Identity in Turkey, Religion and Global Politics*. Utah: Oxford University Press, USA, 2003. ISBN 0195160851,

ZAKARIA, F. 2005. *Budoucnost svobody*. Praha: Academia. 2005. ISBN 8020013741

WICKHAM, C. R. 2002. *Mobilizing Islam: Religion, Activism, and Political Change in Egypt*, New York: Columbia University Press, 2002. ISBN 0-231-12572-0

Odborné články, zborníky

ALTMAN, E. I. 2006. *Current Trends in the Ideology of the Egyptian Muslim Brotherhood*. Hudson Institute, 2006. [online]. [2011-17-12]

Dostupné na internete: <http://www.ikhwanweb.com/onlineLibrary.php>

ANTAR, N. 2006. *The Muslim Brotherhood's Success in the Legislative Elections in Egypt 2005: Reasons and Implications*. Cairo- Belin: EuroMeSCo. 2006. [online]. [2011-17-12]

Dostupné na internete: <http://www.ikhwanweb.com/onlineLibrary.php>

AUGUST, O. 2013. *Zovretie Al-Kajdou*. Londýn: The Economist. 2013

BARSKY, Y. *The Muslim Brotherhood in Egypt*. AJC's Division on Middle East and International Terrorism. [online]. [2012-20-6]

Dostupné na internete: <http://www.investigativeproject.org/documents/testimony/379.pdf>

ČEJKA, M. 2013. *Who are the Islamists in the Arab Spring?* Vienna: The Diplomatic Academy of Vienna: Lecture at Conference "From Arab Spring to Democracy". 2013. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://blizky-vychod.blogspot.sk/2013/02/who-are-islamists-in-arab-spring.html>

ČEJKA, M. 2013. *Kdo jsou vlastně islamisté v Arabském jaru?* Praha: Ústav Mezinárodních Vztahů Praha (iir). 2013. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://www.ustavmezinarodnichvztahu.cz/article/kdo-jsou-vlastne-islamiste-v-arabskem-jaru>

DUVAL – LEROY, J. 2007. *The Muslim brothers in Egypt: The driving force behind an Islamic dictatorship.* Athens: RIEAS. 2007. [online]. [2011-17-12] Dostupné na internete: <http://www.ikhwanweb.com/onlineLibrary.php>

HESOVÁ, Zora. 2012a. *Islamistické strany Severní Afriky u moci: kontext vládnutí a první bilance.* Research paper 5/2012, Asociace pro mezinárodní otázky. [online]. [2014-02-02] Dostupné na internete: <http://www.amo.cz/novinky/islamisticke-strany-severni-afriky-u-moci-kontext-vladnuti-a-prvni-bilance.html>

EL-GHOBASHY, Mona. 2011. *The Praxis of the Egyptian Revolution.* Middle East Research and Information Project, Middle East Report: Volume: 4. 2011. [online]. [2014-20-3] Dostupné na internete: <http://www.merip.org/mer/mer258/praxis-egyptian-revolution>

GOMBÁR, E 2007. *Vliv politicky relevantních elit a institucí na demokratizační proces v Egyptě.* Praha: Výzkumný projekt MZV, 2007. [online]. [2012-20-6] Dostupné na internete: http://www.mzv.cz/file/72870/rm01_01_06_Gombar.pdf (20.6.2012)

GÖRGÜLÜ, A., *Turkey, the EU and the Mediterranean Perceptions, Policies and Prospects*, 2020 <http://podem.org.tr/en/researches/turkey-the-eu-and-the-mediterranean-perceptions-policies-and-prospects/>

JABBOUR, T., N. 2006. *Islamic Fundamentalism: Implications for Missions.* 2006. [online]. [2012-20-6] Dostupné na internete: http://www.ijfm.org/PDFs_IJFM/11_2_PDFs/06_Jabbour.pdf

KATZ, N. Mark. 2013. *Reluctant to ACT: U.S. Policy toward Syria.* Euro-Atlantic Quarterly, Slovakia. 2013. Str. 10-11.

KEPEL, G. 2011. *Towards a new Arab World.* London: LSE IDEAS. 2011. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: http://www.humansecuritygateway.com/documents/LSE_IdeasToday_TheArabSpring.pdf

KEPEL, G. 2007. *Muslim Extremism In Egypt: The Prophet And Pharaoh*. Los Angeles: University Of California Press, 2007. ISBN 0520239342. [online]. [2012-17-1]
Dostupné na internete: <http://www.isbnlib.com/preview/0520239342/Muslim-Extremism-In-Egypt-The-Prophet-And-Pharaoh-With-A-New-Preface-For-2003>

LAMMA, B. M. *The Tribal Structure in Libya: Factor for fragmentation or cohesion?*. 2017
<https://www.frstrategie.org/sites/default/files/documents/programmes/observatoire-du-monde-arabo-musulman-et-du-sahel/publications/en/14.pdf>

LEWIS, B. 1996. *Islam and Liberal Democracy: A Historical Overview*. Journal of Democracy, Apr. 1996, p. 52.

NIZAMEDDIN, Talal. 2013. *Fanning the Flames of War – Russias Role in Syrias Crisis*. Euro-Atlantic Quaterly, Slovakia. 2013. Str. 12-13.

RAMADAN, T. 2011. *Egypt: transition to democracy*. In: Conservative Middle East Council the Arab Spring: *Implications for British Policy*. London. 2011. [online]. [2012-17-1]
Dostupné na internete: <http://cmec.org.uk/wp-content/uploads/CMEC-Arab-Spring.pdf>

RODENBECK, M. 2013. *Arabské leto sa oneskorí*. Londýn: The Economist. 2013

RUTHERFORD, Bruce K. 2006. "What Do Egypt's Islamists Want? Moderate Islam and the Rise of Islamic Constitutionalism." Middle East Journal 60, no. 4 (2006): 707-31.

SOFER, Ken. 2013. *Tug of War: Regional Competition in the Syrian Civil War*. Euro-Atlantic Quaterly, Slovakia. 2013. Str. 8-9

TABLER, Andrew. 2013. *More Concerted Action with Allies is Necessary in Syria*. Euro-Atlantic Quaterly, Slovakia. Interview with Mikuláš Virág. 2013. Str. 6-7,

Internetové zdroje a články v elektronických periodikách

AL JAZEERA. 2013. UN: *Multiple chemical attacks likely in Syria*. al-Jazeera: Middle East. 2013. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/12/un-chemical-weapons-syria-attacks-20131212224042210713.html>

AL JAZEERA. 2012. *Syria: The People Awake*. al-Jazeera: Programmes. 2012. [online]. [2012-9-11] Dostupné na internete: <http://www.aljazeera.com/programmes/2012/03/20123111598441202.html>

AL JAZEERA. 2012. *Egypt's Morsi calls for unity after poll win.2012*. 2012. [online]. [2012-26-6] Dostupné na internete: <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/06/2012625605722974.html>

BBC News Middle East. 2012. *Profile: Egypt's Muslim Brotherhood*. 2012. [online]. [2012-26-6] Dostupné na internete: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12313405>

BBC: News Middle East, 2014. What is the Geneva II conference on Syria? 2014. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-19331551>,
<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24628442>

BISHARA, Marwan. 2013. Year four: The seasons turn on the Arab Spring. Al Jazeera. 2013. [online]. [2014-26-3] Dostupné na internete: <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/12/year-four-seasons-turn-arab-spring-2013121762345793639.html>

BRTNICKÝ, Michael. 2008. *Politický islám, islamismus a teoretická východiska jeho sunnitské větve*. Global Politics. 2008. [online]. [2013-26-2] Dostupné na internete: <http://www.globalpolitics.cz/clanky/sunnitsky-islamismus>

BUKAY, D. 2007. *Can There Be an Islamic Democracy?* Middle East Quarterly. 2007. [online]. [2013-26-2] Dostupné na internete: <http://www.meforum.org/1680/can-there-be-an-islamic-democracy>

CLAWSON, P. 2012. *Post-Asad Syria: Opportunity or Quagmire?* INSS: Institute for National Strategic Studies. Strategic Forum National Defense University. 2012. [online]. [2012-20-10] Dostupné na internete: <http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/StrForum/SF-276.pdf>

ČEJKA, M. 2013. *Who are the Islamists in the Arab Spring?* Vienna: The Diplomatic Academy of Vienna: Lecture at Conference "From Arab Spring to Democracy". 2013. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://blizky-vychod.blogspot.sk/2013/02/who-are-islamists-in-arab-spring.html>

ČEJKA, M. 2011. *Jaké jsou souvislosti dnešního bouřlivého dění na Blízkém východě*. Marek Cejka's Middle Eastern Pages. 2011. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://blizky-vychod.blogspot.sk/2011/02/jake-jsou-souvislosti-dnesniho.html>

ČEJKA, M. 2012. *Syrská revoluce očima Česko-Syrských občanů*. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity – debata. 2012. [online]. [2012-20-10] Dostupné na internete: <http://blizky-vychod.blogspot.sk/2012/10/debata-o-situaci-v-syrii.html>

ČEJKA, Marek. 2011. *Potřebuje víc Turecko Izrael, nebo naopak? - Israel in need of Turkey or vice versa?* 2011. [online]. [2014-28-2] Dostupné na internete: <http://blizky-vychod.blogspot.sk/search?q=Turecko>

DALTON, G. Melissa. 2012. *Asad Under Fire. Five Scenarios for the Future of Syria*. Washington, DC: Center for a New American Security. 2012. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: www.cnas.org/.../CNAS_AsadUnderFire_Dalton.pdf

DANIEL, Jan. 2014. *GP Briefing: Rozšiřování konfliktu v Sýrii do okolí?* Global Politics. 2014. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.globalpolitics.cz/gp-briefing/gp-briefing-rozsirovani-konfliktu-v-syrii-do-okoli>

DROBNÝ, Jaroslav. 2014. *Brána na Tahrír – tri roky egyptskej revolúcie*. JeToTak.sk. 2014. [online]. [2014-20-3] Dostupné na internete: <http://www.jetotak.sk/svet/brana-na-tahrir---tri-roky-egyptskej-revolucie>

DROBNÝ, Jaroslav. 2007. *Turecko na križovatke*. 2007. [online]. [2014-28-2] Dostupné na internete: <http://www.jetotak.sk/svet/turecko-na-krizovatke>

EFEGIL, Ertan. 2012. *Turkey's changing political culture: toward a neo-Kemal*. 2012. [online]. [2014-28-2] Dostupné na internete: http://www.turkishreview.org/newsDetail_getNewsById.action?sectionId=360&newsId=223492

HADDAD, Bassan. 2012. *As Syria Free-Falls . . . A Return to the Basics (Part 1)*. Jadaliyya. 2012. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.jadaliyya.com/pages/index/7147/as-syria-free-falls-.-.-a-return-to-the-basics->

HARDY, R. 2011. *Egypt protests: an Arab spring as old order crumbles?* Middle East analyst, Woodrow Wilson Center. BBC News Middle East. 2011. [online]. [2011-20-12] Dostupné na internete: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12339521>

HESOVÁ, Z. 2011. *Arabské jaro: pŕl roku egyptské revoluce*. Asociace pro mezinárodní otázky (AMO). 2011. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://www.amo.cz/publikace/arabske-jaro-pul-roku-egyptske-revoluce.html>

al-HOUDAIBY, I. 2012. *“Islamism in and after Egypt's Revolution,”*. The American University in Cairo Press, 2012. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/pages/articleDetails.aspx?aid=217>

HUSAIN, E. 2012. *No Easy Answers in Syria*. Council on Foreign Relations: Interview with Ed Husain, Senior Fellow for Middle Eastern Studies. 2012. [online]. [2012-29-11] Dostupné na internete: <http://www.cfr.org/syria/no-easy-answers-syria/p29473>

IKENBERRY, G. John. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics* Foreign Affairs, The Council on Foreign Relations (CFR). 2004. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com/articles/59732/g-john-ikenberry/soft-power-the-means-to-success-in-world-politics>

IKHWANWEB – The Muslim Brotherhood Official English Website. 2010. *Commentary: Muslim Brotherhood And Democracy*, 2010. [online]. [2012-17-1]

Dostupné na internete: <http://ikhwanophobia.com/2010/06/muslim-brotherhood-and-democracy-in-egypt/comment-page-1/#comment-30>

IKHWANWEB. 2010. *Egypt's 2010 Elections – Fraud, Oppression and Hope for Change*, 2010. [online]. [2012-20-6]

Dostupné na internete: <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=27550>

JOHNSON, T. 2012. *Egypt's Muslim Brotherhood*. Washington, D.C.: Council on Foreign Relations (CFR). 2012. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://www.cfr.org/africa/egypts-muslim-brotherhood/p23991#p5>

KALBERG – OTNAM, in BRTNICKÝ, Michael. 2008. *Politický islám, islamismus a teoretická východiska jeho sunnitské větve*. Global Politics. 2008. [online]. [2013-26-2] Dostupné na internete: <http://www.globalpolitics.cz/clanky/sunnitsky-islamismus>

KHAN M. AND MEZRAN K., *Aftermath of the Arab Spring in North Africa*, 2016: 9-10, Dostupné na internete: [Aftermath_of_the_Arab_Spring_in_North_Africa_web_1031.pdf](http://atlanticcouncil.org/Aftermath_of_the_Arab_Spring_in_North_Africa_web_1031.pdf) (atlanticcouncil.org)

KHEDHER A., Committee on Democracy And Security (Cds), Ten Years After The Arab Uprisings: Democratic Expectations And Disillusions, 2021, Dostupné na internete:

<https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2021-10/012%20CDSRCS%2021%20E%20rev.2%20fin%20-%20ARAB%20UPRISINGS%20-%20KHEDHER.pdf>

KOUŘILOVÁ, I. 2008. *Islamistické strany a hnutí a jejich zapojení do politického života v zemích Blízkého východu*. Praha: Vědecké projekty MZV ČR z oblasti mezinárodních vztahů na r. 2008. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://www.mzv.cz/file/405071/ZKRACENAVERZE.pdf>

LEMMON, G. Tzemach. 2013. *Part of Foreign Affairs Report: Syria in Crisis The Best Case Scenario in Syria: The Obama Administration Should Use Strikes to Get Talks*. Foreign Affairs. 2013. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com/articles/139870/gayle-tzemach-lemmon/the-best-case-scenario-in-syria?nocache=1>

LANDIS, Joshua; AL-AZM, Amr; ZWEIR, Majwoob. 2014. *Syria: A human tragedy*. al-Jazeera: Inside Syria. 2014. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.aljazeera.com/programmes/insidesyria/2014/03/syria-human-tragedy-201438153157493734.html>

LAUB, Zachary. 2014. *Al-Qaeda in Iraq (a.k.a. Islamic State in Iraq and Greater Syria)*. The Council on Foreign Relations (CFR). 2014. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.cfr.org/iraq/al-qaeda-iraq-k-islamic-state-iraq-greater-syria/p14811>

Library of Congress. 2008. *Country Profile: Turkey*. Federal Research Division, 2008. [online]. [2014-28-2] Dostupné na internete: <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/>

MARTINI, J. – TAYLOR, J.: *Commanding Democracy in Egypt The Military's Attempt to Manage the Future*. Foreign Affairs. 2011. [online]. [2012-20-6]

Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com/articles/68218/jeff-martini-and-julie-taylor/commanding-democracy-in-egypt>

MEGERISI. T., *Libya's global civil war in The European Council on Foreign Relations*, 2019
https://ecfr.eu/publication/libyas_global_civil_war1/

al-MIQDA, Faisal. 2007. „Iraqi refugees in Syria“. *Force Migration Rewiev*. Iraq Special Issue. 19-20. [online]. [2011-2-8] Dostupné na internete: <http://fmreview.org/FMRpdfs/Iraq/full.pdf>

OSIEWICZ P. *The EU and the Syrian conflict: A decade on, what comes next?*, 2021, Dostupné na internete: <https://www.mei.edu/publications/eu-and-syrian-conflict-decade-what-comes-next>

ÖZCAN, MESUT (2013), “Turkey’s Policy towards the Middle East and North Africa after the Arab Spring”, in *Turkey Policy Brief Series*, No. 9, <http://www.tepav.org.tr/en/haberler/s/3451>

PIPES, Daniel. 2013. *Forget Syria, Target Iran*. The Washington Times. 2013. [online]. [2014-03-11] Dostupné na internete: <http://www.danielpipes.org/13338/forget-syria-target-iran>

SALEH, al-Haj Y. 2012. *Syria's revolution: Society, Power, Ideology*. Heinrich Böll Foundation. Perspectives: Political analysis and commentary from the Middle East. 2012. [online]. [2012-20-10], Dostupné na internete: http://www.boell.de/downloads/03_perspectives_me_2012_syria_s_revolution.pdf

SHARP, J. – BLANCHARD M. 2012. *Armed Conflict in Syria: U.S. and International Response*. Congressional Research Service. CRS Report for Congress. Prepared for Members and Committees of Congress. 2012. [online]. [2012-20-10] Dostupné na internete: <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33487.pdf>

SMITH, B. 2012. *The Syrian crisis*. House of Commons Library - Section: International Affairs and Defence Section. 2012. [online]. [2012-20-10] Dostupné na internete: <http://www.parliament.uk/Templates/BriefingPapers/Pages/BPPdfDownload.aspx?bp-id=SN06271>

ŠKODA, Jakub. 2012. *Nové Arabská Povstanie 2011 Inak: Pád novodobého faraóna a konzekvencie Arabskej jari v Egypte*. 2012. In: POLITIMES: Časopis Fakulty sociálnych vied UCM. 2012. [online]. [2012-20-6] Dostupné na internete: <http://www.fsvucm.sk/vyhľadavanie?text=politimes>

TRAGER, E. 2011. *The Unbreakable Muslim Brotherhood: Grim Prospects for a Liberal Egypt*. Foreign Affairs, 2011. [online]. [2012-20-6] Dostupné na internete: On: <http://www.foreignaffairs.com/articles/68211/eric-trager/the-unbreakable-muslim-brotherhood>

TYPOLTOVÁ, J – Filip TUČEK, F. 2012. *Blízky východ, radikalizace a neschopnost Evropy*. Euro-Atlantic Quarterly. 2012. [online]. [2012-20-10] Dostupné na internete:

<http://www.eaq.sk/interview/blizky-vychod-radikalizace-neschopnost-evropy>

ZAKARIA, F. 2011. *A New Middle East*. *TIME Magazine: Arab Spring*. 2011. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://fareedzakaria.com/2011/05/01/a-new-middle-east/>

ZAKARIA, F. 2011. *How democracy can work in the Middle East*. *TIME Magazine: Arab Spring*. 2011. [online]. [2013-20-2] Dostupné na internete: <http://fareedzakaria.com/2011/02/03/how-democracy-can-work-in-the-middle-east/>

ZAKARIA, F. 2012. *The real obstacle to democracy in Egypt*. *CNN World*, 2012. . [online]. [2012-25-6]

Dostupné na internete: <http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/05/22/the-real-obstacle-to-democracy-in-egypt/>

WICKHAM , C., R. 2011. *The Muslim Brotherhood After Mubarak: What the Brotherhood Is and How it Will Shape the Future*. *Foreign Affairs*, 2011. [online]. [2012-20-6]

Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com/articles/67348/carrie-rosefsky-wickham/the-muslim-brotherhood-after-mubarak#>

SITA/ SAC. 2012. *Do druhého kola prezidentských volieb v Egypte postupujú Mursí a Šafík*. 2012. [online]. [2012-26-6]

Dostupné na internete: <http://www.eaq.sk/clanok/2012-05-30-do-druheho-kola-prezidentskych-volieb-v-egypte-postupuju-mursi-safik>

SITA/SAC. 2012. *Mursí, novozvolený egyptský prezident*. In: *Euro Atlantic Quarterly*. 2012. [online]. [2012-26-6]

Dostupné na internete: <http://eaq.sk/clanok/2012-06-26-mursi-novozvoleny-egyptsky-prezident>

STRAŠÍK, L. 2011. *Husní Mubarak odstoupil, Egypt jásá*. *ČT24*. 2011. [online]. [2012-20-6]

Dostupné na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/115140-husni-mubarak-odstoupil-egypt-jasa/>

TRAGER, Eric – WENIG, Gilad. 2014. *Sisi the Invincible. Why Egypt's Next President Won't Fear a Revolution*. *Council on Foreign Relations (CFR)*. 2014. [online]. [2014-20-3]

Dostupné na internete: <http://www.foreignaffairs.com/articles/140937/eric-trager-gilad-wenig/sisi-the-invincible?cid=soc-facebook-in-snapshots-sisi-the-invincible-022014>

TUČEK, Filip. 2011. *Turecký paradox*. 2011, [online]. [2014-28-2] Dostupné na internete: <http://www.eaq.sk/clanok/2011-12-03-turecky-paradox>

TOCCI, Nathalie (2012), “Partners in Need: Turkey, the European Union and the United States face the Arab Spring”, in *openDemocracy*, 7 March, <http://www.opendemocracy.net/node/64581>

UHDE, Milan. 2004. *Politický islám: Strašidlo nebo demokratická alternativa?* *Politicko-spoločenská revue Centra pro studium demokracie a kultury*. 2004. [online]. [2014-20-3]

Dostupné na internete: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/691/politicky-islam>

WEINFURTER, Jaroslav. 2013. *Zima egyptské nespokojenosti?* Praha: Ústavu mezinárodních vztahů. 2013. [online]. [2014-20-3] Dostupné na internete: <http://iir.cz/article/zima-egyptske-nespokojenosti>

ZISSER, Eyal. 2013. *Can Assad's Syria Survive Revolution?* Middle East Quarterly. Spring 2013, pp. 65-71. [online]. [2014-03-10] Dostupné na internete: <http://www.meforum.org/3529/assad-syria-revolution>

Videonahrávky, audionahrávky

AL JAZEERA, Empire. 2011. *The Brotherhood - How will the Muslim Brotherhood reconcile their ideology with democracy?* 2011. [online]. [2012-8-2]

Dostupné na internete:

On: <http://www.aljazeera.com/programmes/empire/2011/03/2011323151718474253.html>

AL JAZEERA, Empire. 2011.: *Egypt: Revolution in progress.* 2011. [online]. [2012-23-6]

Dostupné na internete:

<http://www.aljazeera.com/programmes/empire/2011/07/20117146399103458.html>

AL JAZEERA. 2011. *Talk to Al Jazeera: Mohamed Saad Katatni: 'Not a religious party'.* 2011. [online]. [2011-20-12]

Dostupné na internete:

<http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2011/11/2011112694418337373.html>

AL-JAZEERA World. 2012. *The Brotherhood and Mubarak.* 2012. [online]. [2012-20-6]

Dostupné na internete:

<http://www.aljazeera.com/programmes/aljazeeraworld/2012/05/2012517131828948619.html>

ČT24. 2012. *Parlamentní volby v Egyptě: Muslimské bratrstvo má skoro půlku mandátů.* 2012. [online]. [2012-20-6]

Dostupné na internete: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/161429-muslimske-bratrstvo-ma-skoro-pulku-mandatu/>

KHANFAR, W. 2011. *A historic moment in the Arab world.* TED: Freedom rising. 2011. [online]. [2012-20-2] Dostupné na internete:

http://www.ted.com/playlists/12/freedom_rising.html

LENČ, Jozef. 2014. Referendum v Egypte. TA3. 2014. [online]. [2014-7-4] Dostupné na internete: <http://www.ta3.com/clanok/1033497/doprava-zly-zaciatok-referendum-v-egypte.html>

LENČ, J. 2012. „*Quo Vadis Sýria?*“. Trnava: FSV UCM, študentská konferencia SECPOL 2012.

Russian Today. 2012. *Assad to RT: 'I'm not Western puppet - I have to live and die in Syria'*. 2012. [online]. [2012-9-11] Dostupné na internete: <http://rt.com/news/assad-exclusive-interview-syria-240/>

TARIQ, Ramadán. 2014. *Has political Islam failed?* Al-Jazeera: Head to Head. 2014. [online]. [2014-7-4] Dostupné na internete: <http://www.aljazeera.com/programmes/headtohead/2014/03/political-islam-failed-20143814278619177.html>

TA3. 2012. *Islamista Mursí sa vyhlásil za víťaza egyptských volieb*. 2012. [online]. [2012-20-6] Dostupné na internete: <http://www.ta3.com/clanok/1000976/islamista-mursi-sa-vyhlasil-za-vitaza-egyptskych-volieb.html>

**IDENTITY
AND DEMOCRACY
FOUNDATION**

Study published by the **Identity and Democracy Foundation**
IDENTITÉ ET DÉMOCRATIE FONDATION - ID FONDATION
75 Boulevard Haussmann - 75008 - France
Numéro de SIRET : 823 400 239 00021
office@id-foundation.eu - www.id-foundation.eu

Published in 2022

President of the Identity and Democracy Foundation: **Hervé Juvin**

Director of publication: **Andréa Kotarac**

**The ID Foundation is partly funded by the European Parliament and
has full responsibility for this publication.**

This publication is not for sale.